

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Rev. Patr. Joannis Laurentii Berti, Ord. Eremit. S.
Augustini, Theologia Historico-Dogmatico-Scholastica,
Seu Libri, De Theologicis Disciplinis**

Berti, Giovanni Lorenzo

1750

De Theologicis Disciplinis Liber Primus In quo contrà Atheos, ac Polytheos
unius Supremi Numinis defenditur existentia.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-83620](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-83620)

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS LIBER PRIMUS

*In quo contra Atheos, ac Polytheos unius Supremi Numinis
defenditur existentia.*

Vindicatur
existentia su-
premi Nu-
minis.

IN DEI OPTIMI
MAXIMI vindica-
canda existentia
præstat Theologi-
carum Exercita-
tionum ponere ru-
dimentum, ac il-
lud in principio
statuere: Deum esse, & quidem unicum.
Nam Theodorus Cyrenaicus, ut scribit
Laertius in Aristippo, & in priori libro
de Natura Deorum, Marcus Cicero,
omnes de Diis sustulit opiniones. Pro-
tagoras dubitavit, an reverà aliquod Nu-
men extaret, ut ait lib. 2. de Principiis,
Theodoretus. Epicurus teste Plutar-
cho de Placitis Philosophorum, existima-
vit, omnes Deos humana specie præditos
esse, nec res humanas curare. Dia-
goras quoque Milesius, auctore Suida,
appellatus est Ἀθεός, quod nullos Deos
arbitraretur existere: in quorum delira-
menta consensere Lucilius quidam To-
losæ anno 1619. igni Senatus Decreto
damnatus, aliique obscurioris nominis
Romæ ætate nostra, anno scilicet 1719.
perpetuis additi carceribus. Utinam
non occultè serperet hæc, nescio, num
ignorantiam dicere debeam, num insa-
niam:

Causa, cur mortales in eam miserrima
cæcitate devenerint, est, quod in volup-
tate ac tranquillitate animi, quam
frustrà in temporalium bonorum parti-

R. P. Berti Theol. Tom. I.

icipatione existimarunt consistere, amore
 sæculi, cæterisque cupiditatibus in pœna-
lem cæcitatem defecti, finem suum irra-
tionabiliter locaverunt. Rectè proinde
in Atheos declamat S. P. Augustinus
Enarrat. in Psalmum xiii. *Dum amant
hoc sæculum, & non amant Deum; ipsæ
sunt affectiones, quæ corrumpunt ani-
mam, & sic cæcæcant, ut posset etiam
dicere imprudens in corde suo: Non est
Deus; & lib. de vera Relig. cap. 38.
Nego, inquit, esse quemquam istorum,
qui nihil colendum existimant, qui non
aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut
potentiam vanam foveat, ut aliquo spe-
taculo delectatus insaniat.*

Reverà Epicurus perditissima hujusce
sectæ signifer, atque, ut ait Creechius
Cæcilia in librum 1. Lucretii, insanien-
tis sapientiæ consultus erro, putabat
sublata opinione de Providentia, & de
pœnis post mortem futuris, tolli mo-
lestiam omnem, & formidinet, atque
levari nos metu mortis, ac superstitione
Deorum: è contrà hæc remorari animi
quietem, & quamplurimas secum tra-
here perturbationes. Quo nihil absur-
dus poterat cogitari; quippè Supremi
Numinis cura bonos tristitia liberat, ne-
que ullus horret parentes optimos, prin-
cipesque benevolos: quorum amorem
studiumque longè superat beneficentis-
sima Dei charitas. Ex quibus consequi-
tur Atheorum insaniam à turpitudine
morum,

D 2

morum, tanquam ab impuro fonte manasse: *Boni siquidem*, ut elegantissime scribit ad Joan. Gratianum Joannes Antonius Vulpus, *suppliciorum terrore, quæ apud inferos esse constat, quoddam videlicet ad se non pertineant, minime percelli solent.*

Licet hoc explorato principio absurda Atheistarum opinio radicibus convellatur, appareatque nullum penitus eis consentire, qui probè vivat; est tamen ista impietatis moles, & hydra vitiorum pluribus argumentationum generibus exterminanda. Harum quædam metaphysicæ sunt, aliquæ physicæ, morales aliæ, Theologicæ multæ. Primi generis argumenta petuntur à Recentioribus Philosophis ac Theologis ex indita omni-

bus idea entis perfectissimi; ab antiquioribus verò ex ente necessario, & contingenti. Physica deducuntur ex prima causa, metu, ac serie causarum secundarum: Moralia ex compagine & ordine universi, atque ex communi omnium hominum sensu: Theologica ex Scripturis, ex Patribus, ex miraculis, aliisque Capitibus; quæ ad refutandos Atheos minime valent, nisi postquam Sacrarum literarum veritas, & Christianæ Religionis monumenta fuerint invictissime confirmata. Hæc ergo potissima argumenta erunt modò præmittenda, sed in decursu Theologiæ sese ultro offerent. Quare ad alia, etiam si potest ea sibi jure tribuere Philosophus, stylum verto.

C A P U T I.

De illo Argumentorum genere, quod petitur ex omnibus ingeniata idea Dei.

S U M M A R I U M.

1. Ideæ aliæ sunt innatæ, aliæ adventitiæ, aliæ confictæ.
2. De differentia idearum.
3. Quam certitudinem pariat clara alicujus rei idea?
4. An Athei his argumentis possint aperitè convinci?
5. Valdè probabile est, inditam esse singulis hominibus à Deo ingeniata, atque anticipatam sui ideam.
6. 7. 8. Afferuntur responsa adversariorum, & impugnantur.
9. 10. Probatur conclusio ex Ss. Patribus, & ratione S. Augustini.
11. 12. 13. 14. Id ipsum probatur ulterius, & ab ipsis Scriptoribus Ethnicis comprobatur.
15. Expeditur prima obiectio desumpta ex illo

- axiomate: *nihil est in intellectu, quia prius fuerit in sensu.*
16. 17. 18. 19. Argumentum variè firmatur, & solvitur.
  20. Satisfit secundæ objectioni.
  21. Solvitur obiectio tertia.
  22. Respondetur objectioni quartæ.
  23. Supposita idea congenita Dei singulis hominibus, facile demonstratur existentia Dei.
  24. 25. Duæ objectiones solvuntur.
  26. & seqq. Dari ideam entis perfectissimi reapse cuivis congenitam, non est adeò certum, ut Athei ex ea evidenter convinci possint.
  27. Certum tamen est, dari hanc ideam aut congenitam, aut à sensibus hautam, ex eaque divinam probari existentiam.
  28. 29. Afferuntur duæ objectiones, & solvuntur.

1. Ideæ aliæ sunt innatæ, aliæ adventitiæ, aliæ confictæ.

COMPERTUM est omnibus, ut arbitror, qua via ad probandam Dei existentiam progrediat Cartesius meditat. 3. & 5. & quam magnificè gloriatur, se id efficere certioribus argumentis, quam ullum sit Geometricum Theorema. Illius philosophiæ elementa, & canones sunt, cogitationes nostras esse aut ideas, sive rerum imagines, aut affectus, aut judicia; idearum alias esse innatas, veluti cum intelligimus, quid res sit, quid sit veritas, quid cogitatio: alias adventitias ab externis rebus formatas, cujusmodi sunt rerum corporearum imagines: alias denique nobis confictas, ut chimæra, sirenes. Idea itaque innata est impressa nobis ab Auctore naturæ cognitio, non comparata discursu, neque sensibus hausta.

Præterea certum est, hujus sectæ Philosophos asserere, ideas omnes, quamquam sunt inter se pares, & certæ, in quantum sunt modi cogitandi, differre tamen adinvicem, prout referuntur ad res, quas representant; ita, ut idea substantiæ plus in se contineat *realitatis obiectivæ*, quam idea cujuscunque modi adventitiæ, & consequenter idea Dei realitatem omnem, ac perfectionem exhibeat. Porro omnem ideam affirmant, habere sui causam; nam si quis habeat ideam machinæ, in qua omne excogitabile artificium contineatur, inde optime inferitur, ideam istam ab aliqua causa profluxisse. Cum verò omnis causa debeat vel formaliter, vel eminenter effectum suum continere; inferunt, ingeniata ideam Dei, quæ omnem cogitabilem

2. Differentia Idearum.

bilem perfectionem repræsentat, pendere ab aliqua causa, in qua sit omnis illa perfectio, nempe à Deo reverà existente.

3. *Quam certitudinem pariatur Idea.* Rursus docent, certissimum iudicii canonem esse, ut, quidquid in aperta, & clara idea alicujus rei relucet, id certissimè de eadem re possit enuntiarì; Et quemadmodum est impossibile, nos non existere, dum cogitamus, mentem non esse distinctam à corpore, & dari montem absque valle, quia in idea cogitantis, in idea mentis, in idea montis, existentia, spiritualitas, & vallis elucet; pari ratione evidentissimè demonstratur summi Numinis existentia, quoniam hæc in idea clara Dei lucet, atque splendescit.

4. *An Athei his argumentis possint convinci.* Brevissimè his expositis, quaritur, an Athei his argumentis possint aperte convinci. Affirmant non solum Cartesiani omnes Philosophi, sed etiam ex viventibus Theologis nostris plures doctrina atque eruditione Præstantissimi; à quorum nomine jubeor ab ipsorum modestia abstinere; ex aliis Honoratus Tournely quæst. 1. art. 1. & 3. Juenin. Tom. 2. quæst. 2. demonstrat. 8. & quotquot placitis adherent Cartesiano- rum. Negant contra antiquiores omnes Theologi; & Cartesium impugnant, non tantum Socinus in Prælect. Theolog. cap. 2., Wolzogenius in Meditationes Metaphysicas Renati Descartis medit. 3., quos tamen neque Crellius sequitur, neque Smarcus & ipsi Sociniani, verum etiam plures Catholici ac sapientissimi viri, ut Illustrissimus Daniel Huetius in Censura cap. iv. & Nicolaus l'Herminier de Exist. Dei q. 1. Imò Recentiorum argumenta præviderat, eaque longo temporum intervallo solverat vir in Augustiniana lectione versatissimus, magnique nominis Theologus Gregorius de Arimino, dist. 3. qu. 1v. artic. 1. Quid nobis videatur, sequentibus Propositionibus explicabimus.

5. *Propositio.* PROPOSITIO I. Valdè probabile est, inditam esse singulis hominibus ab universorum Auctore ingenitam, atque anticipatam ideam sui.

Et Probatio.

Pr. 1. Sacrarum literarum testimoniis. Ps. 1v. v. 7. habetur: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Joan. 1. v. 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Paulus etiam ad Romanos 2. v. 14. *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt; ejusmodi leges non habentes ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum:* Atqui illud lumen signatum super

nos, ea lux, quæ illuminat singulos omnino homines, ea lex rationalis creaturæ inscripta conscientiæ, est impressa unicuique idea, ac notitia supremi Numinis: Ergo ejusmodi idea ac notio naturaliter indita est omnibus rationalibus creaturis.

Respondet Nicolaus l'Herminier hæc, aliâque divinarum Scripturarum loca exponenda esse sive de sola naturali intellectionis facultate; sive de operibus Dei ita nostræ obviis contemplationi, ut ad Auctoris sui cognitionem nos trahant; sive de gratiarum beneficiis, quæ nobis uberrimè conferuntur. Addit Franciscus Henno, neminem ex Patribus ejusmodi verba interpretari de ingenita nobis idea, sed de Providentia Dei, de Ipsius imagine, de sola lege naturæ.

Verum etiam si ultro fatemur, rectè, & commodè prædicta sacrorum librorum loca de intellectiva facultate, de rerum creaturarum notitia, de supernaturalibus donis, de impressa nobis divina imagine, de Providentia, & de naturali lege à Patribus explicari; impius enim esset, ac stultus, qui putaret hæc omnia nequaquam nos ad cognitionem manuducere Creatoris: non excludunt hæc interpretationes ideam ingenitam, sed stabiliunt. Mens enim creata, & externa opera Dei, cum sint coarctatæ virtutis, non possunt esse causa, ut mox dicam, percipiendi incommutabile bonum, nisi firmissima, ac perpetua veritatis regula accedat. Fides, aliæque gratiarum dona non conferuntur singulis; & proculdubio vivida, ac supernaturali notitia Dei carent quamplurimi. Extat quidem in nobis Providentia Dei, Conditoris imago, naturæ lex: sed Providentia illa, cum nobis rationem indidit, hanc necessariis adminiculis, ac stabili veritatis regula communivit: Legem naturæ, quæ ab æterna non deviat, idea, ac notitia ingenita non immutat, sed constituit; neque ea lex æquiparetur æternæ, nisi principio cohereret invariabili.

Neque verum est, Patres recitata sacrarum Scripturarum loca nullibi de ingenita notitia Dei interpretari. Produ- 8. *Responsio ulterio.* cta Psalmistæ verba ita exponit S. P. Augustinus Enarratione in eundem Psalm. num. viii. *Hoc lumen est totum hominis & verum bonum, quod non oculis, sed mente conspicitur. Signatum autem dixit in nobis, tanquam denarius signatur Regis imagine. Homo enim factus est ad imaginem, & similitudinem Dei, quam peccando corrumpit.* Nos autem ideæ ingenitæ nomine nihil aliud intelligimus, quam lumen nobis affulgens, firmamque veritatem, quæ non conspi-

conspicitur oculis, non hauritur sensibus; & quæ ob originalem labem sopita à creaturis veluti excutitur, & excitatur, nempe illud idem, quod percipit Sanctus Pater. Deprompta ex Evangelio Joannis sic explanat D. Hieronym. ad cap. 1. Epistolæ ad Galatas: *Ex quo perspicuum fit, naturam omnibus Dei inesse notitiam; nec quemquam sine Christo nasci, & non habere in se semina sapientiae, & justitiæ, reliquarumque virtutum.* At quid sunt ideæ à nobis assertæ, præterquam certa rerum notitia naturæ indita, atque veritatis ac bonarum virtutum unacum Dei gratia fontes & semina? Postremum locum Apostoli ita exponit Origenes in priori contrâ Celsum libro: *Non est mirandum, Deum eorum, quæ per Prophetas, & Salvatorem docuit, semina indidisse omnium mortalium animis, ut in divino judicio omnis homo sit inexcusabilis, habens legem mentis scriptam in corde suo.* At hanc legem mentis, rationisque mortaliū omnium animo insitam, hanc eandem ideam ingenitam appellamus.

9.
Probatur
Conclusio ex
SS. Patribus.

Hinc probatur 2. propositio Patrum auctoritate. Justinus Martyr Apologia 1., quæ tamen vulgò nuncupatur secunda, Dei, inquit, appellatio nomen non est, sed rei inenarrabilis naturæ hominum insita opinio. Eusebius lib. 2. Præparat. Evang. cap. 9. Eximium illud, ac salutare in primis, quod Dei nomen, essentiamque significat, ipsius naturæ ductu, impressisque animo per sese notionibus, vel divinitus potius inspiratis nemo non intelligit. Hoc enim omnes populi communi quodam rationis sensu percipere, cum id omni animo ratione, & intelligentia prædito, idem hujus universitatis Artifex naturalibus quibusdam cogitationibus inseverit. Tertullianus lib. de Testimonio Animæ cap. v. Magistrâ naturâ, anima discipula, circumventa ab adversario meminit sui Auctoris: sed quis ejusmodi eruptiones animæ non putaverit doctrinam esse naturæ congenitæ, & ingenitæ conscientie? Certè prior natura, quàm litera; & prior sermo, quàm liber; & prior sensus, quàm stylus, & prior homo ipse, quàm Philosophus, & Poeta, Arnobius lib. 1. contrâ Gentes: Quisquânnē est hominum, qui non cum ipsius Principis notione diem primæ nativitatis intraverit? Cui non sit ingenitum, non affixum, imò ipsi penè in genitalibus matris non impressum, non insitum, esse Regem ac Dominum cuncto- rum, quæcumque sunt, Moderatorem? Consulto ex penè innumeris Antiquorum testimoniis hæc protuli, quæ non videntur

rectè explicari per cognitionem comparatam per sensuum officia, ut occurrit l'Herminier; quod sic ostendo. Non est è sensibus hausta illa idea ac notitia, quæ ipsi naturæ hominum insita est, quæ per sese hominum imprimitur animo, quæ est doctrina quædam ingenita, & congenita conscientie nostræ, quæ denique ante primum nativitatis diem rationali animæ affigitur: Talem esse ideam ac noticiam Dei, affirmant aperitissime Patres: Ergo asserunt hanc summi Dei noticiam ac ideam ministerio sensuum non esse acquisitam.

Tertio loco probatur ratione Augusti-
nianiis testimoniis corroborata. In idea
ac notione, qua Deum percipit commu-
nis hominum ratio, relucet infinitas,
independentia, immutabilitas, & quæ-
cumque alia perfectio: Idea hæc repræ-
sentans debet esse ingenita, naturæ in-
dita, anticipata, non comparata per
sensus: Ergo esse debet congenita &
naturæ inspirata idea ac perceptio, quæ
nos reddit de existentia summi Dei cer-
tiores. Major propositio constat; eam-
que tradit Augustinus lib. 1. de Doctrina
Christiana cap. 7. ubi ait: *Omnes pro
Excellentia Dei certatim dimicant, nec
quisquam inveniri potest, qui hoc Deum
credat esse, quo melius aliquid est.* Mi-
norem verò hisce momentis demonstro.
I. Hæc idea Dei in hominum mente fir-
missimum ac immutabile judicium parit:
Non esset idonea hujusmodi judicii
causa, nisi esset congenita & naturali-
ter indita: Ergo indita est, congenita est.
Prob. minor. Lex & regula firmissimi ac
immutabilis judicii extra omnium cor-
porearum, & finitarum rerum ordinem,
quæcumque ex sint, statui debet; nam
omnis causa debet effectum suum vel
formaliter, vel eminenter in se conti-
nere; nulla autem res finita, mutabilis
& creata tantam habet præstantiam, ut
exhibere possit illam summæ perfectio-
nis ideam; ideoque hæc neque à nobis
ipsis proficiscitur, neque à parentibus,
neque à præceptoribus, neque à con-
templatione rerum aspectabilium. Hæc
autem lex, inquit S. Pater Augustinus
lib. de vera Religione cap. xxx. num. 56.
*cum sit omnino incommutabilis, mens
verò humana, cui talem legem videre
concessum est, mutabilitatem pati possit
erroris, satis apparet, supra mentem no-
stram esse legem, quæ veritas dicitur.*
Et paulò supra dixerat, absque ista in-
commutabili lege non solum de omnium
artium præstantia, verum & de aqua-
litate & inæqualitate corporum, de lo-
corum, ac temporum intervallis, de
majo-

10.
Probatur ex
ratione S. Au-
gustini.

majoribus ac minoribus figurarum spatiis rectum fieri non posse iudicium. *Quis est, ait, qui summam aequalitatem vel similitudinem in corporibus inveniat, audeatque dicere, cum diligenter consideraverit, quodlibet corpus verè ac simpliciter unum esse: cum omnia vel de specie in speciem, vel de loco in locum transendo mutantur, & partibus consent sua loca obtinentibus, per quæ in spatia diversa dividuntur? Porro ipsa vera aequalitas ac similitudo, atque ipsa vera & prima Unitas non oculis carnis, neque ullo tali sensu, sed mente intellecta conspicitur. Unde enim qualiscunque in corporibus appeteretur aequalitas, aut unde convinceretur longè plurimum differre à perfecta, nisi ea, quæ perfecta est, mente videretur: si tamen, quæ facta non est, perfecta dicenda est? Vide & lib. 11. de lib. arb. cap. xii. num. 24. Quod si requiritur lex incommutabilis ac sempiterna, ut certum proferatur iudicium de rebus aspectabilibus, quanto magis erit necessaria ad percipiendam sempiterni Numinis existentiam.*

11.
Probatio.

Præterea: Sensuum ministeria hebetiorem ac tardiores mentem reddunt, & veritatis assecutionem non juvant, sed retardant; Ergo inde certa, & invariabilis veritas elucet: *Noli quærere, quid sit Veritas, ait idem Augustinus lib. 8. de Trinitate num. 3. statim enim se opponunt caligines imaginum corporaliū, & nubila phantasmatum, & perturbabunt serenitatem, quæ primò iclu diluxit tibi, cum dicerem, Veritas.*

12.
Probatio.

Ad hæc: Quælibet idea mediis sensibus comparata non est semper eadem in omnibus; quippe corporei sensus educatione, ætate, rerum presentia, locorum ac temporum intervallis commutantur: Sed idea Dei penès omnes homines cujuscunque ætatis, regionis ac temporis una est, eadem est, perpetua & incommutabilis est: Ergo hæc idea sensuum ministerio non comparatur. Augustini est argumentum istud lib. 2. de lib. arbitrio cap. 20. ubi ait: *Quapropter nullo modo negaveris, esse incommutabilem Veritatem hæc omnia, quæ incommutabiliter vera sunt, continentem; quæ non possis dicere tuam, vel meam, vel cujuscunque hominis; sed omnibus incommutabilia vera cernentibus, tanquàm miris modis secretum, & publicum lumen præstò esse, ac se præbere communiter. Plura afferrem, nisi hæcenus dicta ad explorandam Augustini mentem sufficerent.*

Fortasse dicet aliquis Sanctum Parentem Augustinum fuisse Platonicum, ac tandem Platonis dogmata retractasse. Sed hæc objicienti repono: utique Platonis philosophia magna ex parte purgatissimo Augustini arrisit ingenio; sed maximè illi referendæ sunt gratiæ, quòd cum videret statuendum esse immutabile iudicii criterium, & commentitias jure censeri innumeras propemodum ideas à Platonis excogitatas, & quæ Aristotelem, aliòsque Philosophos à Magistro suo separarunt, necnon in orbem tantam Aeonum, Deorumque turbam invexerunt; Augustinus Platonis non discipulus, sed castigator videns multitudinem idearum, unam statuit æternam à Deo indistinctam, invictumque unius Numinis testimonium. In qua Sententia adeò persistit, ut illam in primo Retractationum cap. 4. his verbis firmaverit: *Sed hoc quoque improbo: credibilis est enim, propter veram respondere de quibusdam disciplinis, etiam imperitos earum, quando benè interrogantur, quia præsens est eis, quantum id capere possunt, lumen rationis æternæ, ubi lex, immutabilia vera conspiciunt; non quia ea noverant aliquando, & oblii sunt, quod Platoni, vel talibus visum est. Quo in loco retractat quidem, quæ dixerat lib. 2. Soliloq. cap. 20. eruditos liberalibus disciplinis illas in se oblivione obrutas quodammodò refodere, & scientiam omnem esse reminisceniam; sed antiquam de congenito sempiternæ Veritatis lumine confirmat opinionem, imò per istam Platonicum errorem impugnat.*

13.
Probatur.

Denique probatur Propositio: Quòd omnibus hominibus insita sit, & congenita aliqua Dei notitia, consentiunt ipsi Scriptores Ethnici, ab impiorum pectoribus erumpente manifestissima veritate: Jamblicus enim in libro de Mysteriis, quem ex Græco Latinum fecit noster Nic. Scutellius, cap. 3. lib. 1. *Cobaret. inquit, nostræ ipsi substantiæ de Diis innata cognitio.* Cicero in 1. de natura Deorum: *Quæ gens unquam vel fuit, vel est, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quamdam Deorum, quam Epicurus appellat πρόληψιν, id est, anteceptam rationem, & animæ præviam rei quamdam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari possit.* Et Seneca Epistola 117. *Deos esse inter alia sic colligimus, quòd omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est à Deo extrà leges, morèsque projecta, ut non aliquos Deos credat.*

14.
Probatur ab
Ethnicis.

OBJE-

OBJECTIONES SOLVUNTUR.

15.
Oppositio 1.

Opp. 1. Hæc de ingenita Dei notitia opinio adversatur recepto in Scholis Axiomati: *Nil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu*; imò & Apostolo in Epistola ad Romanos cap. 1. v. 20. scribenti: *Invisibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus, & Divinitas*: quibus verbis docet Paulus Creatoris existentiam non ex anteceptis ideis, sed probari tantum ex aspectabilibus creaturis: Quod repugnat communi Axiomati, & præsertim divinis literis, absonum, & commentitium figmentum habendum est: Ergo commentitia confenda erit & absona opinio de ingenita Dei notitia.

Solutio.

Resp. nego majorem; quippè vulgare illud axioma, *Nil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu*, exponi debet de perceptione rerum corporearum, & de acquisita, non verò de congenita, & antecepta. Aut si de ista quoque volumus axioma illud accipere, in eorum sensu à nobis admittitur, quod anima corpori colligata & immerfa à rebus sensibilibus excitatur, ut ad inditam, atque anticipatam ideam advertat. Itaque juxta Peripateticorum, Epicureorumque mentem proloquium illud vulgare rejicimus, sicut & aliud, quo humana mens comparatur tabulæ dolatæ, in quo imago nulla sit picta. Cohærenter dicimus Apostolum asserere hoc unum, quod per creaturas elevamur ad notitiam Dei, quoniam videntes creaturas quaslibet esse finitas ac dependentes, & proinde non esse summum Bonum ac summum verum, convertimus animum ad seipsum, ubi in idea summi Boni ac summi Veri Divinam existentiam attingimus. Audiamus Augustinum hæc omnia explicantem Enarrat. in Psalm. xli. num. 7. *Video enim, quæ fecerit Deus meus, non autem video ipsum Deum meum, qui fecit hæc. Sed quoniam sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, & est apud eum fons vitæ, & in intellectu scriptus est Psalmus filiis Core, & invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: quid agam, ut inveniam Deum meum? Considerabo terram: facta est terra. Est magna pulchritudo terrarum, sed habet Artificem. Magna miracula sunt seminum, atque gignentium; sed habent ista omnia Creatorem. Ostendo magnitudinem circumfusi maris, stupeo, miror, Artificem quero: Cælum suspicio, & pulchritudinem siderum: admiror splendorem solis exserendo diei suf-*

ficientem, lunam nocturnas tenebras consolantem: mira sunt hæc, laudanda sunt hæc, vel etiam stupenda sunt hæc, neque enim terrena, sed jam coelestia sunt hæc: nondum ibi stat sitis mea: hæc miror, hæc laudo; sed Eum, qui fecit hæc, sitio. Redeo ad me ipsum, & quis sim, etiam ipse, qui talia quero, per scrutator: invenio me habere corpus & animam; unum quod regam, aliud quo regar; corpus servire; animam imperare. Discerno animam melius esse aliquid, quam corpus, ipsumque inquisitorem talium rerum non corpus, sed animam video: & tamen hæc omnia, quæ collustravi, per corpus ea me collustrasse cognosco. Terram laudabam, oculis cognoveram; Cælum, sidera, solem, lunamque laudabam, oculis cognoveram. Oculi membra sunt carnis, fenestra sunt mentis: interior est, qui per has videt; quando cogitatione aliqua absens est, frustra patet. Deus meus, qui fecit hæc, non istis oculis est inquirendus. Aliquis etiam per seipsum conspiciat, utrum sit aliquid, quod non per oculos sentiam, quasi colores & lucem; non per aures, quasi cantum, & sonum; non per palatum & linguam, quasi saporem; non per totum corpus, quasi mollietatem, & duritiam, rigorem, atque fervorem, asperitatem, lenitatemque pertractem; sed utrum sit aliquid intus, quod videam. Quid est, quod intus videam? quod neque color sit, neque sonus, neque odor, neque sapor, neque calor, aut frigus, aut duritia, aut mollietudo. Dicatur ergo mihi, quem colorem habeat Sapientia. Cum cogitamus justitiam, ejusque intus in ipsa cogitatione pulchritudine fruimur, quid sonat ad aures? quid tanquam vaporem surgit ad nares? quidori infertur? quid manu tractatur, & delectat? Et intus est, & pulchra est, & laudatur & videtur: & si in tenebris sunt oculi isti, animus illius luce perfuitur. Quid est illud, quod Tobias videbat, quando videnti filio cæcus consilium vitæ dabat? Est ergo aliquid, quod animus ipse corporis dominator, Rector, habitator videt; quod non per oculos corporis sentit, non per aures, non per palatum, non per corporis tactum, sed per seipsum: & utique melius, quod per seipsum, quam quod per servum suum. Est prorsus: seipsum enim per se ipsum videt, & animus ipse, ut norit se, videt se. Nec utique ut videat se, corporalium oculorum querit auxilium; immò verò ab omnibus corporis sensibus, tanquam impediens, & perstreptibus abstrahit se ad se, ut videat se in se, ut noverit se apud se. Hæc.

Hactenus Augustinus demonstrans, quomodo res corporeae nos ad percipienda invisibilia manuducant, revocando animum ad seipsum, in quo summa Veritas non per sensus, sed per inditam ipsi animo perceptionem conspicitur.

16.
Instantia.

Insurgens: Quum à rerum aspectabili contemplatione in Dei notitiam asurgimus, idea & conceptus Summi Boni efficitur per negationem finitatis, dependentiae, aliarumque imperfectionum, quas in creaturis deprehendimus: Idea ergo Dei non ingenita & indita est, sed acquisita.

Solutio.

Resp. nego ant. Si enim recitata verba Augustini attentissime legeris, non idcirco percipitur Summum Bonum, independentens, infinitum, aeternum, quoniam res creatae sunt dependentes, finitae, temporales, sed contra creatae res deprehenduntur finitae & imperfectae, propterea quod à Summo ac Perfectissimo Bono deficiunt; idest, quia habent Artificem, & longe absunt à perfectione Auctoris, qui interiori percipitur animo. Ergo non infinitum per ideam finiti, sed finitum per ideam infiniti dignoscitur; nam quod intrinsicè est limitatum, & variabile, non potest esse certa regula firmissimae atque incommutabilis Veritatis. Vide alia Augustini verba in 3. prob., cui assentitur Boetius lib. 3. de Consolat. Philosoph. Prosa 10. ubi ait: *Omnes, quod imperfectum esse dicitur, in diminutione perfecti imperfectum esse perhibetur.*

17.
Instantia.

Insistes: Si idea ex rebus aspectabilibus comparata non potest esse certissimum iudicii criterium, quia creaturae omnes finitae sunt ac mutabiles; ergo neque Deum potest representare idea ingenita atque antecepta, cum & ipsa creatura sit, ideoque coarctata ac finita.

Solvitur.

Respondent aliqui ideam creatam ac finitam non posse representare Deum adequatè, benè tamen inadèquatè. Verum videtur mihi hæc responsio totum ideam ingenitae systema pervertere, neque argumento satisfacere. Evertit ideas ingenitas, quia inadèquatè Deum representant etiam ideae ex creaturarum contemplatione formatae: Non satisfacit argumento, quia idea creatura semper in se finita est, & consequenter nequit esse ullius iudicii, etiam inadèquati, constans, & immutabilis regula. Cartesiani verò aliqui respondent, esse quidem creatam ejusmodi ideam; sed tamen spectari posse dupliciter; primo modo, quatenus esse formale, & proprium in mente nostra habet: deinde se-

R. P. Berti Theol. Tom. I.

cundum esse vicarium: & priori modo à nobis pendere, & esse pro lubitu variabilem, idest, posse nos liberè cogitare, vel non cogitare: secundo autem modo habere causam necessariam, exhibere infallibiliter veritatem, neque penes nos esse, aliter, atque aliter de eadem re, quæ vera sit, judicare. Ita Cartesii mentem explicat Antonius Le Grand Instit. Philosoph. P. 2. cap. 2. num. x.

At juxta Augustini principia respon-
detur, quod lex illa, per quam mens
rationalis de rebus certa judicia pronun-
tiat, non est perceptio, aut aliquid se-
tenens ex parte potentiae tantummodò;
sed ipsum Lumen Indefectibile veritatis
perenniter menti assistens, perceptio-
nem illam in intellectu producat. Con-
stat id ex hactenus dictis, quoniam omne
creatum intrinsicè mutabile debet esse:
& expressè inferitur ex verbis S. P. Au-
gustini libro de vera Religione cap. xxxi.
*Nec jam illud ambigendum est, incom-
mutabilem naturam, quæ supra rationa-
lem animam sit, Deum esse; & ibi esse
primam vitam, & primam essentiam,
ubi est prima Sapientia. Nam hæc est
illa incommutabilis veritas, quæ lex
omnium artium rectè dicitur, & ars
Omnipotentis Artificis.* Itaque ad argu-
mentum dist. consequens: ipsa idea in-
genita creatura est, quatenus dicit per-
ceptionem rationalis animæ, concedo:
quatenus dicit Indefectibile Lumen, quo
hæc perceptio producat, nego.

Urgebis adhuc: Si ipsum Indefecti-
bile Lumen humanæ menti perpetuò
adesset, rationalis creatura intuitivè
Deum videret, & quidem naturaliter:
Hoc damnatum est à Viennensi Conci-
lio, & improbatum à Patribus, qui ad
hujusmodi visionem requirunt Lumen
gloriæ: Ergo rationali animæ illud Lu-
men Indefectibile minime illabitur.

Resp. dist. ma. Videretur à creatura
rationali intuitivè Deus, si ei adesset
Indefectibile Lumen per modum naturalis
legis exhibens solam existentiam Dei, &
ceteras Divinas perfectiones confusè, at-
que inferens perceptionem anigmati-
cam; nego. Videretur intuitivè, si
Lumen istud Aeternum mentem illustra-
ret, & adesset per modum specialis ob-
jecti, præsentans distinctè omnem Divi-
nam perfectionem, inferensque cogi-
tationem vividam, claram, plenissimam;
conc. Atque me explico ex ipso Peri-
pateticorum systemate. Docent hi, ocu-
lum intueri propria sensatione colores,
non tamen videre perspicuè illam spe-
ciem, quæ oculo colores præsentat.
Quare? Propterea, quod species ista ad

E

visio-

18.
Urgetur.

visionem tanquam medium, non tanquam speciale objectum concurrat. Pariformiter non intuebimur Deum vivide & clarè, dum in corpore vivimus, eò quòd Indefectibile Lumen est præsens menti, quatenus medium est, & naturalis lex discernendi, non prout est objectum speciale, quod perspicua cognitione percipiatur. Adde, animam corpori colligatam, & mutabilibus phantasmatis additam non posse Lumen Illud propria sensatione percipere, esto ratione hujus Luminis cetera omnia cognoscat: quemadmodum existens in Theatro, & scenicis objectis immerfus, hæc vivide conspicit medio lumine; quod tamen in homine comicis distracto vividam sui perceptionem non excitat. Porro Viennense Concilium, ac Patres damnant eos, qui arbitrabantur, Deum absque superno lumine gloriæ posse videri, speciali, & plenissima perceptione videri; quales fuere Beguardi, alique; de quibus alibi. Illam verò imperfectam, & enigmaticam Dei visionem adstruit beatus Paulus I. ad Corinthios cap. xiii. v. 12. *Neque enim, quod ait Apostolus, videmus nunc per speculum in enigmate, &c., Nunc scio ex parte, non cernitur mente: cernitur planè, sed beatissimos nondum facit. Illud enim beatissimos facit, quod ait, Tunc autem facie ad faciem, &c., Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum:* ait S. P. Aug. lib. 1. Retract. cap. xiv. num. 2. Lege & libri x. cap. ix.

19. Persistitur. At rursus persistes: Si ea Veritas Incommutabilis, quæ Deus est, naturaliter illucet rationali creaturæ, igitur hæc naturaliter in Deum tendet, naturaliter habebit in se fidei semina, naturaliter erit Christiana: quæ profectò Semi-Pelagianismum redolent.

Solvitur. Resp. non sapere Semi-Pelagianismum, si quis asserat esse in nobis naturalem perceptionem Dei ut Auctoris naturæ, & in hunc rationalem creaturam naturaliter tendere; sed Semi-Pelagianorum hæresis est, in viribus naturæ initialem gratiam, & fidei locare primordia. Fides equidem ea, quæ sunt ordinis naturalis non spectat, sed superiora, & recondita, quæ nequeunt naturali lumine hominibus innotescere, ut sunt Trinitas, Incarnatio, aliæque revelata. Neque Dei existentia objectum est fidei, nisi prout creditur propter testimonium Dei revelantis, atque parati sumus illam fateri, quamquam naturali obvia non foret rationi. Quòd si fides ampliori quadam significatione accipiatur, nempe pro quacunque noticia Dei; nul-

lus negat indita cuique semina Christianæ fidei. Sed ista minùs propriè dicitur fides, eoque tantum sensu, quo Tertullianus loquens de iis, qui licet falsis diis mancipati, sæpè sapius Deum nominant, cap. xvii. Apologetici clamat: *O testimonium animæ naturaliter Christianæ!*

Opp. 2. Congenita idea Dei vel est habitus, vel est actus: non est actus, quoniam omnis actus elicitur, & non infunditur; non est habitus, quia homini indita est sola naturalis facultas intelligendi: Ergo hæc idea Dei congenita fictitia est. In hoc argumento satis deprehendi insitæ ideæ figmentum existimat eruditus Theologus Nicolaus L'Herminier.

Resp. Ideam si accipiamur pro sola mentis perceptione, esse actum; nec tamen elicitur à sola humana mente, ut suprà diximus: si verò sumatur pro lumine, & incommutabili lege veritatis, datur per modum habitus, neque est sola facultas naturalis intellectus, ut videtur fateri Honoratus Tournely; sed ipse Deus nobis intimè præsens, tanquam perpetua regula ac norma, ad quam judicia nostra exigantur.

Opp. 3. Idea innata Dei vel est noticia alicujus Dei, qualiscunque ille sit; vel idea ac noticia Dei, ut est Summum Bonum universè; vel idea Entis Perfectissimi præcisè: non est idea qualiscunque Dei aut veri, aut falsi, quia hæc idea non datur; non est idea Dei, prout Deus est Summum Bonum universè; si enim idea Dei, & idea Summi Boni promiscuè accipiantur, sequitur Gentes, quæ Deum ignorant, nunquam peccare, nam quivis homo etiam Ethnicus semper agit propter bonum, ideoque semper propter Deum: non est denique idea Entis Perfectissimi præcisè; quicunque enim fatentur, se habere ideam Entis Perfectissimi, non admittunt propterea existentiam Dei; cum Epicurei, Spinosa, & alii Athei, qui ens aliud non agnoscunt præter mundum universum, fateantur se habere ideam Entis Perfectissimi, & tamen negent Dei existentiam. Agitur ergo de idea veri Dei, prout est mundi Auctor, & Rector; sed hujusmodi idea non est innata, sed adventitia: Ergo, &c. Ita ratiocinatur idem L'Herminier.

Resp. Ideam Dei nobis ingentam esse ideam Summi Boni, ac Perfectissimi Entis. Neque hinc infertur Ethnicos semper agere propter Deum, & nunquam peccare; quum rationem Summi Boni constituent sapenumero in eo, in quo con-

20. Opponitur 2.

Responsio.

21. Opponitur 3.

Solvitur.

constitui non debet. Insuper ad agendum propter Deum, non sufficit agere universè propter bonum, sed opus est, ut agatur propter Summum Bonum; nam Deus non est bonum qualecunque, sive verum, sive apparens, sive finitum, sive infinitum; sed Summum Bonum, infinitum Bonum, Verum Bonum. Ideam verò Summi Boni, ac Perfectissimi Entis, quam affirmant se habere Athei, quis non videat esse ideam perversè confectam, non iditam nobis, atque acceptam? Summum Bonum quamlibet perfectionem complectitur. Itaque cum aut Epicurus, aut Spinoza, aut quisvis Atheus in Mundo omnem perfectionem deprehenderit, tunc poterit jure merito ideam Perfectissimi Entis cum idea mundi confundere. Verum perdet operam; nam si circumeat universas creaturas quærens Summum Bonum, undique illæ clamabunt: *Quare super nos, non sumus.* Creatio denique, & quæcunque opus ad extra, liberè fit à Deo, ideòque in ingenita noticia Dei non relucet: sed Deus concipitur ut mundi Auctor, & Rector per ideam ex ejus operibus acquisitam.

22.
Opponitur
ultimò.

Opp. ultimò Henno: Habitus primorum principiorum sufficit, ut firmissimum proferatur judicium: Sed habitus primorum principiorum est acquisitus: Ergo habitus acquisitus sufficit, ut judicium certissimum proferatur.

Solvitur.

Resp. eadem brevitate, qua Henno argumentationes omnes conglutinat, nego minorem habitum enim primorum principiorum, qui sit irrefragabilis Veritas, nullum agnosco præter ideam ipsam ingenitam, & intimè nobis assistens indefectibile lumen.

23.
Propositio.

PROPOSITIO II. Supposita idea congenita Dei singulis hominibus insita, facillè demonstratur Deum Ipsum existere.

Probatio.

Prob. Quælibet idea habet causam, in qua aut formaliter, aut eminenter præcontinetur: Ideam Entis summè Perfecti, ut ostendimus Propos. præcedenti, neque formaliter, neque eminenter in creaturis præcontinetur: Ergo creaturæ nequeunt esse causa ideæ Entis summè Perfecti; & consequenter hæc idea ab ipso Deo proficiscitur. Et confirmatur: nam, ut ex dictis constat, quidquid in idea congenita, & clara alicujus rei elucet, id firmissimè absque erroris periculo debet de eadem re enunciari: In idea Dei, quæ exhibet notionem Summi Boni, ideòque cujusque perfectionis, elucet quoque existentia, cum & ipsa sit aliqua perfectio rei: Ergo existentia invictò, certòque judicio debet enun-

R. P. Berti Theol. Tom. I.

ciari de Deo. Quibus argumentationibus utantur non solum Platonici, & Cartesiani Philosophi, sed etiam S. P. Augustinus lib. viii. de Civit. Dei cap. 6. in quo, ubi ostendit inesse animis hominum speciem intelligibilem rerum, infert hanc speciem, si est prima & incommutabilis, esse incomparabilem, in eaque omnem contineri perfectionem, ideòque rectissimè ex ea consequi, quod existat rerum omnium principium.

Opp. 1. Tametsi in idea substantiæ cogitantis actualis existentia reluceat, & in idea creaturarum existentia possibilis; nihilominus certus non ero, substantiam cogitantem actu existere, aut creaturam existere posse, nisi supposita Divina Providentia ac Veracitate, quæ non patitur quemlibet hominem decipi: Ergo etiam si in idea, ac notione Entis summè Perfecti resplendeat existentia actualis, non proinde certus ero de summi Numinis existentia, nisi Divina Veracitate supposita: & consequenter prædicta argumenta petunt principium, idque supponunt, quod probant. Antecedens admittitur à Cartesio, qui med. 111. ait: *Sum certus, me esse rem cogitantem.* Undè verò certus sum? *quia claram & distinctam ejus habeo perceptionem.* Quid si etiam hic me Deus fallat, ut id clarè, & distinctè percipere mihi videar, quod nihilominus falsum est? *Fieri sanè potest.* Examinare igitur debeo, quamprimum occurret occasio, an sit Deus, & si sit, an possit esse deceptor.

24.
Objectiones.

Solutio.

Resp. nego antecedens, non enim Cartesium nos undequaque sequimur, sed Augustinum. Ab illo dialelysimon & circulum committi contendit Huetius Censuræ cap. iv. n. x. quippè reverà probat Deum existere, quia ego cogito, & verè est idea, quæ est in me, quia Deus est, & non potest esse deceptor. Scribit etiam Wolzogenius in Critica Meditationis 111. Cartesium binis præcedentibus Medit. inanem luisse operam, quippè antequàm demonstraret, esse Deum, qui non possit decipere, nequit certus esse, id esse verum, quod de sua naturâ clarè, & distinctè sibi visus est percipisse, se nimirum esse substantiam cogitantem. Itaque nos cum Augustino idearum ingenitarum nomine non intelligimus solam perceptionem mentis, sed legem incommutabilem, & indefectibile lumen, ut fatis in superiori Proposit. explicavimus. Idea sic accepta non est clara & certa supposita Divina Veracitate, sed è contrà certi sumus, Deum esse Veracem, quoniam Veracitas relucet

E 2

in

in idea Entis unde quaque Perfecti. Ex quo autem hæc idea sit Ipsum Divinum Lumen Increatam, ideoque Ipsemet Deus, non consequitur nos quoque peccare *δια νόμων*, per circulum, ac petitionem principii: siquidem idea non est Divinum Lumen, prout existit in se, sed Divinum Lumen, prout est nobis intimè præsens; & consequenter non proficitur nostra argumentatio à præsupposita Divina existentia ad hanc eandem probandam; sed à manifesta existentia Divini Luminis in mente nostra ad demonstrandam Dei existentiam in se.

25.
Objectio 2.

Opp. 2. Ex quo in idea E. G. trianguli dilucidè percipiatur, non posse dari triangulum, cujus tres anguli non sint duobus rectis æquales, non consequitur, existere actu triangulum: & ex quo in conceptu, ideaque creaturæ existentis reluceat perspicuè ipsamet existentia, non proinde certi sumus, creaturam existere: Ergò neque certò percipimus, extare Deum, ex eo, quòd in idea clara Dei obvia sit existentia.

Solutio.

Resp. nego consequentiam, & paritatem. Etenim in nulla idea ingenita cujusque creaturæ venit existentia actualis: ad essentiam quippè rei creatæ pertinet duntaxat, quòd possit esse, non quòd sit actu. Quapropter idea creaturæ actualiter existentis est idea fictitia, non antecepta. Hæc videntur statuta idea cuique insita facilè à Cartesianis explanari, ut ab Edmundo Purchotio cap. II. Pneumatologiæ I. & 2. argum. metaphysico, & Antonio LeGrand. loc. loc. cit.

26.
Propositio 3. Perfectissimi, ex qua modò demonstrabatur Deum esse, reapse sit cuique congenita, & indita, non est ita certum, ut ex ea possint Athei evidenter convinci: at certum est, dari hanc ideam aut insitam, aut à sensibus haustam, ex eaque Divinam probari existentiam.

Habet hæc propositio duas partes, quarum prima est contrà omnes Cartesianos, qui arbitrantur se demonstrare ideas congenitas probationibus geometricis, non probabilibus tantum ac plausibilibus: altera pars revocari nequit in dubium.

Probatur I.
contra
omnes Cartesianos.

Itaque primam Propositionis partem sic ostendo. In primis, si dixeris pluribus Theologis hujus, atque antiquioris ætatis, datur notitia Dei anticipata & ingenita, quæ non comparatur per sensus, hi salva Fide ideam istam dari negabunt: Ergò à fortiori poterunt eandem ideam negare Athei.

Deinde: Probaturus adversus Atheos,

existere hanc ideam, aut conaberis id efficere sacris literis, aut Patrum testimoniis, aut naturaliratione. Si urgeas divinarum Scripturarum auctoritatem, Atheus eas spernit; quin & Theologi plurimi illas interpretantur non recurriendo ad ullam hujusmodi ideam; cujus existentia si expressè comprobaretur ex sacris literis, pertineret ad fidem: quod nemo potest asserere. Si provocas Atheum Sanctorum Patrum sententiis; in eundem incidis scopulum: nam pervicax ille Atheus Patrum doctrinæ non credit, & surdo canis. Fidelis verò Sanctorum dicta libenter excipit; sed ea non prorsus absurdè exponit de notitia acquisita, non de antecepta. Ergò cum Atheis ratione, non auctoritate certandum est. Jam verò cogaris ostendere congenitam ideam Dei argumentis à ratione petitis: quæ ad duo capita revocabuntur, sive ad perceptionem Cartesii, sive ad legem incommutabilem, quam ego cum Augustino propugno. Atqui neutra nedum Atheo, verum nec unicuique fidei firmissimum extorquet assensum.

27.
Quid de
Atheistarum
sententia.

Loquamur de sententia Cartesii. Hujus doctrinæ prolixius expositæ hæc est summa: Cum ego sim substantia cogitans, ideam Entis Perfectissimi in mente habeo: Hæc idea à me non proficiscitur, quia ejus objectivam realitatem non æquo: Ergò alia præter me illius ideæ existit causa. Principiò indubitanter asserit, se esse substantiam cogitantem, quod ait posse in dubium revocari, nisi prius examinetur, num sit Deus, & possit esse deceptor: quod ait Huetius evertere, quod Cartesius molitur, & esse jocularum petitionem Principii. Deinde affirmat se habere, dum cogitat, ideas in mente, & utique innatas. Quamdiu non noverit, Deum deceptorem non esse, dubitare debet, an ideæ, quas habet, sint mera phantasmata, aut maligni spiritus illusiones: cumque omni sensu non careat, erunt fortassis hæc ideæ imagines rerum per sensus perceptarum, quæ adhuc ejus menti obversentur. Ait inter alias ideas, se habere ideam Entis Perfectissimi, & hanc à se distinctissimè percipi. Sed videtur aliquibus rebus implicatam narrare; quandoquidem si talis idea distinctè percipitur, habet realitatem subjectivam finitam ac terminatam, ideoque finita ac terminata erit quoque realitas objectiva: & si dixerit, ideam illam non repræsentare infinitum in tota sua latipotentia, non erit hæc idea infiniti, quemadmodum non erit imago hominis, quæ extremum refert capit.

28.
Quid de
sententia
Cartesii.

capillum. Docet se non esse causam illius ideæ; sed cum ipse Cartesius fateatur, ideam nullam ex se realitatem formalem exigere, præter illam, quam mutatur à cogitatione, cuius est modus, sequitur, quod idea habeat ab ipsa cogitatione etiam realitatem objectivam, & quod causa hujus ideæ sit ipsamet cogitatio, non Deus. Præterea cum non sit, ut modò dicebam, nisi idea ac perceptio finita, poterit aliunde proficisci, quam à re infinita, ac summè perfectâ. Ita eludit præfatum argumentum Cartesii Wolzogenius, qui breviter à me dicta latè explicat, & amplioribus notis confirmat. Addit Huetius, Cartesium sese proprio gladio jugulare; apertè enim fatetur, quod non possit percipi infinitio rei infinita, nisi negativè: ideòque percipitur res infinita per ideam finiti, non è contrà, ut alibi affirmat; atque hanc manifestissimam repugnantiam non satis candidè ab ipso excusari in Epistola xv. & xvi. Tom. 2. Vide Censuram Huetii loco cit. num. 111. & iv.

29. **Ulterius argumentum Cartesii.** Alterum Cartesii argumentum eadem facilitate convellitur; tum quia perceptio quæque, licet clara, est finita & variabilis, & per consequens non potest esse incommutabile Veritatis criterium; tum etiam, quia Cartesiani asseveranter docent, posse Deum efficere, ut vera sint, quæ clarissima perceptione nobis videntur esse falsa. Ergo, inquit Huetius cap. 11. num. xii., fieri quoque potest, ut clara, & distincta perceptio non sit norma Veritatis. Itaque hujusmodi argumentatio: Datur idea ingenua, qualis adstruitur à Cartesio, Ergo datur Deus, non est contrà Atheos invictissima, quia potest impunè negari antecedens.

30. **De Idea, cuique indita ex S. Augustino.** Videamus modò de idea cuique indita, qualem statuimus ex Augustino. Noster Ariminensis Dist. 111. q. iv. art. 1. duplici via omnia S. Patris loca explicat absque Dei notitia congenita. Primò animadvertit, quod aliquid cognosci in Veritate superna, potest diversa ratione explanari; vel enim cognoscitur objectivè, sive ut in objecto cognito, quemadmodum res absentes percipiuntur in propria specie: vel cognoscitur causaliter, sicuti color dicitur videri in lumine, non quod videatur in eo tanquam in mediò cognito, cum color videatur immediatè in seipso, sed quia lumen est partialis causa visionis, qua color in se videtur. Augustinus itaque affirmat, omnia cognosci in prima Veritate secundo modo, idest causaliter, non objectivè; tanquam in lumine, quod

est causa nostræ perceptionis, non tanquam in idea, sive specie. Et reverà Augustinus lib. 2. de lib. arbitrio cap. 17. ait: *Sicut multa, & diversa sunt, quæ in luce solis vident homines, lux tamen ipsa una est; ita lux sapientia, in qua ipsa videri possunt, omnibus sapientibus est una communis.* Quo in loco S. Pater Supernam Veritatem comparat luci, quæ causat visionem rerum corporearum, quæ tamen in seipsis videntur, & non in luce. Hæc non dissentient Peripatetici, qui existimant, omnem notitiam esse hausam à sensibus. Quis enim sanæ mentis neget unquam, primum ac Summum Verum ad nostras perceptiones tanquam causam concurrere?

Præterea observat Gregorius, quod 31. S. Pater in eodem libro de libero arbitrio cap. 4. volens ostendere, Deum esse, ex S. Gregorio. incipit à rebus immediatè notis, puta, quod nos sumus, vivimus, & intelligimus; & deindè progreditur per gradus perfectionum, quia scilicet viventia præstantiora sunt iis, quæ tantum sunt, & intelligentia iis, quæ tantum sunt, & vivunt; & tandem probat, quod sit Veritas, quæ mentibus nostris est præstantior, & indè concludit Deum esse, idque præstat quoque in viii. de Civit. Dei cap. 6. & Enarrat. in Pl. 41. *Ex quibus apparet, ait Ariminensis, quod notitia Dei non est prior, nec ex illa proceditur ad notitiam aliorum, sed è contrà ex aliis nobis notis probatur, esse aliquam Veritatem Primam incommutabilem; ex qua causaliter nota sunt nobis, quæcunque incommutabiliter vera sunt.* Eadem ratione Augustinianam sententiam expediet Thomista cum suo Angelico Præceptore; qui 1. Parte quæst. xii. art. xi. ad 3. hæc habet: *Omnia dicimur in Deo videre, & secundum Ipsum de omnibus judicare, in quantum per participationem sui luminis omnia cognoscimus, & dijudicamus. Nam & Ipsum lumen naturale rationis participatio quædam est Divini luminis, sicut etiam omnia sensibilia dicimur videre, & judicare in sole, idest per lumen solis. Undè dicit Augustinus primo Soliloquiorum, Disciplinarum spectamina videri non possunt, nisi aliquo velut suo sole illustrentur, videlicet Deo.* Ita nimirum absque ulla idea congenita & antecæpta depromptis ex Augustino argumentis occurrunt.

Hæc nullatenus nos à statuta superius congenita idea Dei debent remove: 32. **Solutiones.** nam Philosophiæ Cartesianæ Censoribus respondendum est, à nobis non in sola perceptione, sed in æterno & indefectibili lumine, quod proculdubio realitatem

habet objectivam, hanc ideam constituit. His verò, Gregorio videlicet, ac D. Thomæ in eo assentior, quòd Sempiternum Lumen est causa nostræ perceptionis: sed nego, istud Æternum Lumen immediatè in se non videri, nec in se videri lumen solis, quando per illud corporea conspiciamus. Utique lumen non videmus intuitivè, propterea quòd concurret ad visionem tanquam medium, non tanquam objectum, quod propria sensatione percipiatur. Videtur tamen, & videtur in se, & per illud res corporeæ videntur, non contrà illud videtur per res corporeas. Idem affirmamus de Sempiterno Veritatis Lumine relatè ad quælibet intelligibilia. Suprà rem totam in Resp. ad 1. Oppos. explicavimus. At quorsum hæc? Ingenue fatendum erat, sententiam de anteceptis ideis non omnibus probari, neque ex hoc fonte hauriri invictissimum contra Atheos argumentum.

33.
Probat 2.
pars Propo-
sitionis.

Ceterum, quod erat altera pars Propositionis, datur notitia Entis Perfectissimi, aut sit naturaliter indita, aut acquisita: Ergo datur Deus. Probat consequentia: Si hæc idea & notitia est ingenita, nullam aliam habet causam nisi Lumen Incommutabile Veritatis, imò hoc Ipsum Incommutabile Lumen nobis intimè assistens est ipsa idea: Lumen Istud indefectibile veritatis est Deus: Ergo si datur notitia ingenita Dei, datur Deus. Atque hoc argumentum ex 1. & 2. Proposit. satis corroboratur. Si verò hæc idea Entis summè Perfecti sit à sensibus hausta, ita argumentor: Efficitur idea Summi Boni, Summi Veri, summè Perfecti, quia inter creaturas conspiciamus unam magis bonam, magis veram, magis perfectam alterâ, ideoque creaturæ magis, minusve approximantur bonitati, veritati, & perfectioni, quæ sic ceteris supereminet, ut superiorem non habeat: Sed bonitas, veritas, & qualiscunque perfectio, quæ ita ceteras antecellit, ut superiorem non habeat, est Deus: Ergo si datur idea Entis summè Perfecti etiam à sensibus hausta, existit Deus. Utitur hoc argumento Augustinus Enarrat. 2. in Ps. 26. & lib. viii. de Civit. Dei cap. 6. Anselmus in Monologio cap. 4. Richardus Victorinus lib. 1. de Trinitate. cap. 11. D. Thomas quæst. 2. art. 3. Prob. 4. Ægidius noster dist. 3. p. 1. princ. 1. art. 3. Philosophi ac Theologi omnes:

explanatque illud differta eruditione Petavius lib. 1. cap. 2. num. vi. vii. & viii.

Opp. 1. Ex pluribus creaturis, quarum una magis participat rationem maiorem, quam altera, non potest hauriri idea summi mali existentis. Ergo ex pluribus creaturis, quarum una est altera melior, effici nequit notio existentis Summi Boni.

Resp. ideam summi mali existentis commentitiam esse, ac repugnantem. Quid est enim malum, nisi alicujus boni defectus? Igitur summum malum oportet omni carere bonitate: At existentia est bonum aliquod: Nequit ergo summum malum percipi cum existentia. Bonum contrà est perfectio carens aliquo malo: erit itaque omne bonum expers quacunque malitia: Atqui non existere aliquod malum est: Ergo omne bonum concipi numquam potest absque existentia. Quamobrem nego præfati argumenti consecutionem.

Opp. 2. Ex quo detur unus E. G. color lucidior altero, unum animal alio perfectius, minimè sequitur, dari colorem lucidissimum, aut perfectissimum animal: Igitur ex quo aliqua creatura sit melior altera, frustra arguitur, quòd existat res optima, & singulis creaturis præstantior.

Resp. retorquendo argumentum: nempe ex quo unus color præcellat alteri rectè consequitur, dari albedinem, quæ est color aliis lucidior; & ex quo unum animal superet aliud, infertur existere hominem, animal rationale brutis perfectius. Ergo ex quo una res sit melior altera, probatur, dari rem optimam singulis rebus præstantiorem. Verum tamen est, quòd in idea hujus coloris vividioris, scilicet albedinis, atque in idea istius animalis rationalis, videlicet hominis, non relucet infinitas, neque necessaria existentia; quoniam idea infinitatis repugnat cum idea rei finitæ, cujusmodi est quilibet color; & idea necessariæ existentiae adversatur ideæ rei contingentis, cujusmodi est quodcunque animal. At idea infinitatis comprehenditur è contrà in idea Summi Boni; quandoquidem idea Summi Boni qualemunque exhibet perfectionem: infinitas autem aliqua perfectio est. Sed de ideis, quantum Augustiniani Theologi intererat, hæcenus.

CAPUT II.

Adversus Atheos argumenta reliqua producuntur.

SUMMARIUM.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Produciuntur argumentum primum ex rerum creatarum contingentia, variæque ad illud responsiones repudiantur.
8. 9. 10. 11. 12. Affertur secundum argumentum ex motu, ac serie causarum secundarum.
13. 14. Fiunt, & solvuntur duæ objectiones.
15. 16. 17. Tertium argumentum petitum ex rerum aspectabilium compagine.

18. Quartum argumentum depromptum ex naturali hominum instinctu.
19. 20. 21. Argumentum quintum ex communi sapientum confessione.
22. 23. 24. 25. Argumentum ultimum, quod exhibet numerus, vita, & ignorantia Atheorum.

Argumenta
adversus
Atheos.

SOLIS à natura insitis perceptionibus pergebat Renatus Cartesius ostendere, Deum esse; at denique in vulgarissimam ratiocinationem prorupit: *Si sit alia præter Deum causa, quæri potest, an sit ex se, vel ab alia? si ex se, erit Deus, si ab alia, toties quæretur, donec ad illam perveniatur, quæ à se, & sit Deus, cum in infinitum progredi non liceat.* Quod animadvertens Socinianus Cartesii Censor, *Cur, quæso, inquit, per tot ambages & meandros eo contendit auctor, quod trita via jam pridem alii pervenerunt?* De ideis & nos quidem, ut juxta Augustinum statuerentur, plura diximus: nolumus tamen ab ea semita deflectere, qua ceteri omnes incedunt; atque hoc loco alias probationes asserre instituiamus.

*Primum momentum metaphysicum
ex rerum creatarum contingentia.*

1.
Argumentum 1.

Quæcunque oculis nostris conspiciuntur, contingenter existunt; nam videmus arbores germinare, & arescere, fontes fluere & exsiccare, animantia generari, ac perire, ipsūque præstantissimum animal hominem, Ps. LXXXIX. v. 6. comparari herbæ, quæ manè floreat, & transeat, vespere decidat, induret, & arescat: Hæc rerum aspectabilium contingentia supponit existantiam Entis Necessarii, ac summè Perfecti, quod existat immutabiliter, & à se: Ergo Ens summè Perfectum ac Necessarium, nempe Deus, reverà existit. Prob. min. Si omnia essent contingentia, neque esset Ens Summum ac Necessarium, cum res contingens ita sit, ut possit non esse, rationabiliter fieret suppositio, quod nulla res existeret: Ea suppositione facta, manifestum est, existere Ens Summum ac Necessarium: Ergo si omnia aspectabilia contingenter sunt, consequitur Entis Summi ac Necessarii existentia. Minor

facile ostenditur, quippe si supponatur nihil existere, nihil erit producibile, omniæque impossibilia; quod enim nihil est, non potest esse causa rei existentis.

Confirmatur ex Damasceno libro 1. de Fide Orth. Quidquid est mutabile & contingens, creatum est, vel increatum: Si creatum; ergo oportet esse Conditorem omnium rerum mutabilium & contingentium. Si increatum, ergo non erit contingens, sed immutabile, quoniam non potest esse mutationi subjectum, nisi quod esse cœpit à mutatione.

Rursus corroboratur: Quæ contingenter existunt, nullam habent vim sese conservandi, possunt enim contingentia singulis momentis desinere: Igitur quod perseverent, beneficium est alicujus causæ, quæ ea servet, & in dies quodammodo reproducat: Atqui non minor potentia requiritur ad rem producendam, quam conservandam: Ergo si, ut perseverent, indigent causâ, ac principio non contingenti, tali causâ ac principio indigent quoque, ut existant.

Respondet Epicurus, dari quidem Ens Necessarium, ac Perpetuum, at istud nullum esse præter insectiles atomos, cum experientia compertum sit, ex nihilo nihil fieri, & nihil in nihilum reverti, ut decem argumentis demonstrat Lucretius Lib. 1. De rerum natura ab eo versu,

*Nam si de nihilo fierent, ex omnibus
rebus*

Omne genus nasci posset &c.

Sed nihil absurdius Epicuri deliramentis. Primò quoniam atomorum quædam sunt solidiores, quædam humiliores, quædam rotundæ, quædam aliis instructæ figuris, & omnes perpetua collisione franguntur, adeoque nequeunt esse insectiles, ac persistentes.

Dein-

2.

Confirmatio.

3.

Roboratio.

4.

Obiectio
Epicuri.

Solutio.

Deindè dato Epicureis, quòd omnes atomi, & rerum aspectabilium semina sint perfectè solida, soliditas non potest percipi nisi partium contactu; partium verò contactus non datur, nisi in corporibus concretis: aut saltem si atomi deprehenduntur solidæ, deprehenduntur eo contactu, quo percipiuntur solida corpora quæque concreta. Itaque si ex soliditate posset argui æterna existentia, qualibet corpora concreta, quæ tactu percipiuntur solida, forent æquè indissolubilia, ac atomi & semina. Ulterius, ut demonstrat Thomas Creechius Censura in librum 1. Lucretii, argumenta, quibus Epicurei adstruunt suis atomis æternitatem, vitiosa innituntur suppositione. Datur enim, quodlibet è quolibet oriri non posse, res nasci statutis temporibus, agros fertiliores reddi acricolarum industria, datur quidquid affirmat Lucretius: quomodo inde efficitur, ipsas atomos non fuisse productas, & nihil fieri supremi Numinis providentia? *Neutrum*, ait Creechius, *concludet; idèque decem argumenta perierunt.* Rectissimè igitur creditur Deus omnia de nihilo fecisse, *quia etiamsi omnia formata de ista materia facta sunt, hæc ipsa materia tamen de omnino nihilo facta est*, inquit S. P. Augustinus lib. 1. de Genes. contrà Manichæos.

5.
Obiectio
Spinosa.

Respondet Spinoza, nullum dari ens contingens ac producibile, sed res omnes solum produci ratione extensionis, quippè omnis substantia definitur, *Ens per se subsistens*: Atqui omnes res corporeæ sunt substantiæ: Ergo existunt per se, nec sunt ab Ente aliquo Necessario productæ.

Solutio.

Verum Spinoza inaniter fucum facit: definitio enim substantiæ, quòd sit *ens per se existens*, est definitio substantiæ Dialecticorum, idest ideæ, qua percipitur res in se existens, non subiecto adhaerens, ut figura, extensio, motus, & alia, quæ dicimus accidentia: quæ definitio convenit etiam substantiæ productæ, & à Necessario Ente distinctæ, ut animæ, corpori, plantæ, rebûsque universis spiritualibus, & corporeis. Quid est ergo propriè substantia? id quod est, (aut à se, aut à Deo sit,) & non advenit rei, quæ est. *Dicitur homo, dicitur cælum, dicitur sol, luna, lapis, mare, aer: omnia ista substantiæ sunt, eo ipso, quo sunt*: ait Augustinus in Psalm. LXXVIII. serm. 1. num. 5. Si contenderet Spinoza, à nulla secunda causa produci novam substantiam, & formas quasque esse materiæ

congeriem, modum ac dispositionem, quia nulla substantia potest ex nihilo à creatura produci, tametsi obvia esset responsio, quòd formæ educuntur è subiecto, quo non eget causa creatrix, concederem argumentum; non enim quisquis negat formas Peripateticas, æstimandus est Atheus, dummodò asserat permixtionem, & particularum congeriem, in qua statuit formas, fieri circa materiam à Deo productam, quæcunque ea demùm sit.

Respondent alii Athei, ineptam esse illam consecutionem, quæcunque res aspectabiles sunt contingentes, ergo contingens erit tota rerum aspectabilium complexio; non enim à distributivo ad collectivum, à partibus ad totum tenet argumentatio.

Sed futilis sanè responsio; nam etiamsi non valeat illatio à partibus ad totum in quibusdam enunciationibus, quæ pertinent ad extensionem continuam, vel discretam, E. G. tenuissimæ sunt singulæ guttæ aquarum, pauci sunt incolæ unius oppidi, ergo parum extenditur mare, neque multitudinem efficiunt homines universi: valet nihilominus id genus argumentationis in ceteris, præsertim, quæ ad essentiam pertinent, V. G. Quilibet lapis est corpus, singuli homines sunt rationales, unaquæque particula aquæ est fluida, igitur omnis acervus lapidum habet extensionem, universa hominum collectio pollet ratione, fluidus est Oceanus, aut fluvius. Certè quòd res contingentes possint non esse, ad earum spectat essentiam; si enim ita essent, ut non possent non esse, incommutabiles forent, non contingentes.

Oppones: Ex quo singula possibilia possint esse, non consequitur, ergò omnia possibilia collectivè possunt actu existere: Ergo ex quo contingentia singula possint non esse, non infertur, quòd omnia contingentia collectivè valeant actu non existere. Resp. nego paritatem. In ideâ ac perceptione possibilem venit existentia possibilis, non actualis, ideòque repugnat, quòd omnia collectivè possibilia actu existant; quandoquidem si omnia possibilia sint actu, jam nullum remanet, quod sit potentia, & consequenter tollitur omnis possibilitas. Contrà in ideâ contingentium percipitur ex æquo potestas existendi, & potestas non existendi; ac proindè semper sunt contingentia, ac mutabilia, sive supponantur in actuali existentia cum potestate ad non existendum, sive non

6.
Urgent
Athei.

Refutantur.

7.
Oppositio
cum Solu-
tione.

non exstantia actu cum possibilitate existendi.

*Momentum secundum Physicum
ex motu, ac serie causarum
secundarum.*

Sensu vividissimo omnia moveri conspicimus,

*Nam certè non inter se stipata coheret
Materies, quoniam minui rem quam
que videmus,*

Et quasi longinquo fluere omnia cernimus ævo,

Ex oculisque vetustatem subducere nostris:

8.
Argumentum 2.

Ait idem Lucretius lib. 2. Sed quæcunque moventur primitus à Superna Causa, quæ sit immobilis, moveri debent: Ergo existit hæc Causa Suprema atque Immobilis, quæ Deus est. Minor probatur; etenim, quæ moventur, vel moventur à se, vel ab alio; non à se, alias erunt primum principium movens immotum, quod nos dicimus Deum: Ergo moventur ab alio: Atqui in causarum serie repugnat processus in infinitum: Sistendum est igitur in aliqua Prima Causa movente quascunque alias, quæ causa est Deus. Quod in causarum serie repugnet processus in infinitum, demonstrant omnes Theologi, & Philosophi, quia alias nullus effectus produceretur in tempore; cum enim res præsertim corporeæ moveantur, & agant temporum intervallo, si numero infinitæ essent causæ, à motione illius causæ, quæ nunc agit, nullis sæculorum spatiis ad Primam Causam moventem posset perveniri. Singulare autem exemplum protulit ante Merfennium sapientissimus noster Ægidius 2. Meth. q. 18. ex numerorum ratione. Enimverò si non detur unitas, quæ est principium numerorum, nullus numerus poterit supputari; nam nisi sit unitas, non potest dari binarium, quia istud resultat ex duplici unitate; & nisi detur binarium, excogitari nequit numerus quaternarius, resultans ex duplici binario, &c. At causæ subordinatæ, quarum una movet alteram, se habent ad instar numerorum, quorum unus alium supponit: Ergo nisi detur causa movens unica ac prima, nulla alia causa movens poterit excogitari.

9.
Probatur ex
S. Augusti-
no.

Quod verò prima causa cæteras omnes præmovens sit Deus, ita evincitur ex Augustino lib. x. Confess. cap. vi. Quocunque corpore perfectior est anima, quæ corpus movet; Ergo qualicunque remota præstantior est causa, quæ movet omnia. Rem autem omnium præ-

R. P. Berti Theol. Tom. I.

stantissimam esse Deum fatetur singulorum hominum sensus. *Veritas enim dicit mihi: Non est Deus tuus cælum, & terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura videnti: Moles est, moles minor est in parte, quàm in toto. Jam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam, quod nullum corpus præstat corpori, Deus autem tuus etiam tibi vitæ vitæ est.* Sed lege totum Caput præcitatum magni Augustini.

Hoc argumentum videtur invictissimum etiam Hugoni Grotio, qui libro 1. de Veritate Religionis Christi. ita breviter ac disertè illud proponit. *Res aliquas esse, quæ esse cæperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa, ut essent nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequàm esset. Sequitur igitur, ut aliunde habeant suam originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspiciunt, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cæperit, &c.*

Respondet Epicurus, dari quidem motus, sed horum primam effectricem causam esse atomos, quæ per inane infinitum deorsum tendentes interjecto inani cohaerescunt, rerumque omnium formas efficiunt.

Bellè Lactantius Firmianus libro divinarum Instit. III c. 17. ait: *Nemo ista præter unum Leucippum somniavit, à quo Democritus eruditus hæreditatem stultitiæ reliquit Epicuro.* Et quidem Epicurei opinantur, corpuscula deorsum descendere, quoniam eo genere motus corpora quoque concreta feruntur. At inepta est consecutio: lapis, lignum, &c. omne grave tendit deorsum, ergo eadem ratione moveri debent horum concretorum particule; rotæ enim, elateres, & reliquæ partes machine non moventur seorsim, quomodo faciunt conjunctæ. Præterea vel atomi rectà moventur lineis parallelis, vel paululum incurvantur, ut ex ipsis fluant concreta: si hoc secundum asserat Epicurus, motus atomorum non erit essentialiter rectus; si primum affirmet, ergo nunquam cohaerescunt ad perficienda corpora, nisi ab exteriori aliqua causa inclinentur; parallelæ enim lineæ nunquam sese intercitant, quocunque protrahantur. Dato igitur unicuique corpori motu recto, ut non diffidentur recentiores Philosophi plurimi, quæ nova causa in natura est, quæ declinet atomum &

10.
Confirmatio.

11.
Obiectio
Epicuri.

Solutio.

num? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinet intervallo, majore non? aut cur declinet uno minimo, non declinet duabus, aut tribus? Ita hortos Epicuri, ait Creechius, vastat Cicero in lib. de Facto. Appositè de insanissimo Philosopho Augustinus lib. 111. contra Academicos cap. x. num. 23. Iste luxuriosus, cum atomos quasi ancillulas suas, idest corpuscula, quæ in tenebris letus amplectitur, non tenere viam suam, sed in alienos limites passim spontè declinare permittit, totum patrimonium etiam per jurgia dissipavit.

12.
Obiectio Si-
neusium.

Respondent quidam Pagani Sinenfes, omnium rerum causam esse bonitatem quamdam essentialem undique diffusam, sed à materia indistinctam, quæ est aut materies quædam subtilior, aut quinta Pythagoricorum essentia.

Solutio.

Hoc Indorum systema apertè dictis confoditur. Etenim hæc bonitas si est à se, erit Deus; si ab alio, erit à Deo, & erit bonitas per participationem, non per essentiam. In subtiliori autem materia, quam Pythagoras quintam vocat essentiam, locare summam bonitatem, putidum figmentum est: quippè si hæc summa bonitas est ipsa materia in quolibet corpore divisa, quomodo est una, quomodo universalis, quomodo undique circumfusa? Sed neque differt iste, nisi nominatenus ab errore Epicuri & Spinozæ, quem nuperrimè refutavi. Non opus est igitur, ut in eo resellendo immoremur. Videte, quàm expedita sit sententia Catholica disciplina, quæ aliud dicit bonum, quod summè, ac per se bonum est, & non participatione alicujus boni, sed propria natura & essentia; aliud, quod participando bonum, & habendo, habet de illo Summo Bono, ut bonum est, & ea, quæ fecit, bona sunt omnia, quamvis non sint tam bona, quàm est Ille ipse, qui fecit. Quis enim hoc tam insanus audeat exigere, ut æqualia sint artificii opera, & condita conditori? Quid amplius desideratis? An etiam vultis aliquid planius? Augustinus lib. II. de moribus Manichæorum cap. iv.

13.
Oppositio 1. non opus est, ut deveniamus ad primam, res enim creatæ ad instar catenularum in circulo connectuntur, & sese movent ad invicem: Ergo Athei effugiunt processum in infinitum, etiamsi negent existere Primam Causam.

Solutio.

Resp. nego ant. Etenim partes circuli non à se invicem producantur, sed tantum inter se habent connexionem

& ordinem, & nihil implicat, quominus plures partes distinctæ sibi mutuo cohareant. At res productæ à suis causis efficiuntur, & necesse est, causam vel tempore, vel natura suis effectibus antecere. Sic in describenda circuli peripheria unum punctum effluit ab alio; & nunquam consurgeret circulus, si non esset primum punctum, undè alia ad efformandam lineam exirent.

Opp. 2. Creatæ voluntas movet seipsam, ad bonum quidem in sententia illorum, qui negant victimis ac prædeterminantis gratiæ necessitatem; ad malum verò in omnium Theologorum sententia: Ergo falsum est, moveri ab alio, quidquid movetur.

14.
Oppositio 2.

Resp. voluntatem creatam ad bonum moveri per virtutem sibi à Deo inditam, sive sit gratia prædeterminans, sive indifferens, ideoque virtualiter moveri ab alio; imò ad primam intentionem finis, nullatenus seipsam movet, sed movetur; cum illa prior intentio sit prorsus indeliberata. Moveri autem ad malum non est aliquid efficere, sed deficere. Tu fortasse, ait S. P. Augustinus lib. 2. de libero arbitrio cap. 20. Tu fortasse quesiturus es, quoniam movetur voluntas, cum se avertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, undè ei iste motus existat; qui profecto malus est, tametsi voluntas libera, quia sine illa nec rectè vivi potest, in bonis numeranda sit.... Omnem rem, ubi mensuram & numerum, & ordinem videris, Deo Artifici tribuere ne cuncteris. Undè autem ista penitus detraxeris, nihil omnino remanebit: quia etsi remanserit aliqua formæ alicujus inchoatio, ubi neque mensuram, neque numerum, neque ordinem invenias, quia ubicunque ista sunt, forma perfecta est, oportet autem etiam ipsam inchoationem formæ, quæ tanquam materies subjacere videtur Artifici. Si enim formæ perfectio bonum est, nonnullum jam bonum est & formæ inchoatio: ita detracto penitus omni bono, non quidem nonnihil, sed omnino nihil remanebit. Omne autem bonum ex Deo: nulla ergo natura est, quæ non sit ex Deo.

Solutio.

Momentum III. petitum ex rerum aspectabilium compagine.

Si infimæ fortis Philosophus, ac prorsus non stupidæ mentis homo universum intueatur, fieri non potest, quin statim percipiat ex recta partium concatenatione, fuisse productum à causa, quæ sit maxima sapientia ac ratione prædita, neque somnariæ poterit fortuita corporum incurfione fuisse compactum:

Hæc

15.
Argumentum 3.

Hæc Causa Auctrix, quæ universorum molem tanto artificio construxit, Deus est: Ergo nullus, nisi fortè mente & oculis captus, hujus Dei existentiam inficiabitur. Minor propositio probatur primò contrà omnes Atheos pluribus exemplis. Unum affert Tullius lib. 2. de natura Deorum. Illius, qui, cum in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, statim intelligit esse aliquem, qui præsit, & cui pareatur. Alterum proferunt Philo lib. 1. de Monarchia, Athanasius in libro contrà Gentiles, Auctor Quæstionum, quæ tribuuntur Justino, quæst. 3. & S. P. Augustinus lib. II. de Civit. Dei cap. 4. ab eo, qui in civitate, vel exercitu leges optimas, cives, milites, plebem in suo ordine videns, non dubitat, quin civitas à Principe, & exercitus ab Imperatore regatur. Aliud exemplum producit Creechius Censura in 2. librum Lucretii, & Antonius Le-Grand p. 2. Philosoph. cap. 4. ex Sphæra Archimedis, & machina Protagoræ, quas nemo sanæ mentis dixerit fortuito natas, non arte ingenioque Perfectas; quid plura? Atheum ita perstringit Chrysostomus in Pl. 13. *Non est fundamentum: & quomodo stat ædificium? non est carina; & quomodo consistit navigium? non est fabricator navis; & quomodo navis compacta est. Non est ædificatur; & quomodo domus facta est? non est architectus; & quis urbem condidit? non est agricola; & quomodo agri tulere manipulum? non est muscus; & quomodo in mundi lyra apparet concentus? non est qui provideat; & quomodo per omnia pervadit providentia? non est auriga; & quomodo elementorum quatuor currus agitur? non est statuarius; & quomodo homines veluti quedam statuae in mundo facti sunt? &c.* Si tanti luminis beneficio Athei rerum omnium Artificem minime videant, repetam cum Augustino enarrat. in Psalm. LXXIII. n. 25. *Et quid faciam talibus? ostendam, quod non vident? non possum: non enim propter illos Deus visibilis (idest corporeis oculis) debet fieri.*

Deinde terrarum orbem non esse casu productum, ostendo particulariter contrà Gregem Epicuri, qui fatetur factum, sed sola repentina incursione atomorum putat compaginatam. Si contigit aliquando, ut casuali seminum dispositione omnia aspectabilia confurgerent, cur nunquam accidit, ut denuò talem ordinem mobiles atomi nanciscantur, neque novæ arbores, novæque elementa

R. P. Berti Theol. Tom. I.

sua sponte gignuntur? Si homines fortuito sunt progeniti, quænam causa naturam compulit, ut duos tantum produceret, eosque masculum, & feminam ad futuram prolis generationem? Quodd si plures homines ex materie incursione procreati sunt, cur ubique terrarum corpus habent eisdem partibus instructum, neque diversam habent figuram, structuramque membrorum? Ad hæc: nunquam nostra, majorumque ætate compertum est, quod atomi casu moti lapides levigarent, atque his aptatis invicem muros, oppida, urbisque contruerent. Si mundum, inquit Cicero lib. II. de natura Deorum, *efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest, quæ sunt minus operosa, & multò quidem faciliora? Certè ita temerè de mundo effutiant, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem coeli ornatum suspexisse videantur.* Præterea nullus nisi fortè insanus omnigenas apicum formulas, literasque græcas, latinas, hebraicas flante vento permixtas speraret ita ad invicem hecti, ut characteribus, lineisque dispositis nulla scribente manu Homeri Iliades, Virgilio Aeneidas, aut Davidis Psalmos componerent. Atqui longè mirabilior ordo & harmonia in partibus universi spectatur. Ergo insipiens est, qui existimat, omnia incurfu particularum esse tam concinnè disposita. Postremò: ipsemet Lucretius invitus, vel incautus libro I. scribit, Epicurum nec fama Deorum, nec fulminum timore compressum religionem pedibus subjectam calcasse, providentiam, curamque Deorum dejecisse; & tamen firmissimam naturæ legem, & præscriptos ordines materiæ testatur, quibus verè florescunt rosæ, æstate segetes maturescunt, autumno vites vinum fundunt, & qui nisi essent, omnia incertis spatiis, atque alienis anni partibus exorirentur, arbuta extemplo proflirent, subito infantes adolecerent, neque augendis, procreandisque rebus ullus esset seminum usus.

Atque hac re nequeunt ex omnibus
omnia gigni,
Quod certis in rebus inest secreta facultas:

Atqui hæc naturæ constantia, facultas ista secreta, invariabilis ille rerum nascentium reditus, nequeunt esse munera materie expertis ingenio, & casti permixta: Ergo erunt opera Providentiæ, & Imperii Sempiterni rerum omnium Artificis. Unde ego, ut Lactantii utar

F 2

verbis

16.
Probatio
contrà Epi-
curos.

verbis cap. 2. de Opificio Dei, philosophorum, qui Epicurum sequuntur, amentiam soleo mirari, qui naturæ opera reprehendunt, ut ostendant nulla providentia instructum esse, ac regi mundum: sed originem rerum inscribilibus, ac solidis corporibus assignant, quorum fortuitis concursionibus universa nascantur, & nata sint.

17. **Confirmatio.** Quoniam verò inter naturæ foetus, quos damnat Epicurus, haud infimum tenet locum fabrica humani corporis, ex ea Divinitatem Effectricem ita hoc momento liceat comprobare. Aut spectetur exterius, aut intrà artus moles corporea hominum, clamat esse Deum Artificem suum. De exterioribus illorum membris vide Tullium in 2. de Natura Deorum, & loco nuper citato Firmianum. In omnibus sensuum organis providum Auctorem miramur: patet auditus, quo excitemur à somno: aures extrà eminent, ne voces adjectæ labantur: palpebræ mollissimæ sunt, ne lædant faciem: oculi, ut suo munere fungantur, altissimum tenent locum: stat homo erectus, ut contempletur gyrum, harmoniam, lucem, motumque cælorum constantissimum; quorum, ut legimus Pl. XVIII. in omnem terram exivit sonus, idest, delineatio eorum, eò quòd ubique celebretur perfectissimi operis summa, & ad normam exacta pulchritudo, inquit Jacobus Benignus Bossuet Meldensium Episcopus. Convertatur ad internas corporis partes animus. In oculo namque nectuntur muscoli, quibus undique globulus fertur, tunica, quæ radios frangunt, & congregant: humor aqueus, cristallinus, vitreus, qui à prioribus justo intervallo retinam separat. In aure malleus sunt, incus, & stapes, quæ efficiunt, ne tympanum laxetur, aut aequò tentius evadat: teres ligamentum, quod moderatur auditorii muscoli actionem: cochlea item, quæ in testudinis formam efficta soni confusionem amolitur. Infinitus essem, si vellem singula sermone comprehendere. Et tamen hæc omnium minima de Auctore suo perhibent testimonium. Quid verò de Anima? Stulti illi philosophi compositam putant ex minutis particulis aëris, caloris; sed cum in his perceptionem nequaquam valeant apprehendere, coguntur addere quartum, nescio quid innominatum, situm in pectore, & sensus, ac cognitionis principium, tanquam araneum tractans ad captandas muscas filamenta: de quo Lucretius in III.

Jam triplex animi est igitur natura reperta.

Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum:

Nil horum quoniam recipit mens, posse creare

Sensiferos motus, quædam qui mente volutent.

Quarta quoque bis igitur quædam natura necesse est

Attribuatur; ea est omnino nominis experts.

Prætermitto stirpes, miniarias fodinas, aquarum rivos, volucrum indolem, animantia omnia, memor verborum Augustini Serm. XXVII. in Pl. I 18. Quis enumerat saltem generatim testimonia Dei? Cælum, & terra, visibilia, & invisibilia opera ejus dicunt quodammodo testimonium Bonitatis, & Magnitudinis ejus; & ipse cursus frequens, usitatusque naturæ, quo temporum rapacitas volvitur, in rerum quarumque generibus quamvis temporalibus atque mortalibus, quæ certè consuetudine viluerunt, si pius considerator advertat, perhibet testimonium Creatori.

Momentum IV. depromptum ex naturali hominum instinctu.

Accedit ad probandam Summi Numinis existentiam naturalis cujusque creaturæ rationalis affectio: ex qua mihi 18. Argumentum 4. argumenta quatuor, eaque planissima suppeditantur. Sit primum: Omnes homines innatum habent æternum vivendi desiderium; quod desiderium, cum sit commune, & proinde à naturâ insitum, vanum non est: At perennem vitam, siue sit anima unita corpori, siue inde divulsæ, præstare non potest nisi potentissima causa, nempe Deus: Ergo existit iste Deus. Quidam urgent hoc argumentum de innato desiderio videndi Deum, & fruendi corporis immortalitate: sed arbitrantur alii istiusmodi desiderium ad gratiam spectare, non ad naturam. Secundum argumentum depromitur à Lactantio, Tertuliano, Arnobio, & etiam Seneca in libro IV. de Beneficiis ex communi loquendi consuetudine; nam cum jurant, cum optant, cum gratias agunt, non Jovem aut Deos multos, sed Deum nominant; adeo ipsa Veritas cogente naturâ etiam ab invitis pectoribus erumpit: & si belli tremor infremuerit, si morborum pestifera vis, si sæva tempestas, si grando increbuerint, si alimenta frugibus siccitas denegaverit, ad Deum confugiunt, Dei petitur auxilium, Deus,

ut subveniat, oratur; alia in 2. lib. cap. I. Lactantius. Lege Tertullianum cap. xvii. Apolog. & Arnobium in 1. adversus Gentes. Addo Arrianum disertat. Epicteti lib. II. cap. 7. asserere, gentes olim Deo supplicasse ea precum forma, qua à primis sæculis utitur Catholica Ecclesia, nimirum Κύριε ἐλέησον, quæ est manifesta naturæ Opificis, ac Rectoris invocatio. Addo timorem, quo impii scelere patrato agitantur, testimonium illis reddente conscientia ipsorum, & inter se invicem cogitationibus accusantibus, ut inquit Apost. ad Rom. 2. v. 15. Quem timorem ut tollerent Athei, dixerunt, superos nulla angli mortalium sollicitudine, & animam evaporantibus atomorum effluviis ad instar fumi dissolvi. Videtur tamen, ut ait Cicero in 3. de nat. Deorum, Epicurus ludere, dum negare, Deos esse, non audeat, sed nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum usum nullum habere. Lucretius ipse Deo sapientiam attribuit lib. IV. de natura rerum, dicens:

Nam si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,

Dicendum est: Deus ille fuit, Deus, inclyte Memmi,

Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ

Nunc appellatur sapientia, &c.

Atque, ut liberalior sim, licet mortalis foret anima, poenarum metus minimè tolleretur: quippè ipsa mors maxima foret calamitas: eamque statuere, juxta Epicurum, finem miseriarum, perinde est, ac si jactato procellis in motivum solatii proponatur naufragium. Rationabilius ergo alliciuntur boni spe perennis felicitatis; & improbi timore æternorum suppliciorum concutiuntur. Argumentum ultimum petitur ex aris Ignoto Deo olim erectis. Legimus enim in Laertio de Eupimenide Cretensi, qui sine nomine aras sacrauit, quod nesciret, cui deorum esset pro avertenda pestilentia sacrificandum. Veteres quoque Romani, ut scribit Agellius lib. II. cap. xxviii. ubi terram movisse senserant, nuntiaturumque erat, ferias edicto imperabant; sed Dei nomen, cui servare ferias oportebat, edicere quiescebant, ne alium pro alio nominando falsæ religioni populum alligarent: nesciebant quippè Pontifices, ut scribit Varro, per quem Deorum terra tremeret. Invenit etiam Paulus Athenis aram dicatam, Ignoto Deo, ut legimus in cap. xvii. Apostolorum Act. v. 23. hujus-

que aræ causa fuit duplex; una victoria à Persis reportata, cum Athenienses exercitum ducerent in Græciam, altera pestis grassata pridem Athenis: ex qua cives suspicati sunt, esse Deum aliquem, quem ipsi absque honore reliquissent; quique iratus immiserit pestilentiam. Quam causam probat Oecumenius; confirmatque exemplum aliarum gentium, quæ, ut tradunt Macrobius, Pausanias, alique, multas excubabant aras cum tali inscriptione Θεῷ ἀγνώστῳ, Ignoto Deo. Idcirco, quod affirmant Baronius, Lorinus, Cornelius à Lapide, ceterique interpretes, fuisse ab Atheniensibus erectam aram Ignoto Deo, quod accepissent ab Hebræis esse יהוה Deum scilicet ineffabilem, nullo innititur fundamento, præsertim cum Judæi nomen Tetragrammaton nunquam vulgò efferrent, ne fieret ludibrio gentilibus: hi verò nullatenus Judæis crederent. Hucusque dicta sic brevissimè proponuntur. Constat ex communi ad semper vivendum instinctu, ex loquendi ac deprecandi consuetudine, ex improba conscientie stimulis, ex aris erectis Ignoto Deo, existere Supremam Causam omnium Auxiliatricem, & aliquem Bonorum operum Remuneratorem, Vindicemque malorum: Igitur manifestum est, esse Deum.

Momentum V. Ex communi Sapientum confessione.

Ad existentiam Dei comprobendam v. loco produco omnium Philosophorum consensum. In Jonica secta asseruit Mentem procreatricem rerum omnium Anaxagoras; imò antè illum idem tradiderant Thales & Xenophanes: Pythagoras cum universa Italica Schola Deum agnovit in sese totum, mundi que Opificem: Plato pro rei dignitate de Divina naturâ in Timæo, aliisque commentariis disseruit; eumque secuti sunt Speusippus, Maximus Tyrius, Plotinus, Iamblicus, Proclus, Apulejus, ceterique Platonici. Primam Causam assecutus est Aristoteles, & ipsius Heraclides, Theophrastus, Simplicius: Socrati hujus Veritatis confessio mortem attulit: Antisthenes Cynicorum, & Zeno Stoicorum principes hanc doctrinam sequacibus suis tradiderunt. Ne ipsi Epicurei, ut diximus, Deos penitus substulerunt: Luculenta de Deo testimonia reliquerunt Seneca, Tullius, Epictetus, Marcus Aurelius. Horum verba collegere Clemens Alexandrinus in libris Stromateon, Justinus in Apologetico,

logetico, Lactantius in libro de ira Dei, Minucius Felix in Octavio, Athenagoras, Cyrillus, Eusebius, Augustinus, alique: atque ex his omnibus operose Augustinus Steuchus in libris de perenni Philosophia, eruditè in libro 1. de Progressu Idololatriæ Gerardus Vossius, brevissimè lib. 2. Quæstionum Alnetan. Petrus Daniel Huetius. Quos, dum vacat, lege.

20.
Probatur ex
Poëtis.

Etiam Poetæ Deum commemorarunt. Homeri carmina, ubi phoenix Ulißem affatur, recitat in sua Apologia Justinus Martyr. Ex Paræneticis Phocylidi plura laudat Eugubinus lib. 3. de perenni Philosophia cap. II. Orphei, Arati, Hesiodi, & Sophoclis multa proferunt Athenagoras, & Lactantius; quamquam Orphei carmina videantur supposita, cum Origenes lib. 1. contra Celsum testetur, ad ætatem suam minimè pervenisse. Nonnulla exscripsit vir clarissimus Dionysius Petavius lib. 1. cap. 3. De Virgilio, fat est, si legeris Minucium. Lucanum adeas libro nono Pharsaliæ ab eo versu, *Heremus cuncti superis, temploque tacente*: Horatium libro III. Carm. 4. ab eo: *Qui terram inertem, qui mare temperat*: Manilium ab illo prioris libri: *Ac mihi tam præsens ratio, &c.* Ovidium initio Metamorphoseos ad istum, *Hanc Deus, & melior litem natura diremit*. Præclara etiam sunt Sybillarum testimonia; sed de harum auctoritate inter doctos non convenit.

21.
Probatur ex
variis Nationibus.

Denique, inquit loco citato cap. 1. sentientes habemus potissimum eas gentes, quæ aliquam ab ingenio & elegantiori cultu duxerunt commendationem, Romanos, Græcos, Egyptios, Assyrios, Chaldaeos, Persas; qui ignem & solem, non ut Deos, sed ut Supremi Dei, rerum omnium Principii, & Auctoris imaginem coluerunt; Brachmanes, quæ Indicæ gentis, Sineses, quæ Orientis totius cultissima pars est: inter quos secta quædam summum Mundi Opificem Tao appellat, nomine, uti conjicio, ab Egyptiorum Theuth deducto. Hujus argumentationis summa est: Incredibile est sapere, qui Deum negant, si Deum esse fateantur, non solum Fideles, sed etiam Philosophi Ethnici, Gentiles Poetæ, Nationes quæque totius Orbis terrarum: Philosophi, Poetæ, Gentes universæ, esse aliquem Deum, profitentur: Ergo incredibile est, non nihil sapere, qui Deum negant.

Momentum ultimum, quod exhibet numerus, vita, & ignorantia Atheorum.

Tam exiguus est numerus Atheorum, ut probabilis sit illorum opinio, qui censent nullos unquam speculative, & rectè fuisse Atheos; quamvis fuerint plures practice, scilicet vita, ac moribus. Nam Scriptura, ac Patres, ubi tales perstringunt, designant Atheos corde, non mente, ut in Psalm. ix. v. 32. *Dixit in corde suo, oblitus est Deus*: & Apostolus ad Titum 1. v. 16. *Constituentur, se nosse Deum, factis autem negant*. Quod enim L'Herminier opponat verba Sap. xiii. *Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, & de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est, neque operibus attendentes, agnoverunt, quis esset Artifex: sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam, Rectores orbis terrarum Deos putaverunt*: Id quidem nihil me commovet. Nam si de mente, non de cordis affectu essent accipienda, & falsum esset, quod sequitur, *Quorum si specie delectati, Deos putaverunt: sciant, quando his Dominator eorum speciosior est: speciet enim Generator hæc omnia constituit. Aut si virtutem, & opera eorum mirati sunt, intelligant ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior est illis*. Atque si priora illa verba rigorose acciperentur, frustra Theologus ille Deum ex creaturis conatus esset ostendere, quem Athei ex his non potuerunt intelligere, & frustra contenderet illos omnes vincibili laborasse ignorantia. Ergo multi non potuerunt Deum intelligere cupiditatibus præpediti, non mente obcæcati: quod nos dicimus esse Atheum practice. Tales fortasse fuere, quos cap. præcedenti memoravimus; non tamen Andreas Casalpinus. Cujus error fuit, Angelos, & animas nil esse præter particulas Dei tenuissimis corporibus sociatas; quod utique impietate non caret: sed auctore Vossio in II. de Idolol. cap. xl. statuit unam causam motricem cælestium orbium, quæ est per se una substantia; undè frustra Casalpinus ab L'Herminier inter Atheos connumeratur. Verum quidquid sit de existentia Atheorum, pugnaciter assero, nunquam tales fuisse, qui rationis ductum persequerentur.

Arbitror quoque, non omnes fuisse, Atheos, qui hoc nomine sunt appellati. Primò, quoniam Gentiles vocabant Atheos

22.
Argumentum ultimum de numero Atheorum.

23.
Confirmatio.

Atheos, quicunque Deos Gentium pro Diis non haberent; quemadmodum Euripides discipulus Anaxagoræ, quod in fabula Phæontis solem dixerit auream glebam, quinque talentis & exilio multatus est. Deinde quia etiam Christiani à Gentilibus Athei dicebantur, ut in II. Apologia affirmat Justinus; qui & ipse Lucianum appellat Atheum, secutus in hac parte adversariorum sententiam. Plures itaque fuerunt impietatis accusati, non quod reverà Deum esse negarent, sed quod vulgares Græcorum Deos irriderent.

24.
De vita
Atheorum.

Præterea qui de Deo asseruerunt absurda, fuerunt inquinati perditissimis moribus; & è contrà Dei noticiam custodierunt, qui fuere vitæ consuetudine probatissimi. De Theodoro namque Cyrenaico legimus in Laertio, postquam impiè Deum omnem negavit, docuisse citrà pudorem committenda esse adulteria, sacrilegia, atque nefanda cum scortillis facinora. Et de Epicuro, quem sui probum, honestumque prædicarunt, libro 1. de Nat. Deorum refert Cicero, quod contumeliosè Aristotelem vexaverit, Phædoni Socratico turpissimè maledixerit, Metrodori Sodalis sui fratrem Timocratem plenis voluminibus conciderit, in Democritum Magistrum suum fuerit ingratisissimus, & Chrysippum nunquam, nisi Chesippum vocarit. Fuisse tamen gravem ac temperantem,

atque solo pane cibario, & aqua vitam transegisse ad auram pseudogloriæ captandam propter veterum omnium testimonia concedimus. Titus Lucretius amatorio poculo in furorem versus propria se manu interfecit, librorumque, quos per intervalla insanix (etsi id non probet Creechius, nec Fabricius,) conscripsit, pœnam luit anno U. C. DCCLIII. antè Aeram Christianam LI.

Tandem, si qui sunt Divinitatis planè infæci, ut Tartari, Cariabæ, & Canadensium plerique; tanta earum Gentium est feritas & immanitas, ut belluis potius, quàm hominibus sint comparandi. Inter sapientes, ut probatum est, aut nulli fuerunt, aut perquam pauci. Horum opinio flocci habenda est, propterea quod statim, ac universim rejecta sit, tanquam proveniens non ex recta ratione, quæ hominibus est communis, sed à studio novitatis, à mente corrupta, à pravo eorum ingenio, quorum interest, ne sit Deus scelerum suorum Ultor, ac Vindex. Hujus ergo probationis hæc erit synopsis: Athei aut nulli reapse fuerunt, aut admodum pauci, & hi rursus aut insipientes, aut improbiissimi: Iniquum est velle consentire rudibus, stultis, scelestissimis; non sapientibus, honestis, ac fermè universis: Ergo iniquum est velle Atheis assentiri.

25.
De ignorantia Atheorum.

C A P U T III.

Reliquæ Epicuri, Lucretii, Spinosa, aliorumque Atheorum cavillationes dispelluntur.

S U M M A R I U M.

1. 2. Obiectio prima Athei solvitur.

3. 4. 5. 6. 7. 8. Afferitur secundum Athei argumentum, eique satisficit.

9. Tertium Athei argumentum dispellitur.

10. 11. 12. Respondetur ad reliquas Athei objectiones.

Objectiones
Atheorum.

PLura contrà Atheismum conscripsi. Reliquum est, ut Atheorum argumentulæ convellantur; maxime quod dissertationem susceperim amplam, eaque sit majori ex parte absoluta.

1.
Oppositio

1. Opponunt ergo 1. Deum nemo vidit unquam; Ergo creditur, Deum esse propter educationem Parentum, hominumque insinuationem, cum præjudicio rationis.

Solutio.

Lepidè respondet Grotius lib. 1. de Verit. Rel. Christ. cap. II. Ne bestias quidem capere, quid sit homo; multò minus scire, qua ratione homines republicas instituant, ac regant, astrorum

cursum metiantur, mare navigent. Sed olim hæc S. Pater in Psalm. LXXIII. n. 25. *Non video, inquit, quid crediturus sum? Anima enim tua videtur, ut opinor? Stulte, corpus tuum videtur; animam tuam quis videt? Cum ergo corpus tuum solum videatur, quare non sepeliris? Miratur, quia dixi, Quare non sepeliris? Et respondet, (sapit enim ad hoc,) Quia vivo. Unde scio, quia vivis, ejus animam non video? unde scio? Respondebis, Quia loquor, quia ambulo, quia operor. Stulte, ex operibus corporis agnoscis viventem: ex operibus creaturæ non potes agnoscere Creatorem?*

Repo-

2. **Instantia.** Reponit Atheus, & hanc animam nihil esse præter volubiles auræ, ignisque particulas: unacum corpore nasci, adulescere, interire: experimento comperitum esse, quod in puero non viget animus, deficit in senē. Abs re ergo est exemplum allatum ab Augustino.

Solutio. Resp. Sit anima, prout vis, ac peccat. At tu illam præcipue locas in quarto quodam innominato maxime mobili, ac per subtili, quod neque vides, neque scis definire. Ergo, te iudice, est aliquid, quod non videtur. Verum Atheum habeo: Non sufficiunt, inquit, ad animæ perceptionem atomi aeræ & ignæ, quoniam hæ nequeunt efficere motus sensiferos, ideoque hi tribuendi sunt cuidam naturæ, quæ est expers nominis, &

Qua neque mobilis quidquam, neque tenuius extat,

ait Lucretius. Atqui hæc natura tenuissima & per subtilis non est corpus, sed spiritus; quippe si non potest inesse vis sentiendi & cognoscendi in particulis auræ & caloris, neque sita est in aliqua corporea naturâ, qualiscunque ea sit, cum vis intelligentiæ omne corpus quantumvis diminutum superexcedat: Ergo Anima erit Spiritus, ideoque immortalis. Utique si anima corpus esset, ejus particulae deberent esse volubiles ac tenuissimæ: sed illam corpoream esse nondum Athei probaverunt. Nam quod affirmant animam nasci, adulescere, ac deficere, quia puer est ad percipiendum ineptus, & senex desipit, id hoc exemplo Thomas Creechius diluit Censura III. Lucretii, *Similiter Artificem peritissimum in machina colloces, alia vero partes istius machinæ nimis rigescant, alia sint æquo flaccidiores, deterantur alia, alia autem nimis turgescant; & deinde stultè expectabis ordinatos motus, licet maxime elaboret peritissimus ille Artifex.* Sed de immortalitate animæ non est hujus loci differere. Illud tantum animadvertere, Epicureos illam idcirco negavisse, quod hominis beatitudinem in corporis constituerunt voluptate, ut dixi initio istius libri: unde sequitur loco nuper laudato Augustinus: *Et forte qui dicit, Cum mortuus fuero, postea nihil ero, & literas didicit, & ab Epicuro didicit hoc, nescio quo deliro philosopho, vel potius amatore vanitatis, non sapientiæ; quem ipsi etiam philosophi porcum nominaverunt: qui voluptatem corporis summum bonum dixit; hunc philosophum porcum nominaverunt, volutantem se in coeno carnali.* Ab illo

forte didicit iste literatus dicere, Non ero, posteaquam mortuus fuero.

Opp. 2. Mundus, & quidquid in eo **Oppositio 2.** continetur, à nullo Artifice sempiterno, & ratione ac sapientia prædito productus fuit: Ergo illius Artificis existentia ex rebus procreatis minime evincitur. Antecedens pluribus momentis ostenditur. I. Imperceptibile est, Deum sempiternum mortalem fecisse Mundum, & postquam innumerabilibus ante sæculis cessavit, repente extitisse fabricatorem universorum: Cur delectari voluerit, quasi signis, arboribus, animantibus, sideribus: quomodo potuerit inde gloriam voluptatēque nancisci, si nunquam potuit honore, & felicitate carere: quærendum esse, quibus usus sit ferramentis, vectibus, machinis, ministris ad tale opus construendum: si, ut melius habitaret, corpoream lucem, cælōsque creavit, consequens esse: ut prius infinito tempore in tenebris, tanquam in gurgustio latuerit. II. Si hominum causâ hæc constituta fuerunt: Sapientūme, an stultorum? non sapientū, nam propter paucos tanta facta non est rerum creaturarum molitio, perpauci enim sunt, qui sapiant: non stultorum, quoniam ii potius debuerant tali beneficio privari. Urget hæc duo argumenta Vellejus apud Ciceronem lib. I. de Naturâ Deorum. III. Temerè & fortuito Mundum esse conditum infert Lucretius lib. v. ex confusione, atque inordinatione partium, quarum plurimæ sunt penitus hominibus destitutæ vel propter assiduum frigus, vel propter nimium calorem; aliæ volucribus, belluis, ac reptilibus destinatæ, ut aer, montes, silvæ, mare, paludēs. IV. Agri naturâ sua sentibus obducuntur, & terra maxima hominum industria ac labore sata frugesque producit; interdum verò subita grandinum tempestate, vel aquarum inundatione perduntur camporum germina: in qua sanè vicissitudine nihil Divinum apparet. V. Si pro hominibus prudens Artifex procreasset terrena, non productæ essent immanissimæ feræ, quæ nobis mortem intentant, neque easdem maria, saltusque enutrient; aut saltem non inesset viventibus vitæ amor, & mortis horror. Cum igitur fortuito eventu accidant morbi, pestilentia, & intempestivus viventium interitus, apparet, nullam esse Supremi Numinis Providentiam. VI. Si aliquis Deus pro hominibus Mundum creasset, foret homo omnium animalium præstantissimus; At non ita est: Hominis infelicitatem testatur

testatur vagitus infantium, humani corporis nuditas atque imbecillitas, vestitum, alimentorum, domorumque indigentia. Quare videtur quodlibet, vel minimum animal hominem sua conditione antecellere: ut enim pecudes, ac bruta nascuntur, non egent præceptoribus, nutricibus, indumentis, neque turribus, mœnibusque, ut se, ac sua ab hostium incursione defendant. Hæ sunt præcipuæ Atheorum argutiæ.

4. Resp. ad argumentum nego ant. ad 1.
Solutio 1. probat. dico primum, quod illud etiam docere debent Epicurei, cur materia æterna sit, habeatque ingenitum motum, & tamen post innumera sæculorum spatia apparuerit Mundus iste sensibilis, cui & ipsi contra quosdam Philosophos attribuunt principale tempus, ac futurum interitum. Illa autem quies per immensa tempora in Summæ Perfectæ Causa nulla ratione fingitur; siquidem tempus mensura est existentia creaturæ mutabilis, & antequam creatura esset, tempus non erat; quod proinde, ut fuisse tradit Plato in Timæo, cum cælo, ac terra creatum est. Hinc Augustinus lib. xii. de Civit. Dei cap. xv. ait: *Ubi nulla creatura est, cujus mutabilibus motibus tempora peragantur, tempora omnino esse non possunt.* Et lib. xi. Conf. cap. 13. *Si enim ante coelum, & terram nullum erat tempus, cur quaeritur, quid tunc faciebat? non enim erat tunc, ubi non erat tempus, nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora præcederes, &c.* Neque ministris, instrumentis, vectibusque eget Omnipotens Artifex; quin è contra horum necessitas arguit Artificis impotentiam. Sed de hoc priori argumento vide citato loco Augustinum, nec non Petrum Abaelardum lib. 3. Introduct. cap. 6. & Franciscum Piccolomineum lib. de Placitis Philosophorum cap. 20.

5. Alterum sic diluitur: non est Deus, ut fingitur, adeò parcus, & malevolus, ut nihil agat causa nostri, sed omnia Sui ipsius emolumento. Produxit ergò mundum propter homines, (quamquam causa princeps fuit infinita ejus bonitas) & principaliter propter sapientes; quorum nomine non Stoicos, non Platonicos, non Epicureos significamus, sed rectos ac integros, quorum magna semper fuit in omni ætate multitudo. Quod verò multi sint mali, id non à Summo Bono procedit, sed ab humanæ voluntatis arbitrio: cujus vitium etiam si sapientissimus Auctor præviderat, nihilo tamen minus maluit hominem condere,

R. P. Berti Theol. Tom. I.

ut sapientes Creatorem diligerent, quàm malos non permittere, ut libertatis beneficium in rationali creatura periret. Cùmque in improbis Dei justitia, exercitatio Bonorum, & Superni Numinis Providentia deprehendatur, *Melius judicavit de malis benefacere, quàm mala nulla esse permittere:* ait in Enchiridio ad Laurentium S. Pater.

Tertio autem argumento occurro, affirmans, partes mundi, quas Lucretius inordinatas appellat, maximum commodum afferre, & esse singulas Opificis sui testimonium. Nam montes fluctus maris coercent, defæcatissimum habent aerem, sylvas ac secessus, quibus degunt armenta, necnon homines à mundanis curis semoti: rupes metallorum ac marmorum continent fodinas; quæ omnia si in planitie essent, non daretur diversa terræ facies, nec ferarum antra essent ab hominibus segregata; sed forent omnia confusione permixta. Flumina vel imperia dividunt, vel pisces aiunt, vel hortos irrigant, vel urbes exornant. Nulla dicitur esse in mundo fertilior terrarum pars India, quæ tota, inquit Strabo lib. xv., *annibus irrigatur:* nullaque apud Europæos venustior Italia, quàm abluit Tibris, Padus, Arnus, Athesis. Ex mare confurgunt nubes, imbres, multique vapores, quibus sæcundantur campi, & aer reparatur: cùm enim solis ardores irrequietis ignibus totam regionem inter cælum ac terram exagitent, ac resolvant; necessarius erat latissimus aquarum cumulus, ex quo aer posset restaurari, terræque esset hominibus habitabilis. Mitto navigiorum, quibus à remotissimis Oris ad nos amplissimæ deferuntur divitiæ, per quàm maximam commoditatem. Caloris, ac frigoris, nisi alia vis esset, perfectò hæc non est parva, quod in rectissima cæli revolutione, dum frigus nobis tellurem gravidat, remotissimis terræ partibus æstivus ardor maturas fruges apportat. Detestabile est ergò Lucretii vitium, quod ea, quæ primo aspectu deformia videntur, magno verborum apparatu commemorat, altòque silentio illorum præterit utilitatem.

Ad quartum verò est responsio, quod terræ sterilitas pœna est peccati Adæ, cui post transgressionem dictum fuit à Domino Gen. iii. v. 17. *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, &c.* Sed quoniam Divinam legem, ac justitiam Athei contemnunt, dico ex tanta rerum vicissitudine induci homines, ut terrena

6.
Solutio 3.

7.
Solutio 4.

G

cuncta

cuncta despiciant, & labore manuum suarum victitantes nequaquam otio torpescant; nam ut appositè Manilius lib. 1. Astronom.

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quemque

Advigilare sibi iussit fortuna pre-mendo.

Ejusdem rationis est, quod quinto loco consequitur. Mors enim, & ferarum inimicitia sunt originalis culpæ stipendium: quam si Atheus ignorat; experiri saltem potest, vino, livore, ac venere sibimet homines exitium accelerare. Nullas item esse inter feras, quæ aut ad victum, aut ad voluptatem, aut ad morborum medicamenta non conferant: quod, cum plura legi possint apud Tullium in 2. de Nat. Deorum, & Steuchum in VII. de perenni Philosophia, satis est innuisse.

8. **Solutio** ul-
tima. Ad postremum, quo Lucretius naturam in homine fabricando iniquitatis insinuat, eamque Plinius lib. VII. tanquam novercam convitiis proscindit, non alia est adhibenda responsio, quam Lactantii in libro de Opificio Dei. Nam unumquodque animal vel à conditione naturæ, vel à ratione instrui necesse est; si autem naturalibus munimentis instruatur, supervacanea est ratio: quid enim excogitabit? quid faciet? quid molietur? in quo Lumen illud rationis ostendet? Si autem ratione sit præditum, quid opus erit sepimentis corporis, cum semel concessa ratio naturæ munus possit implere? Respondemus itaque Atheis, longè potiorē esse hominum conditionem, quam pecudum; quippè illi quidquid necessarium est, prudentia sibi comparant, & industria conservant. Neque enim ullum futurum fuisse arbitramur, qui, si illi data fuisset optio, non elegisset sapientiam cum imbecillitate corporis, potius quam brutorum feritatem absque ratione.

9. **Oppositio** 3. Opp. 3. Contingere omnia casuali atomorum incurfione, demonstrant ostenta, quæ in omnium rerum generibus conspiciuntur: nam Augustinus in XVI. de Civit. Dei cap. VII. & VIII. plura enarrat monstra hominum, sive androgynorum, sive lunatas plantas, sive binos tantum digitos habentium, sive brutorum capita, aliave membra referentium. Quandoque etiam equos, vitulos, avesque mulieres fuisse enixas, produnt historia: neque in solis hominibus, in piscibus, in quadrupedibus, in quacunque animantium ac plantarum specie monstrosa haud rarò spectantur: Atqui si rebus singulis præesset Sapiens,

ac Providus Auctor, ille portenta ejusmodi everteret: Non ergò exstat Auctor iste Sapiens, Providusque.

Resp. nego min. nam qualibet ostenta ac monstra Supremi Numinis existentiam commonstrant, non evertunt. Etenim cum sint, fatentibus Atheis, certæ naturæ leges, ac imperturbabilis ordo, ut suprà cap. 2. mom. 3. probatum est; quidquid præter naturæ cursum contingit, ostendit, esse Primam Causam, quæ prout lubet, rerum naturalium ordinem immutat, ut nova ac mira cernentes in sui convertat admirationem. *Deus enim Creator est omnium, atque ubi, & quando creari quid oporteat, vel oportuerit, Ipse novit: sciens, Universitatis pulchritudinem, quarum partium, vel similitudine, vel diversitate contextat. Sed qui totum inspicere non potest, tanquam deformitate partis offenditur: quoniam, cui congruat, & quod referat, ignorat*, ait S. Pater loco nuperrimè laudato. Insuper hæc ostenta vel sunt suprà naturam; eaque à nobis vera miracula appellantur, ac evincunt, esse Deum Omnipotentem, qui facit mirabilia magna solus, in nostræ quidem Fidei ac veritatis invictissimum argumentum, nunquam verò in gratiam Atheorum. Vel sunt præter naturam, qualia à nobis dicuntur *monstra*; istaque ex defectu causarum secundarum proveniunt, non Superioris ac Primæ, quæ omnes effectus suos ita constituit, ut possint sæpenumerò commutari, ac deficere.

Opp. 4. Creaturæ contingentes sunt, & nullum habent cum Infinita Causa proportionem: Ergò nequeunt nos in Dei notitiam certissimè manuducere.

Resp. dist ant. Contingentes sunt, scilicet, mutationi obnoxia ac defectibiles; conc. idest à Causa Productrice, ut existant, nequaquam pendent; nego. Potest Artifex domum E. G. ædificare, & non ædificare. At constructa domo firmissimè ratiocinamur: Est domus; ergò ab Artifice constructa est. Possunt pariter produci, & non produci creaturæ: existentibus tamen, rectè inferuntur, igitur à Supremo Conditoris fuerunt productæ. Proportio item inter effectum & causam necessaria non est ad probandam solam ejusdem causæ existentiam: non enim necesse est, domum vivere ac intelligere, ut certò scias, vixisse cæmentarios, atque intellexisse architectum: imò nulla causa æquivoca eandem habere potest cum effectu suo Perfectionem.

Solutio.

10. **Oppositio** 4.

Solutio.

Opp.

11. Oppositio 5. *Opp. 5.* Quod est omnino simplex aut totaliter cognoscitur, aut totaliter ignoratur: Deus est omnino simplex: Ergo Deus aut totaliter cognoscitur, aut ignoratur totaliter: Atqui à Viatoribus nequit Perfectè cognosci: Ergo debet penitus à Viatoribus ignorari.

Solutio. Resp. ex doctrina nostri Ariminensis plures esse voces & conceptus simplices in se, quæ tamen plura connotant, idest, con significant, ut terminus iste *creatio*, cui responderet res qualibet producta ex nihilo. Talem conceptum, ac terminum appellat præclarissimus Doctor conceptum ac terminum connotativum atque complexum. Itaque dist. ma. Quod est prorsus simplex vel totaliter cognoscitur, vel totaliter ignoratur, si non valeat exprimi voce, & conceptu connotativo & complexo, esto: si vocem, & conceptum connotativum, complexumque habeat, nego majorem.

12. *Oppositio ultima.* Opp. ultimò. Ipsi corporeæ materiei nequaquam repugnat Summa Providen-

tia ac sapientia; aviculæ namque dum nidos struunt, ovisque incubant, ingenium magnum præferunt: apis plusquam humana sapientia mella colligit, & ædificat laquearia: formica minimum animal, adeo est provida ac solers, ut Proverb. vi. vers. 6. legatur: *Vade ad formicam, & piger, & considera vias ejus, & disce sapientiam: quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat in aestate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat.*

Ref. aves, formicam, apem, omnia viventia ac mortua dirigi ab Auctore naturæ, & prædita esse sapientia, quam scholæ appellant *passivam*. Intollerabilem verò esse Atheistarum dementiam, qui, cum videant animantia hæc minima omnium hominum artem, & opificium excedere, velint tamen singula sine sapientissimo Opifice procreata. Quis enim peritissimus Artifex unam aviculam, apemque humana efficit industria? Itaque mittamus insipientes, quos vel una bestiola confutat.

Solutio.

C A P U T IV.

Quædam præcedentium consuetaria proponuntur, atque explanantur.

S U M M A R I U M.

1. 2. Hæc propositio: *Deus existit*, est nobis sese nota, ac manifesta.
3. 4. Solvitur obiectio Friderici Gavardi.
5. Satisfit objectioni Thomistarum.
6. Ad objectionem tertiam responderetur.

7. 8. 9. Nullus, quantumvis agrestis ac barbarus potest Creatorem suum invincibiliter ignorare.
10. 11. 12. 13. 14. 15. Proponuntur, & solvuntur objectiones.

An hæc propositio *Deus existit*, sit per se nota, an saltem adeo sit naturali rationi obvia, ut nullus hominum quantumvis sylvestris ac rudis, possit eam impunè, & absque culpa ignorare: quæ duo, tametsi ex dictis apertissime consequuntur, sunt tamen hoc loco juxta scholæ consuetudinem definienda. Itaque propositionem per se notam eam dicimus, quæ sola clara perceptione terminorum redditur manifesta, neque, ut illi assentiamur, opus est rationatione, & discursu. Quod enim Theologi dividant propositionem per se notam in per se notam in se, & per se notam respectu nostri, prioremque definiant eam, in qua de re aliquid enunciatur, quod ipsi essentialiter convenit, propter illorum auctoritatem recipio; sed hanc dici vellem *essentialem*, non *per se notam*: quippe notum aliquid appellatur relatè ad mentem, quæ nescit. Illud ergo quæritur

R. P. Berti Theol. Tom. I.

tantum, sitne per se nobis manifestum, Deum existere; præsertim cum omnes fateantur, Deo essentialiter competere existentiam, quod, ut monui, dicunt esse notum *quoad se*. Porro affirmativam sententiam tenent, quotquot ideam ingenitam defendunt, necnon Scotus, Aureolus, D. Bonaventura, horumque discipuli, qui tamen diversa à nobis ratione ducuntur. Aliorum quidam docent, illam propositionem nullatenus esse notam viatoribus: ut Thomistæ omnes, & ex nostris Gibbon, Puteanus, Benedictus à Sancto Jacobo, ac sapientissimus Magister Henricus Florez, quem Deus optimus maximus diu servet incolumen. Quidam verò affirmant, notam esse sapientibus tantummodo, ut Egidius, Gerardus, Argentinas, La fosse, Gavardi, aliique Nostrates.

PROPOSITIO I. Hæc enunciatio: *Deus existit*, est nobis sese nota ac manifesta.

1. *Propositio.*

G 2

Pro-

Probatur.

Probatur: Propositio dicitur per se nota, cui perceptis terminis absque alia ratiocinatione humana ratio assentitur: Huic enunciationi, *Existit Deus*, perceptis terminis absque ullo medio discursu mens assentitur: Ergo enunciatio ista, *Deus existit*, dicenda est per se nota. Minor probatur iisdem momentis, quibus cap. 1. statuimus, inesse cuique Dei notitiam ingenitam, quorum summa hæc est: Alicui enunciationi statim, ac voces terminique innotescunt, ratio humana assentitur, quotiescunque in clara eorundem terminorum perceptione elucet, quidquid in propositione enunciat, etiam si aliquando primo aspectu minimè à rudibus intelligantur. Est enim per Adversarios per se nota nobis hæc propositio: *Incorporea non sunt in loco commensurative*, tantetsi ignarus statim non percipiat, quid sit res incorporea, quidque loco commensurari, quoniam ubi quisque hujus enunciationis intima perceptione penetrat terminos, ei penitus acquiescit: Atqui in clara idea ac notione hujus nominis *Deus* relucet apertissimè existentia, quamvis ultrò daremus Adversariis, esse inter incolas Capitis bonæ spei, & Canadensium plebsque barbaros planè inscios, ut nunquam Dei nomen audierint, de quibus sup. cap. 2. mom. ult. Ergo huic propositioni, *Existit Deus*, quisque perceptis vocabulis absque ullo discursu acquiescit. Minor propositio, præterquam quod cap. 1. comprobata est, traditur ab Augustino lib. 1. de Doctrina Christiana cap. 1. ab Anselmo in Alloquio cap. 2. necnon à Cicerone in lib. 1. de Nat. Deorum, à Sexto Empirico in viii. adversus Mathematicos; neque, fatentibus omnibus, quisquam est, qui certa animi notione non præsentiat, talem esse Deum, ut in omni natura nihil possit esse præstantius. Sed in perceptione, ideæque rei perfectissimæ ac præstantissimæ elucet existentia, quæ est prima rerum omnium perfectio, ut diximus Prop. 2. cap. 1. Ergo, &c.

2.
Confirmatio
contra Ludovicum.

Resp. Ludovicus Habert, in notione summi boni includi quidem existentiam objectivam, sed non realem; idest, terminum illum *Deus* excitare in intellectu ideam summi boni, ideoque existentis: sed utrùm reverà istud summum bonum detur à parte rei, non ipsa terminorum apprehensione probari, sed inspectione creaturarum. At hæc responsio nequit sententiam nostram labefactare, eo quod realis existentia est

maxima perfectio, & consequenter in idea summi boni concipitur etiam existentia realis, ut loco citato demonstravimus: ac præterea summi boni existentia non solum rerum creaturarum contemplatione, sed etiam intima conscientia, insitæque idea deprehenditur.

Opp. 1. cum Friderico Gavardi, & Henrico Florez. Propositio per se nota à nullo negatur: Hæc propositio: *Existit Deus*, negatur ab aliquibus: Ergo non est per se nota omnibus. Minor est S. P. Augustini, qui serm. 10. de Verbis Domini explanans verba Psalm. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*, ait, *Insania ista paucorum est*; & Tract. 106. in Joannem: *Exceptis enim paucis, in quibus nimirum natura depravata est, universum genus humanum Deum mundi hujus fatetur Auctorem*. Igitur aliqui, licet perpauci, Deum negant.

3.
Opponitur.

Possent respondere juxta ea, quæ diximus cap. 2. mom. ult. nullum fortassis fuisse atheum speculative; & producta Augustini testimonia de improbis, qui Deum negant practice, esse exponenda; siquidem S. P. in Psalmum XIII. ait: *Nec ipsi enim sacrilegi & detestandi quidam philosophi, qui perversa, & falsa de Deo sentiunt, ausi sunt dicere, non est Deus*. Ideo ergo dixit in corde suo; quia hoc nemo audent dicere, etiam si ausus fuerit cogitare. *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in affectionibus suis: idest, dum amant hoc sæculum, & non amant Deum; ipsæ sunt affectiones, quæ corrumpunt animam, & sic excæcant, ut possit etiam dicere imprudens in corde suo, non est Deus*. Quo in loco Augustinus docet esse quosdam atheos, qui dati in reprobum sensum cogitant, Deum non esse, ne illum tantquam Deum glorificent; at nequeunt, quod cogitant ignorare, ut sequenti propositione planè ostendam. Verumtamen transm. maj. dist. mi. Hæc enunciatio, *Existit Deus*, negatur ab aliquibus, perceptis terminis, eorumque inspecta notione, nego. Nulla habita ratione terminorum, ac ideæ, quæ hisce terminis subest, conc. minorem. Porro hæc propositio, *Omne totum est majus sua parte*, consensu omnium est per se nota; & tamen aliqui eam negaverunt, ut scribit Ægidius Romanus in 111. dist. 39. q. 3. & Mag. Florez in quæst. 1. de Exist. Dei n. 3. quoniam nondum planè rerum significationem perceperant. Igitur nihil mirum, si quidam barbari rudésque negaverint pro-

propositionem istam: *Existit Deus*, non attendentes ad notionem terminorum, qui ampliorem quoque exigunt expositionem, quam postulet præcitatum Geometricum axioma.

4.
Instantia.

Dices: Si requiritur terminorum perceptio, erit ergo ea propositio tantum sapientibus per se nota, ut affirmat Ægidius, imò & Psalmista, ubi ait: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.*

Solutio.

Resp. nihil magis me in votis habere, quam præclarissimis Theologis consentire, maxime verò Romano Ægidio omnium nostrum facile Principi. Sed assero ad percipiendam significationem hujus nominis: *Deus*, nullius opus esse scientiæ comparatæ ratiocinio ac discursu; sufficere autem naturalem rationem, intimamque conscientiam. Nam quod Psalmista ait, negare, quod Deus sit, solos insipientes, id parum Adversariis suffragatur; tum quia Augustinus nomine insipientium comprehendit etiam sacrilegos, ac detestandos philosophos, qui humana sapientia pollebant: tum etiam, quoniam non solum scripturarum more, verum etiam Platónico dicuntur insipientes, qui improbi sunt, etiam si sapere plurimum videantur. Paucis id expressit in Notis Psalm. doctissimus Bossuet, & venustè Italico carmine Cl. Gregorius Redi.

5.
Opponitur 2.

Opp. 2. Cum Thomistis. Ad propositionem per se notam requiritur cognitio terminorum, & immediata, & prout Scholæ loquuntur, quidditativa: Terminus istius Propositionis: *Deus est*, non cognoscitur immediatè, sed ex rebus aspectabilibus, & ex effectibus, non in se atque intuitiva visione, nisi in cælesti Patria à beatis: Ergo ea Propositio: *Existit Deus*, nulli creaturæ, si beati excipiantur, est per se nota.

Solutio.

Resp. conc. prima parte majoris, nimirum quod termini propositionis per se notæ debeant immediatè cognosci, nego alteram, scilicet quod necessariò cognosci debeant quidditativè, si per cognitionem quidditativam intelligas vividam, ac plenissimam Dei visionem; quod si intelligas cognitionem inadæquatam, id est solius existentiae, & etiam aliarum perfectionum notitiam confusam, & ænigmaticam, ut explicavi in resp. ad 2. opposit. prop. 1. Cap. 1., huic etiam parti subscribo. Servata autem syllogistica forma, dist. minorem: Deus cognoscitur mediatè per creaturas, tantum, nego. Per creaturas, & per in-

defectibile lumen unicuique intimè præsens, concedo. Vide, quæ diximus loco nuperrimè citato. Neque dicas propositionem per se notam nullatenus posse per effectus demonstrari, ut manifestum est de illo metaphysico principio, *Quodlibet est, vel non est?* id enim valet, quotiescunque propositionis subiectum nullos habet effectus, quibus comprobari possit illius existentia; secus si effectus habeat, ut Deus Causa ac Principium universorum.

Opp. 3. Ex quo in clara Dei perceptione concipiatur summè bonum ac Perfectissimum Ens, & Perfectio sit Dei providentia ac simplicitas, non inferatur, quod hæc propositio: *Deus est simplex, Deus omnibus providet*, sit nobis per se nota: Ergo ex quo in idea Dei, ac Summi Boni eluceat existentia, non sequitur, per se notam esse hanc propositionem, *Existit Deus*.

6.
Opponitur 3.

Resp. Gaspar Juenin non eandem esse rationem de providentia & simplicitate, ac de existentia Dei; multi enim dediti corporis sensibus cogitarunt in Ipso Deo humani corporis figuram; multi existimârunt providentiam, quæ sese ad res vilissimas demittat, vanam esse solitudinem: è contrà neminem prorsus fingere posse, quod existentia aliqua perfectio non sit: Idquæ probat ex Augustino, qui lib. 1. de Doctrina Christiana cap. 7. docet homines, quoniam diversis moventur bonis, partim ad corporis sensum, partim verò ad animi intelligentiam summum bonum concipere. Sed non opus his rimulis. Nego antecedens: nam hæc propositiones, *Deus est simplex, Deus est infinitus, summè sapiens, immensus, provisor universorum, &c.* sunt & ipsæ nobis per se notæ, quoniam in clara summi boni perceptione, atque in intimo, & incommutabili lumine, simplicitas, infinitas, sapientia, ac providentia relucet immediatè. Neque obest, quod nonnulli hæc divina attributa negarint; negarunt enim propterea, quod ad corporis sensum, non ad mentis rationem summi boni notionem fingere maluerunt: quod rectè ac sapienter docet citato loco Augustinus; qui nos invictissimè percipere, Deum esse in ipsa veritate, intimoque immutabili lumine, probat luculenter eum locis priori capite adductis, tum de libero arbitrio à capite quinto ad decimum quintum, ubi de Divina existentia per ideam ingentam manifesta differtissimè disputat. Sed in hoc priori Corollario non debet ulterius oratio nostra immorari.

Solutio.

Alterum, quod ex dictis consequitur, est, neminem posse invincibili circa Dei existentiam laborare ignorantia: non enim ignoratur invincibiliter, quod interna animadvertentia, pluribusque cuiusvis notis momentis potest dignosci. Cum tamen Molina, alique nonnulli sentiant oppositum, addam & de hoc asserto longè probabiliorem sententiam, nostris Theologis, ceterisque ferè omnibus communem. Est autem ignorantia invincibilis ea, quæ humanis mediis adhibitis nequit dispelli; qualis esset in homine pagano ignorante nondum sibi revelata fidei mysteria: de qua ignorantia, ejusque generibus erit opportuniori loco inquirendum.

7. PROPOSITIO II. Nullus, quantumvis
Propositio 2. agrestis ac barbarus potest Creatorem suum invincibiliter ignorare.

Probatur 1.
ex Scriptura.

Prob. 1. Psalm. 78. v. 6. hæc habentur: *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt, & in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt.* Sap. XIII. v. 9. *Si enim tantum potuerunt scire, ut possent æstimare sæculum; quomodo hujus Dominum non facilius invenerunt?* Et in Epist. ad Rom. cap. 1. v. 18. *Revelatur enim ira Dei de celo super omnem impietatem, & injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent; quia, quod notum est Dei, manifestum est in illis.* Quibus apertè asseritur, reos esse, maximumque promereri supplicium, quotquot ad idola conversi, Dominum ignoraverunt, quem ex procreatis rebus poterant naturali ratione comprehendere: sed invincibilis ignorantia delinquentem subtrahit à judicis ira, reddit excusabile quodcunque scelus; quoniam humanâ industriâ vitari non potest, nec imputari liberæ voluntati, quidquid absque culpa penitus ignoratur: Ergo si gentes, quæ Deum non noverunt, neque invenerunt Dominum ex aspectabili sæculo, inexcusabiles sunt, supplicioque mulcandæ, nullatenus ignorantia possunt invincibili laborare. Quod argumentum ita proponitur à Lactantio in 1. Divinarum Institut. *Quam sibi veniam sperare possunt impietatis suæ, qui non agnoscunt cultum ejus, quem prorsus ignorari ab homine fas non est?*

8.
Probatur 2.
ex SS. Patribus.

Secundò probatur ex PP. Nam Gregorius Magnus lib. 17. Moralium cap. 3. scribit: *Eo ipso quod homo rationalis est conditus, debet ex ratione colligere, eum, qui se condidit, Deum esse.* Tertullianus lib. de Spectac. cap. 2. *Nemo ne-*

gat, quia nemo ignorat, quod ultro natura suggerit, Deum esse universitatis conditorem. Et in Apologia cap. 17. *Hæc est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt.* Item adversus Marcionem I. *Anima à primordio conscientia Dei dos est: eadem nec alia & in Aegyptiis, & in Syriis, & in Ponticis, &c.* Hilarius quoque XI. de Trinit. de Deo ait: *Neque mundo ignorabilis effici potest.* S. P. Augustinus verò lib. 2. Quæst. Evangelicarum cap. 46. *Apud Dominum, inquit, etiam illi sunt inexcusabiles, quibus lex data non est, quia per creaturam poterant cognoscere Creatorem.* Tractatu etiam CVI. in Jo. *Hæc est vis veræ divinitatis, ut creaturæ rationali jam ratione utenti non omnino, & penitus possit abscondi.* Nec non Enarrat. in Ps. LXXIV. *De nullo loco judicat, qui ubique secretus est, ubique publicus? quem nulli licet, ut est, cognoscere, & quem nemo permittitur ignorare.* Paulus quoque Orosius in lib. Histor. 6. cap. 1. *Deum quilibet hominum contemnere ad tempus potest, nescire in totum non potest.* Adde loca producta cap. 1. Prop. 1. prob. 2. non enim alia proferam in confirmationem veritatis, de qua idemet Tullius in 1. de legibus scripsit: *De hominibus nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam ferrea, quæ non, etiamsi ignoret, qualem Deum habere deceat, tamen habendum sciat.*

Tertiò probatur propositio argumentis à ratione petitis, quorum nonnulla
9. Probatur 3.
ex ratione.
feligam. Sit verò primum. De priori Decalogi Præcepto, *Unum Deum cole*, ut ostendam in lib. xxi. dari non potest invincibilis ignorantia: Ergo neque de Summi Numinis existentia, quæ à memorato præcepto jam manifesta supponitur. Accedit alterum: Quisquis invincibiliter Deum ignoraret, quantumvis flagitiosissimus, nunquam peccati theologicæ foret reus, sed philosophici tantum. Est enim peccatum philosophicum actus humanus disconveniens rectæ rationi, non tamen transgressio Divinæ legis, si perpetretur ab eo, qui Deum ignorat: Atqui hæc propositio anno 1690. ab Alexandro VIII. proscripta est: & peccatum philosophicum est commentitium: Ergo Deum nemo potest invincibiliter ignorare. Postremò: Ignorantia invincibilis ea est, quæ humanis mediis, aliisque in nostra potestate positæ nequit superari: Ignorantia existentia Dei à quocunque licet ferreo ac sylvestri mediis, quæ in ejus
suat

sunt potestate, facillimè tolli potest: Ergò in nullo, quantumvis immansuetò ac rudi, ignorantia Divinæ existentia censenda est invincibilis. Minor constat; nam unusquisque præditus est intelligentia ac ratione, qua sive per inditam sibi ideam Dei, sive per rerum corporearum contemplationem, potest Summi Boni, ac Primæ Causæ sibi comparare notitiam. Atque etiamsi rationalis facultas se sola in Dei cognitionem minimè posset assurgere, præstò tamen sunt singulis hominibus in Adversariorum nostrorum sententia auxilia supernæ gratiæ: quam tamen ad cognoscendam Existentiam Dei necessariam non esse, vera est communior sententia.

10. **Objectio 1.** Opp. 1. Ad solam fidem pertinet Superni Numinis existentia: Potest ergò impunè ab iis, quibus non est revelata, ignorari; quales erant, inquit Molina, incolæ Brasiliæ, antequàm à Lusitanis subjugarentur.

Solutio. Resp. nego ant. Etenim & ad naturalem rationem, & ad fidem simul spectat Supremi Conditoris cognitio, eò sensu, quem explanavi postrema instantia 1. Opp. cap. 1. Imò est D. Thomæ sententia, cui assentiuntur & nostri, quòd *Deum esse* non sit Fidei objectum, sed ad Fidei articulos quoddam præambulum. Sed tradita à me responsio conformior ex Augustino, qui in II. de lib. arb. cap. xv., ait: *Est enim Deus, & verè, summèque est: quod jam non solum indubitatum, quantum arbitror, fide retinemus, sed etiam certa, quamvis adhuc tenuissima forma cognitionis attingimus.*

11. **Objectio 2.** Opp. 2. Puer in sylvis, aut apud Atheos parentes, quorum dictis plurimum fidit, enutritus nunquàm audit, Deum esse: id ergò ignorat excusabiliter.

Solutio. Resp. nego censq. Ille enim puer, quicquid sibi parentes ac præceptores curent insinuare, clariori lumine inditæ sibi conscientia, & creaturarum Conditorum suum conclamantium potest Divinam existentiam attingere. Neque à culpa erit immunis propter domesticorum traditionem; quibus si non fideret negantibus ea, quæ oculis conspiciuntur, vel obvia sunt naturali rationi, neque debet aures præbere dicentibus, *Non est Deus.*

12. **Infurgitur.** Insurgens: Ad invincibilem ignorantiam tollendam duo requiruntur, unum, ut aliqua Dei cogitatio pulsset animum, alterum, quòd talis cogitatio apertè proponatur cum debito comparandi Perfectiorem cognitionem: Fieri potest, ut

nulla Dei cogitatio animum subeat, neque prædicto puero cum tali debito proponatur: Ergò potest in puero illo reperiri invincibilis ignorantia.

Resp. nego majorem: nam si ad ignorantiam vincibilem necessaria esset prævia aliqua cogitatio, quotiescunque datur incogitantia, atque inadvertentia, daretur ignorantia invincibilis. Quare satis est, si ea cogitatio præstò sit, & sine ullo labore possit haberi: aliàs invincibiliter prima principia omnibus per nota, nec non meipsum ignorarem, cum aut dormio, aut aliud cogito. Nec etiam necessaria est perfecta, ac certa cognitio; cum ad operandum non sit necessaria certitudo metaphysica, sed sufficiat moralis. Atque hinc est, quòd ipse Amicus, qui præfatio utitur argumento, concludit tandem: *Quamvis hæc probabilis sit: probabilius tamen defendi post sententia opposita, ut neque in paucis, neque ad tempus perfecta ratione utentibus dabilis sit invincibilis ignorantia de Deo.*

Urgebis adhuc: Saltem in priori instanti, quo ipse puer pervenit ad rationis usum, hac invincibili ignorantia poterit affici, & à Deo aliquantisper averti.

13. **Urgetur.**

Resp. nego propositionem loquendo de instanti morali, quo deliberatè incipit agere, ac sese ad aliquod bonum convertit: nam de instanti physico fateor, quòd antè deliberatum voluntatis motum sit necessaria animadvertentia, & cogitatio; sed dum mens animadvertit, & cogitat; imò, ut dicebam, dum facillè potest animadvertere, & cogitare, nulla est talis ignorantia, quæ dici valeat insuperabilis. Est tamen opinio aliquorum, qui existimant, in primo instanti rationis puerum illum teneri ad convertendum sese in Deum sub ratione boni in communi, non sub particulari, prout est universalium rerum Principium ac Finis. At sub ista quoque ratione potest Auctoris sui existentiam percipere ex illa eademmet boni idea insita illius menti, ex intima sui ipsius conscientia, atque ex rerum aspectabilium contemplatione.

Opp. 3. Quamplurimi adeò sunt rudes ac plumbei, ut ratiocinio uti non possint, quo Divina existentia firmissimè demonstratur, maxime cum Petrus de Alliaco, alique Theologi arbitrentur argumenta, quæ ad probandam Dei existentiam proferuntur, probabilia quidem esse, sed non planè demonstrativa: Alii insuper in suorum criminum poenam in tantam prolabantur cæcitate, ut nequeant in Dei notitiam, &

14. **Objectio 3.**

cogi-

cogitationem affurgere: Ergò in his saltem erit invincibilis ignorantia.

Solutio.

Resp. falsum esse antecedens, non enim invenitur homo rationis compos, qui adeò sit stupidus, ut ad intimam sui conscientiam nequeat advertere, neque tam scelestus, ut omni penitus lumine vel naturali, vel supernaturali destituatur. Sed dato antecedenti, nego conf. quippè ad tollendam ignorantiam invincibilem non requiritur evidens demonstratio, sed sufficit tantum probabilis.

15.
Obiectio ultima.

Opp. ult. Hugo Grotius, & alii interpretantur verba Apostoli ad Rom. 1. v. 19. *Manifestum est in illis*, multis inter ipsos, scilicet Pythagoreis, Platonis, Stoicis, quorum argumenta convincendo Aristoteli, & Epicuro sufficiunt. Eundem præferunt sensum Patrum testimonia. Crimina denique pa-

trata ab ignorantibus Deum, rectè adversarentur rationi, sed non manifestatè Divinæ legi. Corruunt ergò momenta pro hac assertione producta.

Resp. nego ant. de omnibus indiscriminatim sermonem instituunt Sacræ literæ, ac Patres, omnesque rationali lumine præditi sunt; & si Philosophi soli Atheos profligarunt, poterant tamen singuli Atheos detestari. Labitur quoque absque æterna lege humana ratio, quemadmodum occasu solis offunduntur tenebræ: est enim ratio humana æternæ participatio legis, sicuti terrenorum corporum splendor solis irradiatio. Eà propter si Deum tollas, evertitur lex æterna, si legem æternam, extinguitur ratio; si rationem, natura perit humana; neque aliquid fingi potest ineptius, quam opus rationi dissonum, nec æternæ legi repugnans.

Solutio.

CAPUT V.

De Polytheismi, five Idololatriæ causa & origine.

SUMMARIUM.

1. Qui putant, Enos fuisse superstitioni Polytheismi auctorem, labili fundamento nituntur.
2. 3. Proponuntur duæ objectiones, & solvuntur.
4. 5. Ab Hebræorum gente non fuit exortus Polytheismus, neque illum judaico populo Moyses præscripsit.

6. 7. 8. 9. Afferuntur objectiones cum earundem solutionibus.

10. 11. 12. 13. Idololatria à posteris Chæm originem ducit, & longè ante Moysem fuerunt Dii gentium, non solum numina naturalia, sed etiam animalia.

Causa & origo Idololatriæ.

ATheis, quantum temporis angustia patitur refutatis, stylium acuo adversus Polytheos, idest, plurium Divinitatum cultores; quorum populus & amplior fuit apud Gentes, & pervicacior. Etenim quidam adeò in Deos fuere liberales, ut Homerus, Hesiodus, & Chrysippus magnam illorum invexerit turbam: Orpheus verò, Auctore Theophilo Antiocheno lib. ad Autolyicum 111. ducentos sexaginta duos commentus sit, quos profana Græcorum, ac Romanorum profecuta est Religio. Manetem Persam duos constituisse, unum efficientem qualibet bona, alterum omnia mala inferentem, tradunt Athanasius, Epiphanius, Augustinus, Nicetas, alique. Faustus autem multos finxit, & inter eos duodecim quosdam magnos, ternos per quatuor tractus, quibus ille unus circum agitur, quem vocat regentium regem, sceptrigerum, perennem, floreis coronis cinctum, & facie rutilantem, ut inquit S. P. Augustinus lib. contra eundem Faustum x. v. cap. 5. Prætermitto Tritheitas, quos in errorem induxit effra-

nis Divinorum mysteriorum, audaxque curiositas; & quorum sectam instituit initio sexti sæculi Joannes Philoponus, eamque in Polonia restituit Georgius Paullus, & Casanovius à Valentino Gentili, ut in libro de Unitate Divinæ Essentiæ conqueritur Theodorus Beza, fascinati: in quam insaniam anno 1567. prolapsus est ejusdem Beza discipulus Petrus Statorius. Tale verò non est aliorum Polytheorum nomen, præsertim Ægyptiorum, qui etiam stiptibus, brutis, arboribus, astrisque genua curvarunt, ut illorum singularem mentionem faciamus.

Deorum originem in particulari con-
Particularis
texere, non est hujus loci, atque Instituti; sed sat erit, nunc Polytheismi investigare principium: quod Rab. Maimonides in libro de idololatria refert ad Enos. Alii Hebræis insensissimi, nisi intrusum, instauratum contendunt à Moyse. A sola historia rerum ab ipso Moyse gestarum universam Theologiam Gentilium promanasse, omnesque populares Deos esse eandem Personam Moyse, conatur ostendere in
Demon-

Demonstratione Evangelica à tertio ad undecimum caput clarissimus Daniel Huetius. A Cham Noemi filio, ejusque posteris idolorum cultum promanasse existimant alii. Et quoniam ad refellendum errorem maximè conducit lutulentum, scdissimumque fontem inquirere; hæc omnia brevi hac dissertatione resolvam.

I. PROPOSITIO I. Qui putant Enos fuisse supersticiosi Polytheismi auctorem, labili fundamento nituntur.

Probatur. Prob. Hæc aliquorum Hebræorum opinio nullo comprobatur momento, præter quam versu 26. cap. IV. Genes. *Sed & Seth natus est filius, quem vocavit Enos: Isse cepit invocare nomen Domini*; ubi legendum putant: *Tunc coepit profanari nomen Domini*: Hoc momentum inane est, atque infirmissimum: Ergò nullo firmo Divinae literæ testimonio præfata corroboratur assertio. Prob. minor I. auctoritate nostræ Vulgatæ, in qua Amama nil reprehendit præter prænomen *Isse*, quod male putat substitui pro adverbio *Isse*,

Tunc; quod valdè futile est, tum quia Vulgatæ nostræ lectionem confirmant versiones vetustissimæ, ac Patres, probatque etiam vir illi criminatori summus Hugo Grotius: tum etiam, quia Lucas Burgensis, atque idemmet Castalio ita verba Genesios exponunt, quod Enos vivente, eoque auctore, certis constitutis ritibus instauratus sit Dei cultus: quæ est Steuchi, omniumque Latino- rum interpretum expositio: tum denique, quoniam Enos proprie tribuitur, quod ipse primus Dominum invocaverit, eo quod ille, ut scribit Augustinus lib. xv. de civit. Dei cap. xviii., *De patre generationum in meliorem partem, hoc est supernæ civitatis separatarum, primus commemoratur exortus*. II. Probatur minor; nam præcitato textu non profanatio Divini nominis innuitur, sed cultus & invocatio; Chaldaus enim juxta Complutensem editionem legit: *בכין שראו בני אנשא לצלחה בשמא ריו*, scilicet, *Tunc coeperunt homines orare in nomine Domini*: cui interpretationi suffragatur etiam ratio, quia ab Enos coepit generatio justorum, qui in sacris literis speciali quodam titulo *filii Dei* nuncupantur.

2. Opp. 1. Rab. Maimonides, & Kimki ita Genesios locum explanant, ut sub Enos filii Adam post idololatriam erra-
R. P. Berti Theol. Tom. I.

verint, eamque interpretationem patitur Hebraicus textus.

Resp. falsam esse horum Rabbiorum explicationem, cujus occasio fuit Hebraicum verbum *הנהל*, quod modo pro *incipere*, modo pro *violari*, ac *profanari* usurpatur; sed priori sensu positum esse ratione, & auctoritate, nuper ostendi; atque Maimonidi opponimus Aben-Ezram, qui & ipse ita exponit: *הטעם שהנהל להתפלל*, id est *Tunc coeperunt adorandum*.

Opp. 2. Ipse Enos coepit vocari Dei nomine, voluitque Deus appellari. Hoc videtur voluisse in sua versione Aquila, nec dissentiant Cyrillus, & Irenæus, qui filios Dei commemoratos cap. vi. Genes. v. 2. & 4. intelligunt filios Enos. Is ergo qui sese Dei nomine compellavit, idololatriæ fuit auctor.

Resp. gratis amissa Aquilæ interpretatione, quæ tamen subobscura est, ac multiplicem sensum patitur; gratis etiam dato, quod Enos primus omnium appellatus sit Deus, nego consequentiam, siquidem juxta Cyrillum, & Irenæum Dei nomen Enos accepit, ut solent angeli, ac iusti: quod aperte in eum locum explicavit Emissenus, dicens: *Speravit Enos Deus dici, id est filius Dei: Iusti enim, qui erant ex semine Seth, filii Dei vocabantur*.

PROPOSITIO II. Ab Hebræorum gente non fuit exortus Polytheismus, neque illum Judaico populo Moyses præscripsit.

Probatur I. ex ipsis Hebræorum legibus, quarum præcipuum mandatum est Exodi xx. v. 3. *Non habebis Deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in coelo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum, quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles*. Si quæ autem imagines in sacris literis commemorantur, illæ aut non erant ad adorandum expositæ, aut speciali mandato ad ornatum templi sculptæ erant, nunquam tamen ut idola religioso cultu asservatæ.

Deindè sinceram verissimamque Moyses religionem, quam erga unum Deum Hebræorum populo tradidit, demonstrat ejusdem zelus; nam conflato ab Aaron vitulo arripiens idolum combustit, & contrivit usque ad pulverem, dixitque fratri, Exodi xxxii. v. 21. *Quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximum?* atque eo jubente quasi viginti tria millia hominum, qui peccaverant, gladio ceciderunt.

H

Præ-

Solutio.

3. Objectio 2.

Solutio.

4. Propositio 2.

Probatur I.

Confirmatur.

5. **Roboratur.** Præterea accedit ipsorum Ethnicorum testimonium. Tacitus enim historicum v. scribit: *Judæi mente sola, unumque numen intelligunt, & nihil quidquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos.* Quomodo ergo Polytheos, idololatriasque censebimus? Testatur Moysen instituisse sacrificia in detestationem Deorum gentium. *Cæso*, inquit, *ariete, veluti in contumeliam Hammonis, bos quoque immolatur, quem Egyptii Apin colunt.* Affirmat nullam à Judæis imaginem servari, nulla, ait, *simulacra urbibus suis, nedum templis, sunt.* Tradit jam olim ab exitu de Egypto Hebræos fuisse gentem Diis invisam, atque inde expulsum Hammonis oraculo. Hæc Tacitus; qui tamen sibi met contradicit, dum scribit, *Judæos malos cultus ac mores instituisse in odium Egyptiorum; etenim ibidem ait, eos corpora condire, non cremare more Egyptio.* At antiquissimum fuisse in Egypto morem, condiendi cadavera, affirmant Strabo lib. xvi. Herodotus lib. xi. cap. 86. atque, ut alios omitam, lib. 2. Strommat. S. Clemens Alexandrinus. De Judaica quoque religione hæc Dio lib. xxxvii. *Nullam statuum Hierosolymis habebant, & Deum ineffabilem quemdam, & visui non obnoxium arbitantes magna religione, & super ceteros homines eum colunt. Cui & templum maximum, & pulcherrimum construxerunt.* Ceteri scriptores appellarunt Hebræos curtos, sabbatarios, recutitos, clementes in porcos, nunquam tamen idololatrias; sed cum eos viderent absque Deorum simulacris orare, suspicati sunt, quod colerent cælum, ac nubes: unde de iis Juvenalis:

Nil præter nubes, & coeli lumen adorant.

Igitur ex Hebræorum legibus, ex factis Mosais, atque ex testimoniis etiam gentilium manifestum est, Polytheismum non esse à Moysæ institutum, neque probatum.

6. **Opponitur.** Opp. 1. Conflato in solitudine vitulo, Aaron edificavit altare coram eo, & præconis voce clamavit: *Cras solemnitas Jehova est:* Exodi xxxii. 5. Sed Jehova est verus Deus: Ergo Aaron credidit vitulum in deserto conflatum esse verum Deum.

Respondetur. Respondet Vossius lib. 1. idololatriæ cap. 3. Hebræos in deserto sub vituli simulacro revera unum Deum coluisse, peccasse tamen peccato maximo, eo quod adoraverint verum Deum in effigie Deorum Egyptiorum: quod etiam affirmat de idolo Michæ, ac de vitulis, quos in

Dan, & Bethel collocavit Jeroboam. Idcirco poterat jure, & absque mendacio clamare Aaron: *Cras solemnitas יהוה, Domini est.* Sed melius respondetur, hunc esse sensum verborum Aaron: *Cras solemnitas Jehova est*, scilicet vituli, quem vobis pro vero Deo constituistis: nec necesse est recurrere ad interpretationem Vossii, ac Professorum Leydensium, contrariam Patribus, ac præsertim Augustino scribenti in Pl. lxxiii. *Vitulus ille, quem adoravit populus infidelis apostata, quærens Deos Egyptiorum, dimittens eum, qui liberavit de servitute Egyptiorum.* Resp. Lyranus ac Vatablus Aaron hoc dixisse, quod speraret Moysen quamprimum reditum ad cultum idoli in Jehova festum commutandum. Hanc postremam responsionem adhibet quoque Eminentissimus Gotti: qui & aliam addit ex Grotio, quia Aaron sperabat veri Dei spiritum in eam imaginem venturum, sicut de astrorum spiritibus gentes aliæ sentiebant. Sed absit tanta ab Aaron insania; licet parum referat, si dicamus, Aaron nondum Pontificem constitutum peccasse, ut concedere videtur à Lapide. Neque Grotius ait, *sperabat*; sed *sperabant*, scilicet idololatriæ, non Aaron: unde ego arbitror, Grotium inclinare in sententiam Vossii, Calvini, ac Leydensium, existimantium, Hebræos in vitulo aureo adorasse spiritum veri Dei.

7. **Opp. 2.** Ipse Moysès æneum serpentem infixit perticæ, ut eum aspiceret **Opponitur.** populus: Atqui hæc est imago ac simulacrum Aesculapii, ei simillimum, quod ab Epidauro urbe Peloponnesi adductum Romam narrant Ovidius in Fastis, & Propertius in Eleg. lib. 2. Ergo Moysès falsi Numinis sculpsit imaginem, eamque erectam ad adorandum exposuit.

Respondetur. Resp. nego conf. non enim, ut adoraretur à populo erexit Moysès æneum serpentem, sed ad conferendam ei sanitatem. Ita respondet Tertullianus lib. 3. contra Marcionem, & S. P. Augustinus lib. x. de Civit. Dei cap. viii. Neque Moysès Deo mandante serpentem erexit in memoriam Aesculapii, aliorumve Numinum Egyptiorum, sed in promissionem Salvatoris, quod idem Augustinus serm. x. de Tempore his demonstrat: *Hoc mihi videtur, quod duas significaciones habere possit, unam propter diuturnitatem, quia vasa ænea diutius durare solent; aliam propter vocis claritatem, nam inter omnia metalla vasa ænea majorem tinnitum reddere, & longius sonare solent; Christi doctrina non in una tantum*

tantum Judæorum gente immotescere, sed per universum mundum claro salutifera prædicationis sono poterat pervenire: ideo serpens ille æneus efficitur, ut doctrina Christi in universo mundo clarius prædicetur, &c.

8.
Opponi-
tur. 3.

Opp. 3. Tacitus citato loco de Judæis scribit: *Effigiem animalis, quo monstrante sitim, fumemque depulerant, penetrati sacraverunt.* Erat autem hæc effigies caput asini, de qua Justus Lipsius Comment. in Tacitum ait: *Hoc de capite asini magno consensu omnes veteres tradiderunt: ne tantopere noster culpetur, tanquam mendaciorum plenissimus scriptor.* Meminit hujus asinini capitis Posidonius, Apollonius, & Apion Grammaticus, cujus hæc sunt verba apud Josephum lib. 2. contra Apionem: *Dum Antiochus Epiphanes expoliasset templum, illud caput invenit ex auro compositum multis pecuniis dignum.* Consensu itaque scriptorum, & rei eventu manifestum est, Judæos caput asini ex Majorum instituto superstitionis religione servasse.

Responde-
tur.

Resp. Tertullianus in Apolog. cap. xvi. hanc de asinino capite narrationem putam fabulam esse. I. Quia idem Tacitus in eadem historia refert, Cn. Pompejum, cum Jerusalem cepisset, & adiisset templum speculandis Judæorum arcanis, nullum illic reperisse simulacrum. II. Quoniam si id Hebræi coluissent, nusquam nisi in sacrario fuisset servandum, quod solis Sacerdotibus licitum erat adire, conspectu cæteris interdicto per velum oppansum. In sacrario autem nihil dignum reprehensione ab Antiocho fuisse adinventum probat Josephus contra Apionem plurimum gentilium Historicorum testimonio, Polybii Megalopolitani, Strabonis Cappadocis, Castoris Chronographi, aliorumque. Extra sanctuarium verò unicuique fas erat inspicere. III. Neque Tacitus, neque ullus idololatra potest hæc Judæis obijcere, cum gentes ipsæ hæc aliqua horribiliora monstra adoraverint. Vide Tertullianum loco cit., Josephum Hebræum, & Marcum Minucium in Octavio. Observa etiam, an Tacitus sibi constet, qui supra scripserat, Judæos nullum penitus colere simulacrum. At Lipsius non ideo excusat Tacitum à mendacio, quod verum aliquid enarraverit, sed asserit, non esse in eum fabulam referendam, quam tradiderunt scriptores alii. Qui tamen illam acceperunt ab Apione Grammatico pugnanti narrante, dum ait asininum caput inventum ab Antiocho,

R. P. Berti Theol. Tom. I.

postquam scripserat sublatum à Zabido. Fabula derivata est à malitia, aut ignorantia Egyptiorum, qui legentes, vel audientes Hebraicam vocem פִּי יְהוָה *Pijabo*, id est, *Os Domini*, in sacris literis usitatissimam, commenti sunt Judæos ΠΙΕΟ, sic illi appellant asinum, adorare: vel à quodam templo Judaici ritus condito ab Onia in Egypto, quod propterea dictum fuerit, Οἶκον Ἰσίδου, *templum Oniæ*; sed Alexandrini sic acceperint, quasi esset appellatio ἀπὸ τοῦ ὄνου, *ab asino*.

Opp. ultimo: Joseph. lib. vii. de Bello Jud. cap. xii. inter cætera prodigia, quæ evenerunt ante dirutum incensumque à Tito templum, istud enarrat: *Festo autem die, quem Pentecosten vocant, nocte Sacerdotes intimum templum more suo ad divinas res celebrandas ingressi, primum quidem motum, quemdamque strepitum senserunt: postea vero subitam vocem audire, quæ diceret: Migremus hinc.* Et Cornelius Tacitus: *Expansæ repente Delubri fores, & audita major humana vox, excedere Deos; simulque ingens motus excedentium.* Cum ergo in extrema populi calamitate demones, ac Dii gentium Jerusalem emigraverint; consequens est, ut antecederent fuerint Hebræis plures Dii templi præsidium, populique numina tutelaria.

Resp. nego consequens. Etenim emigrantes à Jerusalem spiritus, cum non fuerint Apis, neque Serapis, neque Numen aliud Judaico populo invisum, nulli fuerunt nisi custodes Angeli urbem deferentes, ac cœleste præsidium in posterum denegantes; vel ipsum summum Numen ad vindictam à scelestissimo populo provocatum per se, vel per Angelos suos terribili voce clamans: *Migremus hinc.*

PROPOSITIO III. Idololatria à posteris Cham originem ducit, & longe ante Mosen fuerunt Dii gentium, non solum numina naturalia, sed etiam animalia.

Demonstratur 1. Præclarissimorum scriptorum auctoritate. Ita enim docent Hebræorum doctissimi Abenesdras, & alii, Lactantius lib. 2. Institut. cap. 14. Hieronymus cap. 2. in Oseam, S. P. Augustinus lib. viii. de Civit. Dei cap. 24. Veteres omnes qui de idolorum vanitate scripserunt. Quibus addo Liliu Gyraldum Ferrariensem in Syntagm. Deorum, Joannem Boccaccium in sua Genealogia, Paulum Perusinum, cujus Commentaria de Diis Boccaccius exscripsisse, sed immerito, fertur. De hoc etiam argumento eru-

H 2

ditè

ditè scripsit Vossius amplissimo volumine de idololatria gentium, Grotius in celebri explicatione Decalogi, & Joannes Clericus in Prolegom. historiae Eceles. sect. 2. Hanc sententiam explico simul, ac probō. Principio homines pro Diis venerati sunt astra, sidera, & signem; idque longe ante Mo- sen; quippe ignis colebatur in Ur Chal- daeorum, cujus cultum fugisse Abra- ham vetustissima est Hebraeorum tradi- tio, neque videtur à sacris literis dis- crepare. Justinus quoque cum Trypho- ne disputans scripsit, Deum dedisse an- tea solem adorandum, permittendo ni- mirum, non approbando.

11. **Demonstra-
tio 2.** Una cum astris Dii vocati sunt, divi-
nisque culti honoribus reges atque re-
ginae. Ita Chrysostomus in 2. ad Co-
rinth. cap. xii. Et colligitur ex Dio-
doro, qui lib. 1. Biblioth. ait: Idolola-
triam ab antiquis temporibus in cultu
regum fato functorum fuisse sitam. A-
gyptii Isidem & Osiridem reges suos
tanquam Deos habuerunt: cumque eos
puderet mortuorum animos colere,
commenti sunt Isidem eandem esse ac
lunam, & Osiridem eundem cum sole.
Phoenices, auctore Athenæo, regem
suum Κρόνον Kronon in eam stellam,
quam Græci à Phoenicibus edoçti τὸν
Κρόνον, Latini autem Saturnum vocant,
consecraverunt. Astarte in Veneris stel-
lam, Hammon in Arietem pariter sa-
crati sunt. Hos antiquissimos reges
fuisse posteros Noe, qui Mo- sen præces-
serant, salva Huetii veneratione, quem
virum ob maximam eruditionem sum-
mo honore prosequor, certissimum pu-
to, atque alibi ostendo, Neptunum idem
esse cum Japete filio Noe, Vulcanum
cum Tubalcain, Martem cum Belo pri-
mo rege Assyriorum, Apollinem cum
Jubal citharæ inventore, Saturnum
cum ipso Noha, &c. consecrantibus
posteris Cham patrum suorum memo-
riam. Cumque habeamus ante Mo- sen
Deorum historiam, falsum est, omnes
populares Deos gentilium unam esse
cum eodem Mose personam. At ad in-
stitutum revertor.

12. **Demonstra-
tio 3.** Cum sidera habeant quamdam cum
animantibus similitudinem, coeperunt
homines regum suorum adoratores fin-
gere idola animalium, ita ut bos di-
ctus sit Apis ob lunam; Phoenix, dra-

co, & accipiter propter solem: Ibis ob
Mercurium: Canis ob Sirium: atque
hinc paullatim adinventæ sunt aliæ Deo-
rum imagines, avium, pecudum, pi-
scium, & monstrosæ quamplurimæ qui-
bus essent capita brutorum, membra-
que hominum. Quapropter idolum vi-
tuli conflatum ab Hebræis erat, ut ar-
bitror, imago lunæ, & Apis: cole-
bantque gentes in animantium formis
sidera, in sideribus regum suorum ani-
mos. Ultro idololatria processit, nam
intervallo temporis relata sunt in Deo-
rum numerum ipsamet animalia, ser-
pentes quoque, & crocodili, tandem
etiam lapides ac plantæ, reputantibus
Polytheis Deum quicquid eis utile vi-
debatur.

Ex quibus colligitur idololatriam
principio fuisse absque idolis, ac simu-
lacrīs: hæc autem primo fuisse animan-
tium, deinde alicujus monstri, in his
illudentibus simpliciores homines per
oracula, ac signa mendacii malignis
spiritibus. Idola humanam effigiem
repræsentantia primus omnium traditur
fecisse Ninus rex Assyriorum, de quo
loco citato Hieronymus. Hunc Ninum
puto fuisse filium Nemrōdi, filii Chus,
filii Cham, filii Noe. At non omnia
idola hominum vel animantium imagi-
nem referebant: sed & erant quædam
cum stellarum figuris, quibus iuncu-
lis ex veteri Syrorum superstitione ar-
bitrabantur, se futura prænoscere. Ap-
pellantur Hebraice *Teraphim* תרפים:
erantque hujus generis ea, quæ Rachel
abstulit Labano patri suo Genes. xxxi.
v. 19. & quibus divinationis causa ex-
cranda superstitione suspendebant inau-
res, ut scribit S. P. Augustinus Epist.
lxxiii., & infertur ex cap. xxxv. Gen.
v. 4. Consimile idolum habuit Nero,
cujus monitione dicebat, se futura præ-
noscere, ut narrat Suetonius. Hæc
est verissima origo idololatriæ, quam à
Chananæis ad Aegyptios, hinc ad Phœ-
nices, ab his ad Græcos, à Græcis ve-
rò ad Romanos fuisse derivatam constat
omnium historicorum consensu. Nunc
vero contra hanc idololatriam natam
ab homine, cui pater suus maledixit,
communibus Scholasticorum, ac spe-
cialibus quoque argumentis, Dei unita-
tem vindicare conabor.

13.
Notanda de
Idololatria.

CAPUT VI.

Unum esse Deum demonstratur.

SUMMARIUM.

1. 2. Argumentum primum è sacris literis erutum.
3. Argumentum secundum ex innumeris à Deo patratis miraculis.
4. 5. 6. 7. Plurium argumentorum à ratione complexio.
8. 9. 10. 11. Argumentum quartum à gentiliū testimonio, & amenia.

Demonstratur, Deum esse unum.

NOrunt omnes Tertulliani adagium lib. 1. contra Marcionem, *Deus, si unus non est, non est.* Omnia quippe argumenta, quæ probant Dei existentiam, demonstrant quoque unitatem; ut recte animadvertit lib. 2. Theologicorum Dogmatum cap. 1. vir clarissimus Ludovicus Thomassinus. Superaddam tamen, ut id exploratius fiat, momenta quædam ex sacris literis, ex miraculis, ex theologicis rationibus, & ex ipsa gentiliū Theologia, indigitans, ubi possint hæc pleniori doctrina pertractata à studiosis adolescentibus reperiri. Neque hoc loco prætermitto divinas Scripturas, quæ & valent contra Tricheistas, & argumenta suppeditant contra omnes idololatrias validissima.

Momentum 1. è sacris literis erutum.

I. Momentum 1. ex Scriptura.

Divina Scriptura nil frequentius admonet, quam unum esse Deum, non solum Hebraici populi, verum etiam universorum; Huic & propter scriptorum auctoritatem, & propter veracitatem divinam, quæ duo nunc præsupponimus, firmissima habenda est fides: Igitur unus est Deus. Major probatur; etenim Deut. xxxii. v. 39. legitur: *Videte, quod ego sim solus, & non sit alius Deus præter me:* iv. Regum cap. v. v. 15. *Vere scio quod non sit alius Deus in universa terra.* Ps. 17. *Quis Deus præter Deum nostrum?* & 82. *Tu solus altissimus super omnem terram.* II. xxxvii. *Tu es Dominus solus.* I. ad Corinth. cap. viii. v. 4. *Scimus, quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est Deus, nisi unus.*

Confirmatur rei eventu.

Neque id solum Scriptura narrat, sed etiam rei eventu confirmat, ratione universi, productione hominis, punitione impiorum, ac præsertim idololatriarum. Nam qui vitulum constatum adoraverunt, cæsi sunt jubente Domino Exodi xxxii. ferè viginta tria millia hominum: sociati idololatriæ Israëlitarum traditi sunt in manus regum terræ, Judic. cap. iii. & è contra ad Deum suum

reversi, fuerunt à Philistiim tyrannide liberati. Perit rex Achab in bello propter cultum idolorum, obiitque Ocholias, consulens Beelzebub Deum Accharon, ut regum narrat historia. Exaltati è contra idolorum eversores Jacob, Moyses, Josue, &c. Et quod enarrat Scriptura, confirmavit posterorum sæculorum historia, ac miserabile fatum Neronis, Diocletiani, Maximiani, Licinii, Juliani Apostatæ, aliorumque, qui idolorum cultum instaurarunt. Si enim dii gentium essent, virtute ac potentia summa pollerent, & potuissent contra Deum Israël salvare eos, qui eorum cultum summopere promovebant; neque ipsis invitis unius Dei religio longe lateque fuisset diffusa. Urget hoc contra Ethnicos argumentum Lact. lib. 2. divin. Institut. cap. 4. Tertul. in Apologetico cap. 26. & S. P. Augustinus in 1. de Civit. Dei cap. 4. ubi deorum vanitatem ostendit, ex quo cultores suos, sibi que addictas civitates, non potuerunt servare.

Respondent gentiles, vel hæc falsa esse, vel similia à suis quoque diis fuisse Responso patrata. Addit Phereponus Animadvers. in Augustini Opera pag. 576. imprudentes videri Patres, qui iis armis uti fuerunt, quæ & Ethnici adversus Christianos tractare poterant.

At prior responsio propellitur ab Augustino lib. x. de Civit. Dei cap. viii. & xvi. Si enim pertinaciter negare velimus historias, nullis libris præbenda erit fides, multo minus Ethnicorum, qui vel Magi fuerunt, vel poætæ, & à suis quoque, ut infra ostendam, despicuntur. Animadversio autem Phereponi impudentissima calumnia est, ac puerilis ratiocinatio. Nam libri Ethnicorum testantur, urbes & cultores idolorum cecidisse diis invitis & contra pugnantibus: sic Ilium eversum invito Neptuno, sic à naufragio liber, & Turni victor Æneas repugnante Junone. Infirma ergo ac nullos hos deos valide Augustinus demonstrat. E contra si Hebræorum, aut Christianorum templa diruta sunt, si in occisione gladii

maçtati fideles, si vera religio ab hostibus perturbata, hæc omnia Deus nosse prædixit, & evenerunt eo permitte ac volente in pœnam impiorum, nominisque sui exaltationem: eo vel maxime quod vera religio crevit inter magna discrimina; idololatria vero nunquam post fata revixit. Perperam itaque in Patres Phereponus debacchatur.

Momentum II. ex innumeris à Deo patratis miraculis.

Idololatrarum punitioni accedunt mirabilia, quæ in sui cultus exaltationem operatus est Deus. Plenæ sunt his sæculorum omnium historiae. Enim vero de Mose in libro Exodi legimus columbrum in virgam, & aquam vertisse in sanguinem, per undas maris rubri populum traduxisse, eo petram percutiente saluberrimam fluxisse aquam, & orante cœlos mannam distillasse. Quæ fecit Josue in transitu Jordanis, atque in expugnatione urbis Jericho, quæ Gedeon in Madianitas, quæ David in Philistæos, quæ Daniel apud Babylonem, quæ denique Machabæorum exercitus contra potentissimum Antiochum, in cæteris Scripturæ libris recensentur. Atque hæc in conspectu idololatrarum pro unius veri Dei cultu fuere perfecta. Servatoris nostri Christi signa ac prodigia in novo habentur testamento: Petri, Pauli, ac Stephani in Actibus Apostolorum; Discipulorum Christi ac Martyrum in Tabulis, & Ecclesiasticis Monumentis. Sufficiat hæc commemoravisse: in libro enim de Angelis ostendam, hæc fieri nisi divina virtute non posse. Ergo cum Deus sit, qui facit mirabilia magna solus, neque inveniri possint miracula perpetrata ab aliquo gentili Numine, prout ostendam infra solvens argumenta Ethnicorum; consequens est unum esse Deum, qui ab Hebræis, & Christi Fidelibus adoratur. Utuntur hoc argumento S. P. Augustinus lib. XXI. de Civit. Dei cap. VIII. alique Patres, nec non Hugo Grotius lib. I. de Verit. Relig. Christi. n. XIII. & lib. IV. num. VIII. Clericus etiam in Hist. Eccl. anno CLVII. num. IX. & X. & in Prolegom. sect. 2. n. XI. & XII. quos propter eos nomino, qui negant, miracula esse veræ Religionis argumentum. Ex Scholasticis vero ad probandam Dei unitatem hoc præsidio utuntur Antonius Boucat. dissert. 2. art. 2. & ex mirabilibus ordinis naturalis satis ingeniose ratiocinatur noster Gaurdi Quæst. I. de subst. Dei art. III. n. 10.

Si dixeris hæc miracula fieri à spiritibus Deorum ministris; Respondeo id quidem verum de pluribus esse, quæ peraguntur ab Angelis, qui sunt ministratorii spiritus. At sola Dei potestate, nutuque hæc efficiunt, sicut in regnis bene constitutis, nihil ministri extra communes leges operantur, nisi unius summi Rectoris arbitratu.

Momentum III. sive plurium argumentorum à ratione complexio.

Comprobat Dei unitatem etiam manifestissima ratio. Primo: Deus est summe magnus: ergo est summe unus. Ita argumentatur Aug. lib. I. de Trinit. cap. 7. Tertullianus in I. adversus Marcionem, & Auctor librorum de Trinit. qui inscribitur Novatianus, Anselmus lib. de Incarnat. cap. 4. & D. Thomas in I. contra Gentes c. 42. Ant. est communis omnium de Deo sensus: consequenter probatur; quoniam hoc est esse summum, par non habere: par autem non habere uni tantum competit: *Duo ergo summa magna quomodo consistent?* inquit Tertullianus.

Præterea: Si plures sunt Dii, vel differunt essentialiter, vel accidentaliter: In Deo neque essentialis, neque accidentaliter differentia potest excogitari: Ergo non sunt plures Dii. Probatur mihi namque differunt essentialiter, id est, quomodo species à specie sub eodem genere distat, perfectio essentialis, quæ in uno est, deerit alteri, & neuter erit summe perfectus: si vero differunt tantum accidentaliter, id est, aut sapientia, aut jurisdictione, aut loco, aut felicitate, neuter erit omnipotens, neuter immensus, neuter beatissimus. Quod si dixeris differre tantum numero, ut plura ejusdem speciei individua, ac tanquam Plato distat à Socrate; vel à se invicem propagati sunt, veluti homo generatur ab homine, vel nullus habet ab altero originem: si propagati sunt à se invicem, is erit primus ac summus, à quo alii ortum habent; quod si à nullo habent originem, erunt plures species, seu naturæ diversæ, reditque prior argumentatio, quam urget in lib. de Trinit. Boetius, Lactantius lib. I. divinarum Institutionum, Petavius lib. I. Theolog. dogm. cap. IV. n. II. Thomassinus lib. 2. cap. I. n. VIII. Instantiam, quam patitur argumentum, petitam ex divinarum Personarum distinctione diluam paullo infra. Reducuntur ad hæc duo genera argumenta omnia ab idea entis à se, infiniti, singularis,

Obiectio cum solutione.

4. Momentum 3.

5. Confirmatio 1.

3. Momentum 2.

laris, omnipotentis, ultimi finis: quæ idcirco omitto, sed rerum multarum cupidus ea adinveniet apud Ægidium, Gibbon, Gonet, & Suaresium, qui hæc planissime enucleant.

6.
Confirmatio 2.

Tertio: Unus est mundus: Ergo unus illius opifex. Consequentia probatur; nam sicut unius regni unus est princeps, ita unius mundi unus debet esse conditor ac rector; aliâ non foret universalis Dominus. Quamquam enim sunt in mundo respublicæ, in quibus principantur optimates, unus tamen hanc regiminis formam proposuit, unus jecit urbium fundamenta, ut Athanarum juxta Platonem Pallas, Romæ Quirinus seu Romulus, Patavii, ut fertur, Antenor. Atque si compatiuntur principatus confortium homines, pati non potest summus Deus; illi enim infirmi, & errandi capaces egent alterius consilio ac potentia; Deus autem summe verax ac potens neque consultatione indiget, neque auxilio. Quod si dixeris plures mundos fabricatos esse, vel diversas ejusdem mundi partes à Diis pluribus, subsistit adhuc argumentatio. Nam vel multorum opera ad universas creaturas moliendum erat requisita, vel unus poterat omnes constituere: si poterat unus, cur alios adhibuit? aut necessitate, aut libertate: si necessitate, ergo impotens est, non Deus; si libertate, non sunt igitur plures Dii necessarii. Si autem singulorum opificium requirebatur, consequitur omnes fuisse imbecilles. Vide in oratione contra gentes Athanasium. Atque huc spectat argumentum peti- tum à mundi ordine ac regimine, quod Hieronymus in Epist. ad Rusticum, & Cyprianus in lib. de Vanit. idolor. explicant comparatione apium, gruum, armentorum, & exercituum, quibus omnibus unus est imperator; & Athanasius, eodem loco, exemplo navis, quæ, nisi unus regat clavum, cursum recte non tenet; & citharæ, quæ non edit concentum, nisi unus philarmonicus eam plectro feriat.

7.
Confirmatio 3.

Denique: irrupto semel limine unitatis, innumeri propemodum confurgent Dii; semel enim effusam divinitatem nemo poterit sistere, & cum numerus eo sit perfectior quo major, multitudinis Deorum non erit terminus: Atqui Deos innumeros nullus sibi conscius fatebitur; Ergo neque plures. Argumentum est Tertulliani contra Marcionem: eo utitur noster Gibbon in hac quaest. n. ix. accuratius vero Thomassinus loc. cit. num. vii. & ampliori et-

iam eruditione doctissimus Cardinalis Gotti n. vii. & viii.

Momentum IV. à gentiliū testimoniō, atque idololatrarum amentia.

Auctoritate quoque gentiliū refutatur Polytheismus, cum unum Deum fere omnes scriptores etiam idolis mancipati profiteantur. De Platone, Porphyrio, Jamblichō, Proclo, aliisque hujus sectæ constat, unum statuisse summum Deum, aliorum quidem, sed inferioris sortis, progenitorem. Empedocles, & Antisthenes multos populares Deos, at naturalem unum agnoverunt. De Aristotele, Simplicio, ac universa Peripatetica schola comper- tum est, unicum rerum omnium constituisse principium. Quid senserint Cicero, Varro, Plutarchus, ostendit in præclarissimo opere de civit. Dei Augustinus, & qui in illud commentaria ediderunt, Vives, & Coquæus. Veterum Poëtarum consensum probant Clemens Alexandrinus in Protreptico, Athenagoras, Lactantius, Tertullianus. Hoc argumentum proponunt, quotquot de summo Deo disputationem instituunt, at ornatissima eruditionis copia Gerardus Vossius in 1. de idololatria cap. 2. & Petrus Daniel Huetius in Concordia rationis & fidei lib. 2. num. xiii.

Si reponas longe majorem fuisse numerum illorum, qui plures Deos co- luerunt, ut animadverti initio cap. v. Respondeo horum nullam habendam esse rationem. I. Quia & ipsi unum Deum aliis præesse opinabantur: quem, auctore Plutarcho in Iside & Osiride, incolæ Thebaidos Cneph appellabant; cæteri idololatræ ignorabant, quisnam esset: aut quo nomine vocaretur, si de Ægyptiis loquamur; at si de Romanis, Græcisque, erat iis omnium princeps aut Jupiter, aut Saturnus. Idem fa- tentur omnes gentiles, ut in concilio Carthaginensi sub Cypriano ait Saturninus Confessor, & in Epistolis ad Augustinum Longinianus, & Maximus: idem nota inscriptio Delphici templi EIS EI, *Unus est*, de qua Eusebius lib. 11. Preparat. Evangelicæ cap. 7.: idem oracula Apollinis apud Porphyrium, de quibus Augustinus lib. xix. de civ. Dei cap. 23. idem denique Romani, qui cum Pantheon, id est, Deorum omnium templum, modo Sanctæ Mariæ ad Martyres sacrum, curante Agrippa excitarent, Jovi tamen Victori dicâ- runt.

Secun-

8.
Momen- tum 4.

9.
Oppositio- cum solu- tione.

10. **Confirmatio.** Secundo: demus existimasse idololatrias Deos imperio ac virtute pares; eorundem tamen stultitiam certis rationibus comprehendimus. Principio ex hoc ipso capite, quod summae dementiae est, plures Deos inter se aequales excogitare, ut probat Momentum praecedens. Deinde quia si Dii aut erunt boni, aut mali: si boni, servabunt ordinem inter se: si est inter eos ordo, erit unus summus ad cuius praescriptum ceteri erunt colendi; ut nos Angelis & Sanctorum animabus praestamus religiosum obsequium: at vero in hac hypothese Dii non sunt. E contra si mali, non erunt illud summum bonum, quod saepenumero memoravimus. Ulterius gentes cultum flagitiosissimis hominibus vita functis impendunt, impio in fratrem Romulo, ebrioso Baccho, Jovi in patrem sacrilego; imo Arimanio, Cacodamoni, malo Genio, quibus & nunc hostias mactant Indi, Aethiopes, ac Persae. Rursus sacrificia immolant, ut cap. praecedenti diximus, animantibus, quae cum ratione careant, sunt ipsis cultoribus deteriora: multo minus sunt hominibus comparanda sol, luna, astra, elementa, quae nec vivunt, nec sentiunt, longius ab adoratoribus suis distant numina, quae nec subsistunt, & sunt corporum affectiones, ut motio & falsedo maris, valetudo, eventus, cupiditas, quae sub nomine Salariae, Veniliae, Fortunae, Amoris superstitione gentilitas venerabatur. Quis vero dixerit, Deum esse cultore suo inferiorem, dominum servulo, opificem structura sua, auctorem figmento, ac plasmate? Denique extremam gentium stultitiam eadem ipsarum produnt sacrificia, ac ritus; dira praesertim consuetudo idolis humanas victimas, puero- rum quoque ac virginum cruenta immolatione mactandi. Nefanda haec sacra commemorant Lactantius, Plutarchus, Porphyrius, Saubertus. De turpitudine Sacrorum Matris magnae scribit elegantissime S. Pater in VII. de civit. Dei cap. xxv. & xxvi. de placentis conspersis adipe ab Hebraeorum sceminis gentilium more oblati Reginae coeli, ut legitur in Hierem. cap. 44. venustissimus noster Poeta Joannes Baptista Cotta in Adnot. ad Hymnum VII. ubi coeli reginam recte docet esse lunam. Nam (addam haec ad praclarissimum scriptorem, quem honoris causa nomina-

vi.) Hebraei coeli reginam vocant **בעלת**, & a Philone Byblio dicitur **Βελττις**, ab Abydeno vetustissimo scriptore apud Eusebium in fine IX de Praeparat. Evangel. **Βελττις**, Beltis, uxor Beli, & prima regina Assyriorum; qui, ut capite praeced. diximus, in *sole, & luna*, reges suos adorarunt. Atque factae talibus Diis, Deabusque huiusmodi placenta, ac liba satis vesanam redarguunt superstitionem.

Tria ad haec regerebant pagani. I. Se non colere lapides ac metalla; Sed simulacra, altaria, custodiam ignis & cetera id genus esse immortalium Deorum symbola: ita Celsus apud Origenem lib. VII. II. Aiebant, conficta esse probra de ipsorum Diis enarrata. III. Idola solum sculpta esse ad accersendas aereas potestates.

Verum commenticia sunt haec omnia. Et primum quidem; nam certum est simulacrorum inventores existimasse, Deos esse corporeos, atque ipsis idolis simillimos; aut saltem consecratione ita statuis alligari, ut arbitrentur se carere Diis, cum essent ablata eorum icuncula. Habes exemplum Michae Judicum XVIII. v. 24. & plurima apud Ethnicos de asportatis Penatibus, ne restaurari possent urbes hostium everse. Quapropter siue statuam, siue praesentem Deum dicant se colere, perinde est, ac eodem pacto insanire. Ejus generis est responsio altera; nam Deorum flagitia non nostri scriptores primo commemorarunt, sed Homerus, Varro, Phornutus, & alii: qui si commenticia narrant, erunt ejusdem fursuris Deorum virtutes, nec non Saturni, Jovis, Martis aliorumque Deorum nomina. Atque si falsa sunt, saltem pagani Deorum probra imitantur, ut constat in Terentiana, Eunuchio Act. III. scena v.; & arbitrantur, Deos delectari obscenissimis sacrificiis, quae perstringit ingeniose Augustinus in II. de civit. Dei cap. XXIX. *Et sunt miseris*, ut scribit Cyprianus Epistola II., *religiosa delicta*. Tertiam denique responcionem ita impugnat Athanasius in Orat. contra gentes: *Si haec simulacra facta sunt, ut per ea advocent potestates; cur haec iisdem, quas invocant, potestatibus pluris faciunt? cur iisdem simulacris Dei nomen, & bonorem imponunt, ac praestant? Quod si reponant, se idolis potestates has anteferre, ingeret se iterum prior refutatio.*

II.
Tres ob-
jectiones pa-
ganorum.

Solutio.

CAPUT VII.

Objectiones contra prolata momenta solvuntur.

SUMMARIUM.

1. 2. In favorem Polytheorum fit, & solvitur obiectio desumpta ex S. Scriptura & Theologia paganorum
3. 4. 5. 6. 7. 8. Pluralitatem Deorum adver-

- sarii probare conantur ex innumeris fere miraculis. Satisfit objectioni.
9. Solvitur argumentum petiti à ratione,

I.
Obiectio 1.
ex S. Scri-
ptura.

IN Polytheorum patrocinium primo loco afferri possunt Divinae Scripturae. Habetur namque Exodi vii. v. 1. Moysen fuisse Deum Pharaonis. In Psalm. lxxxi. legitur: *Deus stetit in synagoga Deorum.* Et infra: *Ego dixi Dii estis, & filii excelsi omnes:* quo testimonio Christus propriam divinitatem comprobavit Joannis cap. x. v. 35. Ad Corinth. prima cap. viii. v. 5. *Siquidem sunt Dii multi, & Domini multi.* Corruit ergo Momentum primum petiti ex sacris literis.

Solutio.

Resp. nego consequentiam, quæ hanc recte ex productis locis inferitur, ut ostendam singulorum explicatione. Exodi vii. Moyses dicitur Deus constitutus; ergo non erat ille Deus natura sua, sed Dei vicem gerebat. Deinde ibi appellatur Deus solo vocabulo **אלהים**, quo judiciaria potestas significatur: ideoque sensus est, Moysen electum à Deo fuisse, ut Divina judicia contra Pharaonem exequeretur, unde transtulit Jonathan, *Ego te constitui timorem Pharaonis.* Præterea ibidem v. 2. aperte innuitur, quo sensu Moyses dicatur Deus: *Tu loqueris omnia, quæ mando tibi. . . Sed ego indurabo cor ejus, & multiplicabo signa, & ostenta mea in terra Aegypti.* In Psalmo item lxxxi. est vocabulum **אלהים**, & sensus est, *Deus stetit in synagoga judicum;* exercent enim reges ac judices ministerium ipsius Dei, qui Proverbiorum viii. v. 15. ait: *Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.* Propterea dicit Psalmista, Deum judicaturum ipsos iudices, qui perverse agunt, ut proceres Israël, qui Absalomum fuerant secuti: *Deus, inquit, stetit in synagoga Deorum: in medio autem Deos judicat. Usquequo judicatis iniquitatem: & faciem peccatorum sumitis?* Quod ex eodem Psalmo profertur, idem omnino est: videlicet, *Dii estis, iudices estis, atque secundum legem, ac præscriptionem meam ad regendos populos constituti, Dique participatione regiminis, non sempiterna substantia; Vos enim (nota quænam illico subsequantur,) sicut homi-*

R. P. Berti Theol. Tom. I.

nes moriemini: & sicut unus de principibus cadetis. Quomodo eo loci Christus suam probat divinitatem, & invidorum retundit criminationem, ostendam in lib. de Trinitate contra Arianos, qui hoc testimonio abutuntur. Demum Apostolus de fallaci gentium opinione, non de proprio sensu loquitur, cum statim addat: *Nobis tamen unus Deus.* Atque ad communem hanc interpretationem addo Græcum textum, *Καὶ γὰρ εἰπὲρ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, Nam & si sunt qui dicuntur Dii, scilicet qui Deorum habeant nomen: quod satis indicat, gentilium idola esse tantummodo θεοὶ λεγόμενοι, Deos nomine, atque appellatione.*

Instabis. Concordant Divinae Scripturae cum Theologia paganorum. Hæc docet unum Deum præesse cælo, id est, Saturnum, alios aliis partibus mundi: hominis fatorem esse Jovem: huic adflare Consentes, quos consulat in rebus maximis; unum denique esse Deum Hebræorum, cæteros nationum cæterarum: Atqui hæc omnia Divina affirmant Scripturae. Ergo his Deorum pluralitas nequaquam adversatur. Prob. mi. Primo Geneseos legitur: *In principio creavit Deus cælum, & terram:* Hebraice

2.
Instantia.

ברשית ברא אלהים observa vocabulum **אלהים**, Elobim. Capit. 2. v. 7. habetur, *Formavit igitur Dominus Deus hominem:* Hebraice **יהוה יוצר יהוה** nota Dei nomen **יהוה** Jehova: Ergo cælum condidit Deus Elobim, & iste est Saturnus; hominem verò plasmavit Deus **יהוה** Jehova, & iste est Jupiter. Eodem cap. 1. v. 26. Sator hominum Jehova ait: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram.* Consultat ergo Deus Jehova Senatum Deorum in plasmatione præstantissimæ creaturæ, id est, hominis. En Jovem in synagoga Deorum *Consentium:* denique cap. 2. v. 4. ubi omnium rerum commemorantur generationes, legimus: *In die quo fecit Dominus Deus cælum, & terram, in Hebræo Codice,*

יהוה אלהים ביום עשות. Occurrit

currit istic & nomen Dei Conditoris hominum, יהוה *Jehova*, & aliorum Deorum, qui ceteras res procreârunt, אלהים *Elobim*: Igitur diversi Dii diversis rebus præfunt, unus cælo, alter hominibus, iste Hebræis, ille Philistiim, &c., probâtque gentiliū Theologiam ipsa Divinarum Scripturarum auctoritas.

Solutio.

Resp. nego minorem. Ad probat. dico I. Deum Creatorem cæli, & Deum Conditorem hominis esse unum; nam cap. 1. v. 1. dicitur cælum, & terram creâsse Deus אלהים. Vers. 26. ait *Faciāmus hominem*, Deus אלהים. Cap. 2. v. 7. habetur formâsse hominem, Deum יהוה, versu 5. creâsse cælum & terram, Deum יהוה-אלהים. Est ergo idem אלהים ac יהוה, idemque fator hominum, & Creator cælorum. Quamquam principio commemoratur nomen אלהים, non יהוה vel quia istud revelatum est Moyfi, eratque olim ignotum: vel quia speciali quodam providentiæ titulo Deus universorum appellari voluit Deus hominum. II. Ea verba, *Faciāmus hominem*, nequaquam significant consultationem Deorum; non enim requiritur senatus consultus, ubi omnia moderatur perfectissima sapientia: sed significatur hic aliquarum Personarum distinctio, ut explicabimus agentes de Trinitate. Quod si gratis admittatur expositio veterum Hebræorum existimantium Deum regum more nihil inconsultis angelis moliri, vel etiam opinio Platonis, qui in Timæo commentus est summi Dei ad Deos minores colloquium; erit verus Deus unus ille summus, cui obtemperant angeli, Dique minores. III. Optime dicitur cap. 2. v. 4. Deum ac Dominum, *Elobim*, & *Jehova* operatum esse universa; sed unius Dei plura sunt nomina. יהוה *Jehova* incommutabilem existentiam, אלהים *Elobim*, ut scribit Aben-Esra, denotat intelligentiam, sapientiam, prudentiam. Postremum nomen pluralis est numeri, sed communis significationis, quam à verbo adjuncto ejusque numero, ac suffixis distinguimus: in omnibus vero productis locis singulari verbo conjungitur; & cap. 1. v. 1. legimus ברא אלהים, *creavit Deus*; versu 26. ויאמר אלהים, *Et ait Deus*; cap. 2. v. 7. ויצר יהוה אלהים, *Et formavit Deus*: Unus itaque, ac singularis ubique Deus.

Opp. 2. Contestantur Deorum pluralitatem innumera fere miracula. Ergo ^{3.} Objectio 2. fatendum est plures esse Deos. Ant. probatur I. Ex Idolorum oraculis; quorum plura numerat Celsus apud Origenem lib. vii., ubi Hebræorum Prophetis opponit Celsus Pythias, Dodonidas, vatesque Clarii Apollonis, & Jovis Ammonis, atque conqueritur horum vaticinia nihili fieri à Christianis. II. Ex prodigiis patratis ab Iside, in cujus templo excubantes infirmi à medicis desperati, plurimi capti oculis, mutilati, oppressi languoribus in pristini vigoris integritatem restituebantur; ut scribit lib. 1. Diodorus Siculus. III. Ex gestis ab Apollonio Tyanæo, qui Romæ puellam revocavit ad vitam, evanuit ab oculis Domitiani, & raptus in cælum est, ut refert Philostratus, inter Virginum, Divorumque concentus. IV. Ex miraculis Æsculapii, in cujus Romano templo ad insulam Tiberinam appensa erat marmorea tabula sanatorum ab ipso hominum exemplis inscripta, cujus etiamnum fragmentum extat apud Gruterum pag. lxxi. V. Ex prodigiis Vestalium, de quibus narratur ab Ovidio in 2. Fastorum compressa Sylvia, Vestæ simulacrum manus opposuisse oculis, divinumque ignem quasi sensu præditum sese contraxisse sub cineres. De Æmilia narrat Dionysius lib. 2. Antiquit. Roman. implorato Deæ præsidio, abscissam stolæ carbasinæ laciniam in frigidos injectam cineres ex templo à flammis fuisse correptam, cum ipsa tamen ignem negligentius asservasset, & foret extinctus. De Tucia scribunt idem Dionysius, & Valerius Maximus lib. viii. cum accusaretur violatæ pudicitie accessisse prosequente universo populo ad Tiberim, & vacuo cribro haustam aquam pertulisse usque ad forum. De Claudia etiam narrant cingulo traxisse navim deferentem Idæ simulacrum, & in Tiberis vado hærentem. VI. Ex patratis à Vespasiano, & Hadriano: quorum ille, auctore Tacito lib. iv. cap. 81. cæcum, & ægrotum manuum impositione sanavit, is vero, Spartiano teste, cæcum à natiuitate Pannonium nomine illuminavit; quod simile est miraculo Christi, de quo Joannes cap. ix. v. 32. *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos coeci nati*. Sunt & alia in dissertationibus de Angelis expendenda.

Resp. nego ant. ad probat. dico nullam fidem habendam esse gentiliū miraculis, quæ & ipsorum scriptores celeberrimi in dubium revocant, ut nulla idonea

Solutio.

idonea Testium fide suffulta, planeque conficta, ait historiarum initio Livius antiquorum fabulas sequentibus verbis excusans; *Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana Divinis primordia urbium augustiora faciat*: & si quædam facta concedantur, aut talia fuerunt quæ in admirationem traherent rerum naturalium ignaros, aut veneficia malorum spirituum fraude conficta, aut non ab his, sed à suprema mente patrata. Ad quæ distinguenda alibi certas regulas tradam: nam satis est modo si prædictorum miraculorum falsitas ostendatur. Oracula itaque Apollinis, Ammonis, aliorumque Deorum nullam totam præferunt divinitatis: primo, quia illorum verba fuerunt ambigua, ut demonstrat ex Oenomaï locis Eusebius lib. iv. P. E. à cap. 20. ad 26. Grotius etiam in iv. de Verit. Relig. Ch. num. ix. & in libro de Oraculis Ant. Van-dale: eaque ipse Cicero in II. de Divinat. flexiloqua & obscura appellat. II. Quoniam hisce oraculis Religionis nostræ veritas firmatur, & aliquando apud paganos aliquorum vatum opera usus est Deus, ut ad mysteria fidei nostræ, & ab idolis aversionem superstitiosos diserneret. Nam idolorum oraculis manifestatum est, Deum esse unum, Hebræam gentem sapere, quæ numen ingenitum veneratur, ut probat Augustinus lib. xix. de civit. Dei cap. 23. & Paræneticus ad Græcos, qui tribuitur Justino: venturum quoque ab Oriente, qui rerum omnium potiretur, regemque omnium regum, ut fatetur Suetonius in Vespasiano, Tacitus lib. iv., & Cicero in II. de Divinat. III. Quia si quid definitius prædictum est, poterat ex causis naturalibus præsentiri, ut medici prædicunt exitium aut sanitatem, ut Anaximander, & Pherecydes terræ motus prænuntiârunt, ut astrorum inspectores de pluvia, nive, grandine vaticinantur. IV. Quia hæc oracula fieri ab Antitheis ac dæmonibus ex eo constat, quod in amores illicitos, in improborum hominum laudes, in cædes ac bella, in horribiliora crimina ab ipsis gentilium legibus damnata cultores suos fraudulenter alliciant. Hæc de Oraculis.

Patrata ab Iside miracula nulla sunt. Refert enim loco citato Diodorus, ægros in ejus templo abreptos somno de morborum remedio fuisse admonitos, quod evenire poterat fraude sacerdotum, qui nocte adloquerentur infirmos, & cum essent medicæ artis peritissimi præscriberent pharmacum: aut propterea, quod

R. P. Berti Theol. Tom. I.

somniarent ægroti de remedio, de quo antecederent agentes medicos audierint. Quod si pauci ex templo curati sunt, fuit sanitas restituta in iis languoribus, qui aut sola imaginatione, cujus maxima vis est in chronicis morbis, aut agente intus cacodæmone graves admodum videbantur.

Apollonium Tyanæum præstigiis, magicisque artibus deditum ostendit Eusebius contra Hieroclem, nec dissentit Apollonii Tyanæi. Tatianus in Annotatis ab Hugone Grotio ad iv. de Relig. Christiana num. viii. Dicam de ipso breviter: alia ab ipso patrata narrantur Romæ anno Aera Christianæ xcii. Domitiani Imperatoris xii. alia Ephesi in Xysto anno xcvi. ac i. Nervæ: alia in ejus excessu in Cretensi templo Dianæ Dictynnae. Omnia in Christi contemptum ficta à Philostrato constat comparatione factorum; quod & ipse dicitur ab aliorum oculis evanuisse, Demetrio ac Damadi Puteolis conspectum, creditumque phantasma se iis præbuisse tangendum, ascendisse in cælum inter angelorum, ac virginum choros. Deinde Philostrati mendacia sese produnt, dum scribit, Domitillam fuisse sororem Domitiani, & Clementem perpaucis diebus ante Domitiani obitum fuisse trucidatum, cum oppositum doceant Dio, Suetonius, Eusebius. Item dum recitat orationem, quam ait ab Apollonio conscriptam; & ex nugis, ac stylo manifestum est Criticis omnibus, factum esse ipsius Philostrati genuinum. Rursus dum fatetur plura à se de Apollonio narrari ex incerto rumore, neque reperiri veridicum testem, cum & Damis ad Nervam magistri jussu profectus sit, ne ullus eum morientem videret. Sed concedamus liberaliter omnia. Nullum Apollonii factum est, quod superet virtutem dæmonum. Romæ enim raptus à Domitiano, Ephesi quæ Romæ contigerant edoctus fuit à malo Genio. Duo tantum mirabilia videntur: resurrectio cujusdam puella; idque Philostratus ipse in dubium revocat, asserens quod forte vitalis auræ scintilla intra puellam compressa medicos delituerit. Assumptio in cælum in templo Dictynnae; & hanc fabellam plura momenta confutant: unum, quod alii narrant Apollonium mortuum Ephesi, alii in Lindo, alii in Creta, ut fatetur ipse Philostratus: alterum, quod scribat Apollonium à sacerdotibus Dianæ coniectum in vincula, nec potuisse canes arcere qui templi custodiebant fores, nisi objecta illis ossa: tertium, quod sine ullo auctore,

ac teste hæc omnia Philostratus fabulatur. Quid plura? Neque illud mirandum est, Dæmones una cum corpore malefici spiritum asportasse.

6.
De Æsculapio.

Veniamus ad Æsculapium. I. Videant idololatæ, qualis iste sit Deus, quem de cælo à Junone percussum fulmine narrant Polyanthus Cyrenæus in libro de Ortu Æsculapii, Sextus Empiricus in I. adversus Mathem. cap. xii. Telefarchus, Chalcedonius, qui Clementi Alex. vi. Strom. vocatur Melesagoras; unde sanator Glauci, filiarumque Proeti non potuit salvare seipsum. II. Æsculapii curationes suspectas ostendit, & comico sale conspergit Aristophanes in Pluto, quoniam Sacerdotes noctu cum puellis ægros circuibant, idoli, divarumque speciem simulantes. Postremo: nunquam Æsculapius verbo & imperio quemquam sanasse legitur, sed tantum potionibus, succisque herbarum ac graminum: nec non quamplurimi ejus medicamine ebibito sese perniciosius habuerunt. Vide in I. contra gentes Arnobium.

7.
De Vestalibus.

Jam ad Vestales. Corrupta Sylvia apparuisse in Vestæ idolo præfatum ostentum scribit quidem in II. Fastorum Ovidius, sed in VI. ait:

Esse diu stultus Vestæ simulacra putavi:

Mox didici curvo nulla subesse tholo.

Nulla erat ergo in templis effigies Vestæ, licet in antiquis numismatibus plures conspiciantur, non solum mulieris sedentis, ut scribit Plinius; sed etiam stantis; ut in nummo Vespasiani apud Lipsium cap. III. In nummis tamen Faustinae, & Q. Æmilii sunt Vestæ inscriptiones absque effigie. De Æmilia & Tucia resp. Augustinus lib. xxi. de civitate Dei cap. xi. quæ ab his gesta sunt non excedere naturalem Dæmonum facultatem: alii Theologi affirmant, non repugnare quin vera miracula in veritatis testimonium, atque innocentiae patrocinium etiam à paganis efficiantur. Augustini de Vestalibus judicium firmissimum est: nam in Tucia Dæmonis apparet calliditas, qua ipse falsam de Virgine suspicionem Romanorum animis insinuavit, ut confirmandi idololatriæ cultum per cribri aquam præberetur occasio. Dionysius enim eodem loco scribit, accusatorem Tuciæ post hac multum diuque conquestum nec vivum usquam comparuisse, nec mortuum. Demum ne Vestæ patrocinio tribuamus Tuciæ, Æmiliae, Claudiae, aliarumque salutem, faciunt consimilia Vesta-

lium exempla. Aquiliam namque Severam, repudiata Paula quod maculam haberet in corpore, contra jus, fasque uxorem duxit Avitus, tenuitque cum probro atque dedecore, nec Vesta illam Virgini suæ stuprum vindicavit, ut narrat Jo. Xiphilinus in vita Sardapani. E contra Ant. Caracalla Vestales quatuor occidit: ex quibus una, quam vitare non poterat, (obstitit enim Virgo,) non opitulante Dea viva sepulta est, exclamans scire ipsum Antoninum se virginem esse. Ergo Vesta ignis sui custodes neque incontaminatas in extremo periculo liberavit, neque à furentium libidine reddere potuit immunes.

8.
De Hadriano & Vespasiano.

De Hadriano, ac Vespasiano affirmant uno ore Theologi, esse per simulationem facta, quæ nobis sexto loco opponerantur; idque non gratis, sed auctore Tacito, qui refert curatos à Vespasiano non fuisse humana arte insanabiles, neque cæco, cui visum restituit, exesam prorsus vim luminis: auctore quoque Spartiano, qui affirmat, Hadriani miracula à Mario Maximo irrideri tanquam simulationes ad levandam Imperatoris stultitiam adhibitas. Nam Antoninus Pius, ut Hadrianum volentem se occidere in spem induceret recuperandæ salutis, ei febrienti Pannonium tanquam veterem cæcum præsentavit, ut apparenter illuminatus oppressum desperatione virum levaret. Lege Salmasium Hist. Augustæ in Spartiano. Hæc communiter Theologi: quibus perpauca addam. Quantum attinet ad Hadrianum, tametsi eum febris reliquit, quod passim in debilitatis corpore contingit, invaluit tamen ejus morbus, eodemque anno a. d. vi. Idus Julias obiit apud Bajas. Vespasianum vero inquit Tacitus Alexandria sanasse quemdam oculorum tabe notum, aliumque ægrum manu, *Monitu Serapidis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit*; Suetonius scribit, hunc non manu ægrum fuisse, sed *debilem crure*. Ergo neque de re gesta consentiunt, neque negant interfuisse Sacerdotum Serapidis subornationem. Ero denique liberalissimus, & Vespasiano datam miraculorum virtutem fatebor. Illum ad principatum signis, & ostentis ab aliquo numine divinitus excitatum scribunt Tacitus in I. & IV. Historiarum, Suetonius cap. 7. Josephus in III. de Bello Judaico cap. 27. Præordinaverat enim illum Deus Christianorum contra pervicaces Hebræos ministrum justitiæ suæ: ab eoque dirutum est Jerosolymitanum tem-

templum, eversa civitas, dispersi per orbem judæi. Ergo præmovente eodem Deo Christianorum mira operabatur Vespasianus: nec male Grotius in IV. Relig. Christ. cap. VIII. *Si verum est per Vespasianum cæco visum redditum, factum id est, ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur; lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister.*

9.
Objectio 3.

Opp. 3. Argumenta à ratione petita ex æquo militant contra Polytheismum, & contra Trinitatis mysterium: Ergo vel inde unitas Dei non probatur, vel evertitur Divinarum Personarum pluralitas. Probatur ant. I. Si tenet argumentatio ista, Deus est summè perfectus, ergo est unus, debet valere & hæc: Persona Divina est infinite perfecta: Ergo in Deo una tantum persona est. Rursus si recte arguitur; Unus Deus differre non potest ab alio neque substantialiter, neque accidentaliter: ergo nullo modo; fas erit ita ratiocinari: una persona neque accidentaliter, neque substantialiter potest differre ab alia: Ergo nulla prorsus ratione. Item si bona est consecutio: Poterat unus Deus esse auctor universorum: Ergo Dii plures superfluiunt; habebit eandem vim hoc enthymema: sufficit ad omnia moderandum una persona, ergo frustra creduntur plures. Tandem irrupto limite unius personæ non idcirco constituuntur infinitæ: Ergo infiniti Dii non confluent, tametsi detur multitudo Deorum.

Solutio.

Resp. nego antecedens. Ad 1. probationem dico, tres Divinas Personas non esse plura summa, ac perfecta bona, sed unum duntaxat; unam scilicet substantiam undequaque infinitam: quomodo autem cum hac indivisibili substantia tres Divinæ Personæ consistant, dicam, quantum humana ratio potest percipere, in I. libro de Trinitate cap. VI. Nam modo fat est, si respondeatur cum D. Bern. lib. V. de Considerat. cap. I. *Nunc vero cum tres illæ Personæ illa substantia sint, & illa una substantia tres illæ Personæ, quis numerum neget? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? nam vere unum sunt.* Itaque nego consequentiam; quip-

pe tres Personæ, quæ sunt una substantia, sunt etiam unum summum bonum: plures autem Dii, cum sint natura secreti, sunt plura bona, ideoque finita. Ad 2. dico, quod necesse est, ut plures Dii distinguantur ad invicem aut specie, quemadmodum equus distat ab homine, aut separatione ejusdem naturæ, prout Plato distinguitur à Socrate: utrumque vero importat Divinæ substantiæ limitationem. At Personæ neutro modo ad invicem distinguuntur, cum sint eadem numero atque indivisa substantia: sunt autem diversæ sola personalitate, quæ, ut ait Damascenus lib. I. de Fide Orthodoxa cap. VIII. *quæ vox nec naturæ discrimen, nec dignitatem, sed subsistendi modum indicat.* Nego itaque consequentiam, ac paritatem. Ad tertium respondeo creare, regere, providere non esse attributa, quæ convenient Personæ ratione Personæ, sed ei competunt ratione substantiæ, atque omnipotentia, auctoritatis, domini, quæ sunt in singulis Divinis Personis penitus indistincta: unde nego suppositum consequentis, ac paritatem: cum diversi Dii diversa potentia sint præditi, eo quod separata natura separantur quoque operationes ac munera; divinæ autem Personæ eadem pollent omnipotentia, cum non sit dividenda facultas & operatio, ubi non potest separari substantia. Ad ultimum pariter neganda est consequentia: etenim Dii gentium multiplicantur cum propagatione ac separatione substantiæ, neque idonea causa reddi potest, cur unus Deus alium generet, iste alium, & tamen cessent generationes Deorum, qui, eo ipso quod Dii, fecundissimi debent esse. Verum Personæ originem habent, inter se absque ulla separatione naturæ, atque discernuntur invicem solis connotatis & relationibus: quæ nequeunt amplius multiplicari; quoniam si in Deo est una indivisa substantia, erit quoque una generatio, & unus Filius: erit una dilectio, & unus Amor, & si contra plures constituentur filii, plures erunt generationes, pluresque substantiæ, neutra autem illa Divina, quæ cum sit infinita, una est; ut hætenus demonstravi.

CAPUT VIII.

De iis, qui statuerunt duo summa Principia,
bonum unum, alterum malum.

SUMMARIUM.

1. Quinam statuerint duo summa principia.

2. Opinio de duobus Diis bono ac malo una cum idololatria à Cham caput disseminari.

3. 4. 5. Malum non est aliqua substantia, quam necesse sit ab efficiente summa causa produci.

6. 7. 8. Non dantur duæ summæ, ac principes causæ, quarum una sit cujusvis boni, altera malorum omnium effectrix.

9. 10. 11. Proponuntur, & solvuntur objectiones.

1. De duobus summis principis, uno bono, altero malo.

Inserunt huic libro recentiores Theologi Marcionitarum, & Manichæorum historiam, qui duo, ut dixi initio cap. v. constituerunt Principia. Marcion illorum Hæreticorum Magister, Helenoponticus fuit; patriamque habuit urbem Sinopen. Vitata virgine, tametsi continentiam voverat, à patre Episcopo Ecclesia pulsus, Cerdonem Gnosticum hæresiarcham audivit, eundem secutus Romam; quo Cerdo advenerat Hygino vivente, ac proinde ante annum cxxvi. Marcion vero circa annum cxxi., vel, ut aliis videtur, clv. Certum est errorem suum disseminasse vertente II. sæculo, duosque statuisse Deos, *tangam duas symplegadas naufragii sui*, ait lib. i. cap. 2. Tertullianus. At nonnulli Marcionis discipuli, ut scribit Rhodon apud Eusebium Hist. Eccl. v. cap. 13., non duos, sed tres affirmarunt: unde factum est, ut ipsi Marcioni tria à quibusdam fuerint exprobrata principia, non solum ab Epiphano Hæresi 42. atque à Theodoret, & Cyrillo in locis, quæ eruditè expendit Natalis Alexander SÆC. II. Dissert. 2. art. 2. verum etiam, quod prætermisit Alexander, à Dionysio Romano apud Athanasium libro de Decretis Synodi Nicenæ num. 26. Ab ea ergo questione, an Marcion duos tantum, an tres Deos agnoverit, cum facile veteres possint conciliari, arbitror esse abstinendum; atque sufficienter illam resolvi ab Augustino lib. de Hæresibus n. xxii., ubi ait: *Marcion quoque, à quo Marcionitæ appellati sunt, Cerdonis secutus est dogmata de duobus principis: quamvis Epiphanius eum tria dicat asseruisse principia, bonum, justum, prævum; sed Eusebius Sinerum quemdam trium principiorum, atque naturarum scribit auctorem.* Non levis mihi suspicio est, *justum ac prævum* perperam fuisse distincta, cum per Marcionitas ac Cerdonianos essent unum; qui *bonum* dicebant tanquam Deum misericordem, *justum* vero appellabant prævum, quasi imitem ac ferum: unde

falluntur, qui in Augustino pro *justo* censent legendum esse *injustum*. Merito igitur doctissimi Patres Benedictini productam nuper Augustinianam lectionem retinuerunt.

Marcioni, quem martyr Polycarpus appellavit *Primogenitum diaboli*, adhæsit sæculo III. Cubricus Persa servili genere natus, quem anus quadam manu missum adoptavit, atque librorum Terbinthi, seu Buddæ, nec non bonorum omnium conscripsit haredem. Is est Manes, quem sui Manichæum nominaverunt, *quasi Manna fundentem*. Manetis enim nomen, quod assumpserat Cubricus; eo quod apud Persas designet eloquentem virum, ac disputatorem egregium, commutârunt in Manichæum, ne hæresiarcha *furere percitus diceretur, quod significat Grace Manes, à verbo manous ex quo manius, Stultitiæ nomen.* Is imperante Probo xxii. discipulos sibi adscivit, inter quos celebriores fuere Thomas, Hermeas, & Adda. Dixi *imperante Probo* cum Augustino lib. xiii. contra Faustum cap. 10. quem sequitur Petavius in Adnot. ad Epiphanium, & Natalis Alexander in Synopsi Hist. Eccles. Sæculo III. art. ix. §. 1. Joannes Sianda in Lexico Polemico refert ortum hujus hæreseos ad ann. 277. nempe ad tempora Aureliani. Siandæ sententia vera est, & ab Eusebio atque Epiphano traditur, eique subscribit Gerardus Vossius in Fragmento de Manichæis. Non tamen hi recedunt à sententia Augustini; quippe Manetis hæresis cœpit innotescere in Perside an. 277. sub Aureliano, & coalescere cœpit ac propagari sub Probo, qui tantum biennio post suscepit imperium, nempe anno Christi cclxxix. Hæc dicere malo, quàm cum Natali de anno exorti Manichæismi nutare: ita enim Historici antiquiores, qui aliàs non convenirent, facillime conciliantur. Maneti à Persarum rege cutis vivo detracta est arundinibus, in quibus supersticiosa religione

De Marcione.

Ma-

Manichæi hac de causa cubabant. Alios Manetis errores, præter duo rerum principia, ad hunc referre locum instituti ratio non postulat. Scripsere contra Marcionem Clemens Alexandr. lib. III. Strom. Irenæus lib. IV. adversus Hæres. cap. 14. Tertullianus integris libris quinque. Oppugnârunt vero Manichæos Titus Bostrensis, Epiphanius, Theodoretus, & alii; sed omnium luculentissime S. P. Augustinus pluribus contra eos Operibus editis: hunc autem errorem in libro præsertim de natura boni, & XXI. contra Faustum. Hæc est brevissima Marcionitarum ac Manichæorum historia, quorum error manavit à falsa opinione, quod malum substantia esset atque natura, non boni deficientia. In his videntur omnes consentire; sed non à Manete, non à Marcione, non à Cerdone, aut Valentino exortus est error iste, ut communiter traditur. Antiquiorem habuit originem, qua patefacta perversum dogma oppugnabo.

2. PROPOSITIO I. Opinio de duobus Diis bono, ac malo una cum idololatria à posteris Cham cœpit disseminari.

Explicatio, ac probatio. Explicatur simul propositio, ac probatur. Vetustissimam apud Ægyptios idololatriam colligimus, ex dictis cap. V. Prob. III. quod Isidem, & Osiridem reges suos principes Deos habuerunt; primos autem Ægyptiorum Reges ad tempora filiorum Misraim, qui & Ægyptus, esse referendos satis constat. Atqui in Iside, & Osiride Ægyptii duo contraria principia venerabantur, scribente Plutarcho in Iside, & Osiride existimasse præscos Ægyptios, non unam esse rationem, quæ universa contineat, & dirigat, sed cum multa è bonis juxta malisque sint confusa, imo nihil natura hæc sincerum proferat, non esse unum aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem, distribuatur, ac misceatur; sed à duobus principiis contrariis, adversisque duabus facultatibus, quarum altera ad dexteram, altera retrorsum avertatur, atque reflectat, cum vitam esse mixtam, tum ipsum mundum circumferri, variisque, & omnis generis motibus agitari. Igitur apud Ægyptios una cum Polytheismo error Marcionitarum invaluit. Hinc ad Chaldaeos & Persas propagatum. Magi enim Persarum, quorum princeps est Zoroaster, quem Ammianus Marcellinus lib. XXXIII. asserit vixisse sæculis præscis, ac longe ante Cyrum, scriptor autem Recognitio- num, aut si Clemens Alex. aut quisvis

alius, lib. IV. putat eundem esse cum Misraim filio Cham, neque ipse Huetius saltem Moyse facit posteriorem: Magi, inquam, seu Persæ ab initio agnoverunt Deum Oromasdem causam boni, & Arimanium causam mali, auctore eodem Plutarcho cit. loco, nec non Aristotele, Hermippo, ac Laërtio. Propagatus ergo est una cum idololatria error Manichæorum. Transiit præterea Polytheismus ad Græcos, inter quos emergentibus Philosophorum sectis floruerunt Platonici & Stoici, ac inter hos Democritus primum & Chrysippus. Qui & fati necessitatem, & incompositam materiam adversariam, reluctantem naturæ beneficæ agnoverunt, ut colligitur ex Platone in lib. de legibus. Hauserunt ergo hi à Chaldaeis duorum principiorum perversum dogma. A Stoicis exorti Gnostici; quorum princeps fuit Simon Magus primus omnium hæreticorum, ut ait lib. 2. contra advers. legis ac Prophet. magnus August. quamquam Epiphanius Gnosticorum originem arcessit Hæresi XXVI. à Nicolaitis. Simon anno à Christo passivo VI. cœpit hæresin spargere: discipulum habuit Menandrum, Menander Basilidem, quem Eusebius in Chron. ad annum Ch. 134. Gnosticorum fecit auctorem, Basilides Cerdonem, de quo Tertullianus de Præscription. cap. 11., *Accedit his Cerdon quidam. Hic introducit initia duo, id est duos Deos, unum bonum, & alterum sævum: bonum superiorem; sævum mundi creatorem.* Cerdonis, ut diximus, auditor fuit Marcion; quem proinde idem Tertullianus lib. V. cap. penult. Stoicum jure dicit, collocantem cum Deo creatore materiam de porticu Stoicorum. Ea propter Marcionitæ cum Stoicis fati necessitatem adstruxerunt, liberumque negaverunt arbitrium ad peccandum, existimantes quodcunque malum necessitate quadam à principio malopendere. Itaque talis est, ut arbitror, hujus insaniam origo, ac progressus: Esse Deum bonum ac Deum malum Manichæi acceperunt à Marcionitis, Marcionitæ à Gnosticis, Gnostici à Stoicis, Stoici à Chaldaeis & Persis, Persæ ab Ægyptiis, Ægyptii autem à filiis Cham, à quibus omnis idololatria. Si quis verò contendat cum Natali Alexandro Dissert. XIV. Sæc. II. Art. 1. Deum Marcionis fuisse ante Christum penitus inauditum, eo quod Tertullianus lib. I. cap. VIII. novum appellat; sequatur, si placet, virum doctissimum. Ego Tertulliani argumentum probando dicam, Marcionis Deum

Deum fictitium esse, quia novus: sed novus, quia illum novitas aliquando produxit cum primum consecravit, ut de Saturno ait ibidem Tertullianus. At novum esse, & post passionem Christi confectum non tanta facilitate affirmaverim.

3. PROPOSITIO II. Malum non est aliqua substantia, quam necesse sit ab efficiente summa causa produci.

Probatur I. Id asserunt omnes Ecclesiae PP. omnesque Theologi, inter quos distincte hanc propositionem propugnant D. Thomas Quæst. XLVIII. art. 1. noster Ægidius in 2. Sent. dist. 1. Sylvius in præcitatam D. Thomæ Quæstionem, Thomassinus lib. 2. Theol. dogmat. cap. x. & xi. & alii, quos memorare non vacat. Ac 1. probatur ex sacris literis. Quidquid à prima causa productum est, bonum est, siquidem Gen. 1. legitur: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*: & in priori ad Timoth. cap. 4. *Omnis creatura Dei bona est*. Ergo malum non est à prima causa productum.

4. Deinde probatur Sanctorum PP. auctoritate: ait namque scriptor de Divinis Nom. cap. 4. *Privatio est malum*. Ath. in Orat. contra gentes: *Necessum est veritatem Ecclesiastici dogmatis explendescere: nullum malum nec à Deo, nec in Deo, nec ab initio extitisse: neque ullam esse ejus substantiam*. Ambrosius lib. de Isaac, & anima cap. 7. *Quid est aliud quod malum dicitur, quàm privatio boni?* Damascenus lib. 2. de Fide cap. 4. *Neque aliud quidquam est malum, quàm boni privatio*. Augustinus lib. xi. de civit. Dei cap. 22. *Omnino natura nulla est malum, nomenque hoc non est nisi privationis boni*. Plura habet consimilia Augustinus in lib. de Nat. boni, in lib. i. contra Adv. legis, in vii. Confess. cap. xii. in iii. de lib. arbitrio cap. 13. &c. Ludovicus Thomaf. demonstrat, eandem fuisse veterum Philosophorum sententiam, quod de omnibus propter ea, quæ dixi in præced. Propositione, non ausim proferre.

5. Probatur tandem traditis ab Augustino rationibus. Primo quidem; nam substantia mali aut incorruptibilis est, aut corruptibilis: si incorruptibilis, est summe bona: si autem corruptibilis, corrumpi ac vitari non posset, nisi bona esset. Ergo substantia mali nulla est. Ita S. P. lib. vii. Confess. cap. nuper laudato. Ulterius: Quælibet natura, in quantum est, bona est, quippe bonum est existere & esse; malum ergo non est natura aliqua, sed naturæ defectus. Ita in lib. de Nat. boni cap. 3.

Præterea: malum vel extra naturas rationales reperitur, quale est elementorum pugna, animantium interitus, temporum fluxus, exitium ac solutio corporum; vel situm est in naturis ratione præditis, ac liberis, cujusmodi est peccatum angelorum, hominum lapsus, mentis ignorantia, anxietas cordis, voluntatis flexibilitas: Neque illud, neque istud malum aliud est quàm bonitatis privatio; Ergo nullum malum substantia sive natura dicendum est. Minor probatur, & primo de malo existente extra liberas creaturas: Deus bonus debuit constituere bona creata mutabilia, ut possint fluere, decedere, interire, ac sese à summa bonitate deflectere; si enim creaturæ immutabiles omnino forent, essent bonum incommutabile, & Deus ipse: Igitur quod creaturæ defluant, pereant, pugnent invicem, non est quadam proprietas substantiæ malæ, sed deflexio naturæ bonæ, deficientis ab ea incommutabili bonitate, à qua producta est flexibilis, & mutabilis. Vide Augustinum lib. xii. de civit. Dei cap. 4. Probatur quoque de malo, quo creatura rationalis liberè afficitur: Rectissime Deus condidit cum angelum, tum hominem ea libertate, ut, si nollent, mali esse non possent, libere auctorem suum diligendo, & libere præceptis ejus obtemperando: si vellent, miserrimi fierent libere peccando, & libere mutabili bono adhaerendo, proposito præmio ut liberaliter Deo servirent, indicto supplicio ut humiliter Deum timerent: Ergo malum culpæ, in quam labitur creatura rationalis & libera, non est natura ac substantia per se mala, sed deficientia ipsius creaturæ ab illa sempiterna bonitate, à qua libera producta est. Vide S. Augustinum lib. iii. de lib. arbitrio cap. 11. lib. 5. Operis ultimi contra Julianum n. 60. & lib. xii. de civit. Dei cap. 9. & 10. &c.

6. PROPOSITIO III. Non dantur duæ summæ ac principes causæ, quarum una sit cujusque boni, altera malorum omnium effectrix.

Consequitur propositio ista ex præmissis, eam vero totis nervis propugnant omnes Patres, omnes Scholastici, omnes Dogmatistæ: sed ex Patribus præcipue Tertullianus contra Marcionem, & Augustinus contra Manichæos; ex Scholasticis D. Thomas 49. art. 111. & noster Argentina lib. 1. Sent. dist. 2. quæst. 1. Concl. iv., ex Dogmatistis Petavius lib. 1. cap. 3. Thomassinus lib. 2. cap. ix. x. xi. & xii. Natalis Alexan-

Alexander in historiam Ecclesiasticam SÆC. II. dissert. 2. artic. 2. Non male etiam aliqui, tametsi falsæ religionis, ut Grotius lib. 1. de Verit. Relig. Christ., Vossius in priori de Idololatriæ origine, & Clericus in Hist. Eccles. ad annum CXLII. n. VII. & seq. Hanc propositionem confirmant omnia momenta Capitis sexti: Marcionitarum vero Manetæorumque fundamentum subvertit assertio præcedens. Addo tamen proximas argumentationes. Principium summe malum aut vivit, & intelligit, aut non: si neque vivit, neque intelligit, fatentibus Manichæis, operari non potest: neque universa mala producere: si est atque intelligit, nequit esse principium summe malum, quandoquidem in eo reperitur aliquod bonum, existentia scilicet, vita, & vis intelligentiæ: Principium ergo summe malum fictitium est ac repugnans. *Ita errantes Manichæi, ita delirantes, imo vero ita insanientes, ut non videant in eo, quod dicunt naturam summi mali, ponere se tanta bona, ubi ponunt vitam, potentiam, salutem, memoriam, intellectum, temperiem, virtutem, copiam, sensum, lumen, suavitatem, mensuram, numerum, pacem, modum, speciem, ordinem. Principes enim tenebrarum & vixisse in sua natura dicunt, & in suo regno salvos fuisse, & meminisse, & intellexisse, &c. S. P. A. de nat. boni cap. 41.*

7.
Probatur 2.

Præterea ita argumentamur. Illi duo Marcionitarum Dii aut æquam vim ac potestatem habebunt, aut unus erit præstantior altero: Si æqua sit amborum potestas, Deus bonus nihil operabitur renitente malo, Deus malus nihil efficiet contradicente bono. Nul- lum ergo extabit unquam aut bonum aut malum. Si autem unus præcellat alterum, non erunt ergo hi Dii pares potestate ac virtute, neque ambo summi, ut Marcionitæ contendunt. Si reponant Deum bonum aliquando permittere, ut operetur malus, ac vicissim; occurrit illico vulgatissimum illud dilemma: Aut Deus bonus potest arcere mala opera Dei mali, aut non potest: Si non potest, erit impos, & imbecillus, non summe potens: Si potest, neque malum impedit, erit malignus: *Quid enim tam malignum, quam nolle prodesse cum possis?* inquit Tertullianus lib. 2. advers. Marcionem cap. 22. Et si insistent valere hoc dilemma etiam contra Unum Deum, quem nos profiteamur summe bonum; in promptu est respon- sio, quoniam Deus noster, quamquam summe bonus, non debet avertere mala. I. Quia non tenetur condere rationalem

R. P. Berti Theol. Tom. I.

creaturam impeccabilem; quin cum sit bonus, delectari debet libera obedientia, quam præmio possit compensare. II. Quia cum sit misericors rationabiliter permittit mala, quorum duntaxat occasione misericordiam exercet. III. Quia si Deus est summe bonus, est etiam justus, & ad justitiam pertinet punire peccata, quæ si non essent, hominibus justitia non innotesceret. IV. Denique quia mala non habent causam efficientem, sed deficientem, ideoque non in Deum refundi debent si ea permittat, sed in solam rationalis creaturæ libertatem. Quæ omnia affirmare nequeunt Marcionitæ, qui arbitrantur, malum à Deo malo contra mentem ac dispositionem Dei boni efficienter produci, & idcirco hunc Deum bonum, aut impotentem existimant, aut malignum.

Ultimo probatur propositio: Hæc duo principia omnino contraria aut separantur invicem, aut simul existunt. Non consistunt simul, neque unum in altero, quia summi boni, & summi mali natura dissimilis est, & infociabilis, atque sese mutuo extinguendi vim habent. Ergo disjuncta sunt ac separata, atque unum quiddam tertium erit, quod illa dirimat. Est ergo inter Deum bonum, & Deum malum principium tertium dividens unum ab alio. Atque hoc tertium principium aut bonum erit, aut malum, utriusque enim naturæ simul esse nequit. Si bonum, quonam pacto segregatum erit à malo? Si malum, quomodo disjunctum erit à bono? Recurrendum erit ad aliud principium tertium: & sic in infinitum. Existit ergo una summa causa, à qua efficiuntur omnia bona, & à qua permittuntur omnia mala; quæ propterea mala sunt, quod ab illius summæ causæ bonitate deflectunt. Argumenta, quæ contra Marcionitas, & Manichæos probant veterem quoque legem esse à Deo bono, erunt, ubi de hac lege disputabitur, proferenda.

OBJECTA SOLVUNTUR.

Non erit operosum Manichæorum diluere argumentationes. Quarum prima ita ex sacris literis proponi potest. II. 45. v. 7. legitur: *Ego Dominus, & non est alter formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum: ego Dominus.* Amos 3. 6. *Si erit malum in civitate, quod non fecerit Dominus.* II. ad Corint 4. v. 4. *Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Joan. XII. v. 31. *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Est ergo Deus malus creator tenebrarum ac mortis, princeps sæculi, & auctor spiritualis cæcitat.

K

Resp.

8.
Probatur 3.

9.
Obiectio 1.

Solutio.

Resp. Isaiam, & Amosum loqui de malo pœnæ, suppliciiis nempe, quæ à Deo iusto peccatoribus immittuntur. *Malum hoc loco non peccatorum, sed poena intelligenda est. Dupliciter enim appellatur malum; unum quod homo facit, alteram quod homo patitur*, ait S. P. lib. contra Adimantum Manichæum cap. 26. Revera Esaias Medorum, Lydiorum, ac Babyloniorum everfionem, & Amos iustas animadversiones in Judæorum iniquitatem prænunciant. Retorqueri etiam potest Esaiæ textus; si enim idem Dominus format lucem, & creat tenebras, facit pacem & creat malum: non differt creator lucis, & auctor pacis ab illo Deo, qui permittit malum, & dividit tenebras. Locum Apostoli explicat Chrysostomus dicens: *Quomodo excæcavit? numquid efficacia sua ad hoc impellens? absit. Sed permittens.* Respondent Tertullianus, Cyrillus, & S. P. lib. 21. contra Faustum cap. 9. Deum hujus sæculi posse hoc loco commode intelligi ipsum diabolum. Recte quidem; nam ita verba Apostoli consonant cum iis, quæ habet Joannes, *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Itaque diabolus dicitur Deus, quomodo ad Philipp. 111. 19. *Venter*, qui Dei vice colitur: atque videtur mihi Apostolus sese explicare in Epist. ad Ephes. cap. 11. v. 2. ubi deditos olim vitiis ac magicis artibus sic alloquitur: *In quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios disidentie*: Joannis vero XII. asserbat Christus ejiciendum hunc principem, id est, expellendam à mundo idololatriam, & magnam illam Deorum turbam, cui addicta erat gentilitas; tum septem illos daemones, quos memorante Origene Celsus appellabat *ἐντὰ ἄρχοντας, septem principes*: hunc denique ipsum Manichæorum malum Deum dictum Psello *ἀρχὸν τῶν ἐπιγαιῶν, principem terrestrium*. Quibus expositis, dist. consequens. Est aliquis Deus princeps sæculi, & creator malorum, malorum pœnæ, concedo: malorum culpæ; subdistinguo, Deus ac princeps in existimatione idololatrarum, concedo: Deus ac princeps suamot natura, qui hæc mala permittat, esto; qui hæc mala efficiat, nego.

10.
Urgetur

Urgebis: Verus Deus, qui sit bonus, non potuit hominem constituere labilem, neque mala culpa, id est, peccata permittere: ergo hæc & efficiuntur & permittuntur à Deo malo.

Solvitur.

Resp. nego ant. Sapientissime enim Deus condidit creaturam rationalem cum li-

bertate, ut ostendi Prop. II. argument. ultimo, & in hac 111. prob. 2. Hinc enim in laudem creatoris sui & bona necessaria, & bona libera apparuerunt: hinc innotuit rationalis creaturæ conditio: hinc manifestata est rectitudo justitiæ: hinc infinita misericordia perditum hominem redimendi occasionem arripuit. Neque ipse Deus impulit Adam ad peccandum; neque præcepit Evæ, ut assentiretur serpenti; neque condidit hominem ut perderet creaturam suam: sed reliquit illum in manu consilii sui, quia bonus est, nec libertatem interimit: permisit tentationem & lapsum, quia bonus est, & novit de malis bona facere, atque de tenebris lucem splendendentem; præcius erat, neque culpam Angelorum, hominumque impedivit, quia bonus est, & servat imperturbabili voluntate justitiam simul ac pacem.

Opp. 2. Existit summum bonum: ergo & summum malum. Probatur consequentia: Sunt in rebus creatis quæ bonitatem participant, & quæ malitiam: Quæ participant bonitatem demonstrant extare aliquod summum bonum: Ergo quæ malitiam participant ostendunt existere aliquod summum malum. Et confirmatur I. Ubique datur magis, ac minus, datur quoque summum ac plenissimum esse: Datur magis, minusve malum: Ergo datur malum summum, plenissimumque. Corroboratur II. Unum contrarium infert necessario existentiam alterius, cui adversatur: Summum bonum ac summum malum contraria sunt invicem: Ergo summum bonum infert summi, atque infiniti mali existentiam.

Resp. nego seq. Etenim summum malum, ut supra demonstratum est, cum in idea sui cujusque perfectionis importet deficientiam, nullatenus potest subsistere; & consequenter substantia undequaque mala repugnat, & nihil est. Ad prob. nego paritatem; quandoquidem bonum dicitur per aliquam participationem bonitatis quæ res est, & aliquid; dicuntur enim bonum, res aliquid ad convertentiam, malum vero appellatur ob participationem malitiæ, quæ non est substantia aut res aliqua, sed privatio ac defectus, ut constat ex Prop. II. Quapropter bonum infert existentiam causæ efficientis; malum vero causam deficientem tantummodo: *Nemo ergo quærat efficientem causam mali, non enim est efficiens, sed deficiens*: ait lib. XII. de civit. Dei cap. VII. D. P. Augustinus. Ad primam confirmat. dist. majorem: Si illud sit aliquid positivum,

11.
Objeccio 2.

Solutio.

co.

co: si privatio ac defectus, nego; nam Deus optimus maximus est. summum bonum, cujus majori aut minori participatione res creatae efficiuntur magis aut minus bonae, cujus majori, vel minori privatione evadunt magis, vel minus malae. *Satis est* (Inquit S. P. lib. 2. de Mor. Manich. cap. 7.) *Satis est, ut videatis, nullum esse de bono, & malo religioſae diſputationis exitum, niſi quidquid eſt, in quantum eſt, ex Deo ſit: in*

quantum autem ab eſſentia deficit, non ſit ex Deo, &c. Ad ultimum diſt. ma. Si opponantur contrarie, concedo: ſi privative, nego. Et quoniam ex dictis reſponſio redditur manifeſta, huic diſſertationi finem præſcribo verbis ejusdem Auguſtini ita Deum adloquentis in VII. Confeſſ. cap. XII. *Itaque vidi, & manifeſtatum eſt mihi, quia omnia bona tu feciſti, & proſus nullae ſubſtantiae ſunt, quas tu non feciſti.*

CAPUT IX.

Quid conſtituat Eſſentiam Dei, & quo potiffimum exprimi poſſit vocabulo.

SUMMARIUM.

1. Dei natura phyſicè, & metaphyſicè ſpectari poſteſt.
2. Naturam Dei metaphyſicam conſtituunt aliqui in infinitate.
3. 4. 5. Dei natura conſtituitur metaphyſicè per eſſe à ſe.

6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Afficiuntur, & ſolvuntur objectiones.
13. Quo vocabulo magis proprio, ac idoneo explicari poſſit divina eſſentia?

1. phyſicè, & metaphyſicè ſpectari poſteſt Dei Natura.

DIVINAM NATURAM, ſi phyſicè ſpectetur, omnium perfectionum eſſe cumulum, vel potius rem unam ſummam ac perfectiſſimam, & ſummi boni notitia, & communi conſenſione probatur. De ipſa igitur, prout concipitur metaphyſicè, videlicet de re, quæ in Deo primum ab humana mente percipitur, atque intellectione noſtra eſt divinarum proprietatum ſons & origo, diſtincta quidem ratione noſtra, nedum à rebus creatis, ab attributis quoque divinis, & relationibus, perfectiſſima tamen, ac Deo digna: de ipſa, inquam, natura nonnulla juxta ſcholarum conſuetudinem occurrunt definienda. Quæ ſtatim ac proponuntur, ingerunt animo quantum infirmitati noſtræ ſit indulgendum, dum undequaque maximam perfectiſſimamque naturam in has coarctamus anguſtias: & quàm recte nos S. Pater commoneſciat, dum in Pſalmum LXXXV. num. 12. ait: *Intendat caritas veſtra, Deus ineffabilis eſt. Facilius dicimus quid non ſit, quàm quid ſit.*

2. Aliqui conſtituunt Dei naturam in infinitate.

Hanc Dei naturam ſic acceptam Scotiſtæ aliqui in infinitate conſtituunt, eorumque ſententiæ ex noſtris adherent Toletanus, & Argentina. Collocant alii cum Suarezio, Okamo, pluribusque Scotiſtis in omnium attributorum aggregatione. Longè plurimi, præſertim Agidiani ac Thomiſtæ, ut Gonet, Joannes à S. Thoma, Salmanticensis, Gavardi, Gibbon, alique eam ſtatuant in actuali intellectione. Quidam repouunt in ſpiritali ſubſtantia, quæ ſit facultas intelligendi, ut noſter Fulgentius Toſolanus, & Godoy. Multi de R. P. Berti Theol. Tom. I.

niſque, quibus ſubſcribo, conſtituendam putant in *Eſſe à ſe*: & hanc ſententiã recentiores Theologi communiter amplectuntur, Nicolaus L'Hermenier, Habert, Du-Hamel, Boucat, Juenin, Tournely, Petavius quoque lib. 1. Theol. dogmat. cap. VI. Atque eam pertractant brevi, & clara methodo Honoratus Fabri, Bancel, Gotti, Arpe part. 1. quaſt. XIII., De Comitibus.

PROPOSITIO I. Conſtituitur methaphyſicè Dei natura per eſſe à ſe.

Ex ſacris literis, Patribus, ac ratione breviffime id oſtenditur. Exodi III. v. 14. Deus interroganti Moyſi quis eſſet, reſpondit: *Ego ſum qui ſum. Sic dices filiis Iſraël: Qui eſt miſit me ad vos.* Job. cap. 23. v. 14. *Ipſe ſolus eſt.* Apocalypſ. 1. v. 4. *Qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt.* Præcipuum ergo Dei nomen eſt illud, quod ſignificat perpetuo ac immutabiliter eſſe; neque aliud eſt prius ac præſtantius; quo Divina explicari poſſit eſſentia.

Conſentiunt Patres. Hilarius lib. 1. de Trinit. *Non enim* (inquit) *aliud præcipuum magis Deo, quàm Eſſe intelligitur.* Hieronymus in Epift. ad Damafum. *Una eſt, & ſola natura, quæ vèrè eſt. Id enim quod ſubſiſtit non habet aliunde, ſed ſuum eſt.* Gregorius Nazianzenus Orat. VII. *Ὁ μὲν ὁὗν, καὶ ὁ Θεὸς μὴ μὲν πρὸς τῆς ἐκείνης ὁνείματα: Ens, & Deus magis quodammodo eſſentiae nomina ſunt.* S. P. Auguſtinus in Pſalmum 134. num. 4. *Ego ſum, qui ſum, qui eſt miſit me ad eos. Non dixit, Dominus ille omnipotens, miſericors, juſtus: quæ ſi diceret, utique vera diceret. Sublatiſ de medio omnibus, quibus appellari poſſet, & dici Deus:*

K 2

3. Propoſitio I. Probatur ex S. Scriptura

4. Probatur ex S. Patribus.

Deus: ipsum Esse se vocari respondit: Et tanquam hoc esset Dei nomen, hoc dices eis, inquit: Qui est misit me. Ita enim ille est, ut in eius comparatione ea, quæ facta sunt, non sint. Si plura SS. PP. testimonia expetas, vide loco citato Petavium.

5.
Probatur ratione.

Probatur ultimo ratione, ac simul propositio explicatur. Quod metaphysice essentiam constituit illud est, quod primo in re aliqua percipitur: id vero competitenti à se; dicente Dionysio de Divinis nominibus: *Est ipsum per se esse antiquius quam ipsissimam esse vitam, & ipsissimam esse sapientiam, & ipsissimam esse similitudinem Divinam, & cetera quæ sic esse participant, ut ante omnia ipsum esse participant. Imo vero illa per se omnia, quæ entia participant, ipsum per se esse participant, neque ullum est ens, cuius non sit essentia, & duratio ipsum esse.* Et revera quid potest prius excogitari, quam *Esse*? Deinde requiritur, quod essentia Divinæ constitutum perfectissimæ substantiæ ideam exhibeat: quod competere enti à se ita demonstrat Bernardus lib. 1. de Consolat. cap. 6. *Quis est? non sane occurrat melius, quam qui est. Hoc ipse de se voluit responderi, hoc docuit dicente Moyse ad populum ipso quidem injungente, qui est misit me ad vos. Merito quidem. Nil competentius æternitati, quæ Deus est. Si bonum, si magnum, si beatum, si sapientem, vel quidquid tale de Deo dixeris, in hoc verbo instauratur, quod est, est. Nempe hoc est ei esse, quod hæc omnia esse. Si centum & talia addas, non recessisti ab esse. Si ea dixeris, nihil addidisti. Si non dixeris, nihil minuísti, &c. Præterea necesse est, ut essentia rean à qualibet alia fecernat. At esse à se primo distinguit Deum à creaturis, quæ mutabiliter sunt: Quod autem vocatur, & non solum vocatur, sed vere est, incommutabile est; semper manet, mutari nescit, nulla ex parte corrumpitur. Ait August. Tract. 4. in cap. III. Epist. 1. Joannis. II. Distinguit, ratione tamen, Dei naturam à Divinis Personis, ac proprietatibus, quæ ab esse concipiuntur promanare, eique advenire; In hoc enim primo statim incubitu mens intendit, ac primo cogitat ipsum esse, deinde sic quodammodo esse ista considerat. Inquit Maximus martyr apud Petav. loc. cit. n. VIII.*

Hinc vero probatur assertum, aliorumque rejiciuntur sententiæ. Infinitas, sapientia, & quæcumque perfectio consequitur ratione nostra ad esse à se, istud vero perfectissimam naturam, omniumque Divinarum perfectionum fontem significat atque originem: Essentia metaphysice inspecta id est, quod primo per-

cipitur, & unde cetera intelliguntur profluere: Ergo Essentia Dei metaphysice spectata in esse à se videtur constituenda.

Opp. 1. cum nostro La-Fosse: Superior sententia in eo deprehenditur minus vera, quod Deum definiat per genus remotissimum, non autem proximum; sicut peccaret, qui definiret hominem per ens rationale, non autem per animal rationale. Ergo Divina essentia per substantiam spirituales à se, non præcise per esse à se metaphysice constituitur.

Resp. nego antecedens. Ratio enim entis à se ac per essentiam non est Deo remota, sed proxima ac purissima, nam in Deo concipere nequaquam possumus esse à se absque substantia, ac tota plenitudine essendi: quippe quod est à se, est per se, est in se, est ipsa essentia, ipsa existentia, ipsa substantia. Hanc ego entis à se ideam habeo. Profecto qui definiret hominem ens rationale, illum non distingueret ab Angelo, ideoque opus est, utatur genere magis limitato, & coarctato. At Deus per hoc, quod sit à se, ab omni re distinguitur, quæ non est Deus. Nolumus tamen de nomine pertinaciter pugnare: Nam & ipsa natura nihil est aliud, quam id quod intelligitur in suo genere aliquid esse. Itaque ut nos jam novo nomine ab eo, quod est esse, vocamus essentiam, quam plerumque substantiam etiam nominamus: ita veteres, qui hæc nomina non habebant, pro essentia, & substantia naturam vocabant. S. P. August. lib. 2. de Morib. Manichæorum cap. 2. quo magistro essentiam ac substantiam indiscriminatim accepimus. Quod si aliqui concipiant esse veluti supremum genus, ac substantiam præcedens; liceat per me quidem in illo ente essentiam collocare, substantiam vero ita apprehendere, quasi sit perfectio adveniēns, non constitutum essentia. Ita videtur loqui Epiphanius Hæresi 69. Οὐσία δὲν ἐστὶ ἐκτὶ περιεστώ, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ τοῦ ὄντος φησὶ Μωϋσῆς. ὁ ὢν ἀπέσκαλε με, εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. ὁ ὢν οὖν ἐστὶ τὸ ὄν ἢ εἶς τῶν γένων. *Usa est, non perusia Sed illud idem quod est, ut ait Moyses: Qui est misit me. Dic filiis Israël. Qui est igitur, est ens. Ens autem ipsa est ESSENTIA, quæ est.*

Opp. 2. Infinitas Deum à creaturis distinguit: Ergo infinitas Divinam constituit essentiam.

Resp. dist. ant. Infinitas distinguit Deum à creaturis primario, ut rationalitas distinguit à brutis hominem, nego: secundario, ut à brutis distinguit hominem risibiles, concedo. Infinitas concipitur ratione nostra tanquam modus aut proprietas essentia à se subsistentis, quemadmodum & finitas intelligitur vel, uti modus essendi ab alio, ideoque neque

Solutio.

7.
Oppositio 2.

Solutio.

que illa Dei, neque ista creaturarum erit primum metaphysicum constitutivum. Adde infinitatem cum essentia, tum Divinis proprietatibus convenire, & fortasse præter essendi amplitudinem nihil positivum in idea infinitatis deprehendi: infinitum est enim, quod caret fine. Essentia vero nunquam in sola negatione constituitur.

8. Dicitur. Dices: Erit ergo constitutivum Divinae naturæ illa infinitas, quæ in se omnem perfectionem complectitur, scilicet ens perfectissimum, de quo cap. 1. diximus esse incommutabilem essentiam, cujus regula judicamus de re quacunque finita: atque ita sita erit Divina essentia in cumulo perfectionum.

Solvitur. Resp. ita est; si de essentia secundum rem spectata oratio instituitur: at modò consideramus omnes perfectiones Dei ad instar facultatum, ac proprietatum à suo principio emanantium. Enimvero primo intelligimus rem aliquam esse, deinde autem esse perfectam. Igitur sapientia, justitia, immensitas & quidquid de summo bono enunciat, sunt quidem secundum rem idem Deus, at ratione nostra sunt veluti adventitia substantiæ: ac præterea hæc omnia jure ac merito infinita dicuntur, neque propriam exhibent notionem naturæ, sed quamdam rebus omnibus Divinis communem.

9. Instantia. Insurgens: Non ergo erit constitutivum Divinae essentia ipsam existere à se, quoniam ex æquo commune est essentia, atque attributis.

Solutio. Resp. nego propositionem; Attributa enim non sunt à se, omnimoda (ut Scholæ utar vocabulo) *assessitate*; & quamquam causam non habent proprie dictam, habent tamen late acceptam, naturam scilicet, à qua concipiuntur effluere. Ita dicendum est de Divinis Personis; quæ, si Patrem excipias, habent originem, neque sunt à se penitus. Ipsa vero paternitas naturam subsistentem supponit, ideoque essentiam jam constitutam.

10. Urgetur. Urgebis adhuc: Filius, & Spiritus Sanctus non sunt à se, ut dictum est modo: ergo si Divina natura constituitur per *esse à se*; neque Filius, neque Spiritus Sanctus est Deus.

Respondetur. Resp. dist. ant. Filius, & Spiritus Sanctus non sunt à se ratione personæ, quæ aut generatur, aut procedit, conc. ratione naturæ atque essentia, nego antecedens, & suppositum; quippe essentia neque generat, neque procedit; ut dicam alibi.

11. Oppositio. Opp. 3. Idea substantiæ intelligentis exprimit summum ac perfectissimum gradum vitæ: Ergo intellectio est ultimum Divinae naturæ constitutivum.

Resp. dist. antecedens: idea substantiæ intelligentis exprimit perfectissimum vitæ genus, & vita ac intelligentia est illud primum, quod in Deo concipitur tanquam fons Divinarum perfectionum, nego: & est perfectio quædam ratione nostra à primo Divinae naturæ constitutivo dimanans; concedo. Et quoniam istud præcipuum est plurimum Thomistarum argumentum, peto, num velint essentialem naturæ Dei differentiam consistere in intelligendi vi ac facultate, an in ipsa intellectione actuali; non in actuali intellectione; tum quia hæc est aliqua operatio; omnis vero operatio principium habet ac supponit subsistentem naturam: tum quia Angelicus Doctor 1. parte q. 14. art. 1. demonstrat esse in Deo plenissimam ac summam intellectiōem, eo quod in ipso est *ens à se* omni prorsus expers materia; & q. 18. art. 3. demonstrat esse in Deo perfectissimam vitam ex intellectiōe: quare, tamen si Divina essentia physice sit ipsa vita ipsumque summum *intelligere*; metaphysice tamen vita intellectiōem, intellectio, naturam, videlicet *esse à se*, præsupponit. Ita contra Domesticos suos ratiocinatur Eminentissimus Gotti q. 111. dub. 111. part. 111. num. XIII. Si vero constitui velint Divinam essentiam per vim atque facultatem intelligendi; primo omnis potentia & facultas ab essentia intelligitur proficisci; deinde potentia ejusmodi convenit quoque rationalibus creaturis. homini & Angelo: postremo non est radix omnium perfectionum Divinarum, nam quænam est ista consecutio, Deus intelligit; ergo est omnipotens, immensus, bonus, &c.? Contra vero hæc omnia ab *esse à se*, ut ait laudato loco Bernardus, dimanant. Quamobrem falluntur, qui affirmant intelligendi potentiam esse perfectiorem quemdam gradum ipsomet *esse à se*; cum potius intellectio Dei sit perfectissima, quoniam & ipsa est *à se*, in quo verbo omnia perficiuntur atque instaurantur.

Quæ cum ita sint, acerrimus ille pro-Joannes Baptistæ Gonetis disp. 2. art. 1. §. v. fate-tur neque potentiam, neque actum intelligendi constitutivum esse naturæ Dei, quoniam illa nequaquam est actus purus cujusque potentialitatis expers; hæc vero, cum sit operatio, habet, à quo efficiatur, principium. Quid ergo? Sita est, inquit, Divina essentia in intelligere, non quatenus est operatio, sed prout est ultima formalis, completa, & subsistens actualitas; nam & D. Thomas affirmat sentire, & intelligere quandoque accipi pro quibusdam operationibus, quando-

Solutio.

que autem pro ipso *esse* operantium. Quam sententiam amplectitur Magister Henricus Florez, qui pro Hispaniarum Provinciis exornanda Scholastica Theologia novissimam impendit operam. Recte hi quidem, si intellectiōem absque ratione potentiæ, & operationis percipiunt. At, quæso, quid est hæc subsistens intellectio, quæ ratione nostra à potentia atque ab operatione secernitur? Ego si ab omni facultate, & ab omni operatione mentem retraho, nihil quidem apprehendo quam *esse à se*, quod est quidem re ipsa & intellectio, & bonitas, & immensitas, & quidquid Deus est, ut optime S. Thomas. Ac præterea si intellectio ab operatione quomodolibet præscindatur, quod nescio num fieri possit, quomodo erit *ultima actualitas*, si concipitur absque operatione sibi propria? Hæc poterant prætermitti, sed Adversariorum dignitas ac doctrina me reddiderunt molestiorem.

12.
Instantia.

Insistes: Verbum ex vi originis suæ ac per æternam generationem recipit naturam Divinam, allas non esset Filius, ut docent Theologi: Atqui recipit intellectiōem, cum procedat per modum verbi, & nihil sit aliud quam Patris sapientia: Ergo ipsa intellectio ac natura sunt prorsus idem.

Solutio.

Hoc argumento suadere conantur prælaudati Thomistæ sententiam suam, ad explicandum Trinitatis mysterium longe videri opportuniorem, & commodiorem. At D. Thomæ, omniumque Thomistarum doctrinæ videtur potius contraria. Docent hi nomen Verbi ac Filii nullo modo esse nomen essentiæ, sed personæ tantummodo: ita S. Thomas quæst. xxxiv. art. i. docent, processionem Filii esse generationem, quia procedit per intellectiōem Patris, quæ est operatio vitæ, & à principio conjuncto in similitudinem naturæ: ita S. Thomas quæst. xxvi. art. ii. Docent, intellectiōem, per quam procedit Verbum, esse actum notionalem, quæ est operatio nedum Divina essentia, sed etiam paternitate secundum intellectum posterior. Ita S. Thomas quæst. xl. art. iv. Quomodo ergo hi Thomistæ intellectiōem cum natura, nomina personalia cum essentialibus contra apertissimam Angelici sui Præceptoris doctrinam confundunt, affirmando Divinum Verbum esse naturam suam intellectiōem, ideoque in intellectiōe Divinam naturam constitui, quasi nomen Verbi esset nomen essentiæ, intelligere Patris esset natura, & non actus notionalis; atque principium Divinæ generationis proximum, ut inquirunt, ac formale, idem esset ac differentia essentialis constitutiva Dei? Profecto si aliqua vis

esset præfata argumentationis, ita in gratiam Socinianorum posset quis arguari: Natura Divina est intellectio, per quam verbum procedit: intellectio, per quam Verbum procedit, est in solo Patre: Ergo in solo Patre erit natura Divina. Itaque juxta D. Thomæ doctrinam dist. minorem: Verbum Divinum procedit per intellectiōem atque in similitudinem naturæ; per intellectiōem *essentialem*, nego minorem; quippe hæc tribus personis ex æquo communis est, & principium formale, ac proxima Divinæ generationis uni, non alteri personæ convenit: per intellectiōem *notionalem*, concedo min. sed hæc est operatio, non solum naturam verum etiam paternitatem supponens. Dixi juxta D. Thomæ doctrinam: nam cur Verbi Divini processio sit generatio, non est fortasse adhuc compertum, neque ad definiendum facile, ut quamplures existimant.

PROPOSITIO II. Divina essentia explicari non potest magis proprio atque idoneo vocabulo, quam Hebraico יהוה *Yehova*, aut עֶשֶׂר עֲבֹרִים *Eser Ebeie*, aut Græco ὁ ὢν, aut Latino, *Qui est*.

13.
Propositio 2.

Sequitur ex dictis: atque inde inferitur, soli Deo competere incommutabiliter, & essentialiter, ut sit. *Est enim vere solus, quia incommutabilis est*, ait S. P. Augustinus lib. vii. de Trinit. cap. 5. Inferitur quoque substantiam creatam esse in Dei comparatione, *tantum nubilum*, ut habetur in Psalmo xxxviii. v. 6. quod ita idem Augustinus num. 9. exponit: *Quid enim dicam? Quibus verbis ostendam, nihil esse quod sum in comparatione ejus quod est?* Inferitur tertio in Deo, cum sit esse incommutabile, nullum accidens physicum reperiri: quod Augustinus asserit lib. v. de Trinitate cap. 2. *Alia, quæ dicuntur substantia, vel essentiæ capiunt accidentia, quibus in ea fiat vel magna, vel quantacunque mutatio. Deo autem aliquid ejusmodi accidere non potest; Et ideo solus est incommutabilis essentia, vel substantia, quæ Deus est: cui profecto ipsum esse, unde essentia nominata est, maxime ac verissime competit.* Inferitur quarto essentiam, quam de summo Deo enunciamus, omnem in se comprehendere plenitudinem, & quidquid percipitur sensu longe imparem Divinæ substantiæ nobis exhiberem: unde S. P. Enarrat. 2. in Psalm 26. ait: *Totum ab animo rejicite; Et quidquid occurrerit quod cogitare possitis, dicite, non est illud.* An vero præfata nomina, aliaque plura, adæquate Divinam Essentiam significant, & quamnam sit singulorum notio, & origo, in eo, qui consequitur, libro conabimur explicare.

Probat.